T.C. MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI | ORTAÖĞRETİM | DERS KİTABI

KLASİK AHLAK METİNLERİ -III-

DERS KİTABI

ORTAÖĞRETİM

Klasik Ahlak Metinleri

-III-

Ders Kitabı

Yazarlar

Bayram EKER
Ekrem ÖZBAY
Emrullah BULUT
Hacer GÖÇÜ
Hakan KURNAZ
Mehtap SEZER
Zehra SAĞLAM

DEVLET KİTAPLARI
Kitabın Basıldığı Matbaa Adı,
2026

Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları No..... : 10130
Ders Kitapları Dizisi No..... : 2163

Her hakkı saklıdır ve Millî Eğitim Bakanlığına aittir. Kitabın metin, soru ve şekilleri kısmen de olsa hiçbir surette alınıp yayımlanamaz.

Editör
Fatma ŞAHİN

Dil Uzmanı
Atilla KILIÇ

Görsel Tasarımcı
Özlem GÜNEŞ
Zeynep KOCA

Çoklu Ortam Tasarımcısı
Alev ATCI

Program Geliştirme Uzmanı
İffet Nur ALAN

Ölçme ve Değerlendirme Uzmanı
Yusuf EĞİL

Rehberlik Uzmanı
Fatma YILMAZ

Baskı
Baskı Matbaanın Adı ve
Ticaret Ünvanı
tel.: (0000) 000 00 00

ISBN 978-975-11-9029-1

Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığının 06.05.2025 tarih ve 131848712 sayılı yazısı ile eğitim aracı olarak kabul edilmiştir. Kurulca bu kitabın kabul edilmiş olması ders kitabından yayınevi ve yazarın/yazarların sorumluluğunu kaldırmaz.

İSTİKLÂL MARŞI

Korkma, sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak;
Sönmeden yurdumun üstünde tüten en son ocak.
O benim milletimin yıldızıdır, parlayacak;
O benimdir, o benim milletimindir ancak.

Çatma, kurban olayım, çehreni ey nazlı hilâl!
Kahraman ırkıma bir gül! Ne bu şiddet, bu celâl?
Sana olmaz dökülen kanlarımız sonra helâl.
Hakkıdır Hakk'a tapan milletimin istiklâl.

Ben ezelden beridir hür yaşadım, hür yaşarım.
Hangi çılgın bana zincir vuracakmış? Şaşarım!
Kükremiş sel gibiyim, bendimi çiğner, aşarım.
Yırtarım dağları, enginlere sığmam, taşarım.

Garbın âfâkını sarmışsa çelik zırhlı duvar,
Benim iman dolu göğsüm gibi serhaddim var.
Ulusun, korkma! Nasıl böyle bir imanı boğar,
Medeniyyet dediğin tek dişi kalmış canavar?

Arkadaş, yurduma alçakları uğratma sakın;
Siper et gövdeni, dursun bu hayâsızca akın.
Doğacaktır sana va'dettiği günler Hakk'ın;
Kim bilir, belki yarın, belki yarından da yakın.

Bastığın yerleri toprak diyerek geçme, tanı:
Düşün altındaki binlerce kefensiz yatanı.
Sen şehit oğlusun, incitme, yazıktır, atanı:
Verme, dünyaları alsan da bu cennet vatanı.

Kim bu cennet vatanın uğruna olmaz ki feda?
Şüheda fışkıracak toprağı sıksan, şüheda!
Cânı, cânânı, bütün varımı alsın da Huda,
Etmesin tek vatanımdan beni dünyada cüda.

Ruhumun senden İlâhî, şudur ancak emeli:
Değmesin mabedimin göğsüne nâmahrem eli.
Bu ezanlar -ki şehadetleri dinin temeli-
Ebedî yurdumun üstünde benim inlemeli.

O zaman vecd ile bin secde eder -varsa- taşım,
Her cerîhamdan İlâhî, boşanıp kanlı yaşım,
Fışkırır ruh-ı mücerret gibi yerden na'şım;
O zaman yükselerek arşa değer belki başım.

Dalgalan sen de şafaklar gibi ey şanlı hilâl!
Olsun artık dökülen kanlarımın hepsi helâl.
Ebediyyen sana yok, ırkıma yok izmihlâl;
Hakkıdır hür yaşamış bayrağımın hürriyyet;
Hakkıdır Hakk'a tapan milletimin istiklâl!

Mehmet Âkif Ersoy

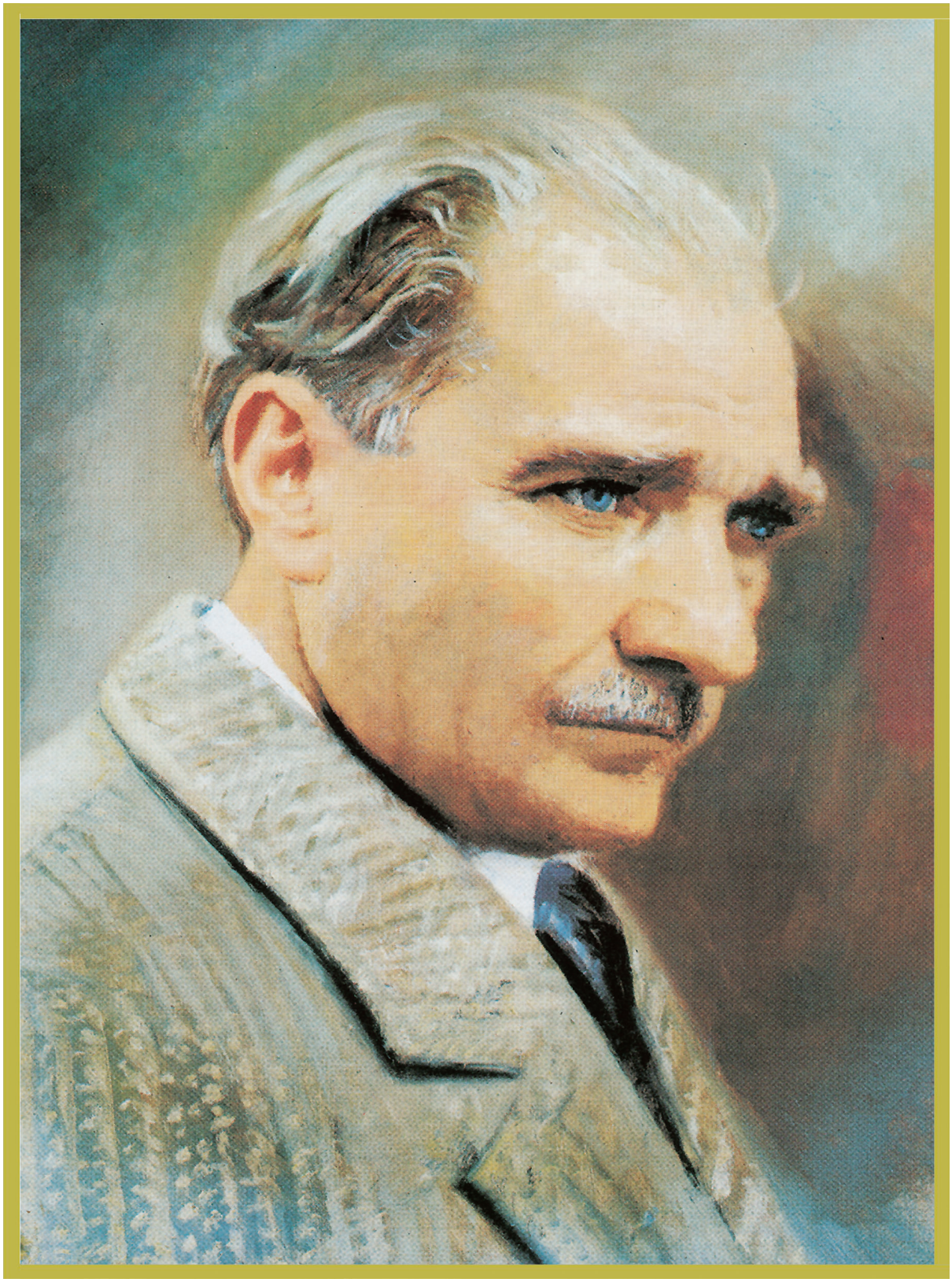
GENÇLİĞE HİTABE

Ey Türk gençliği! Birinci vazifen, Türk istiklâlini, Türk Cumhuriyetini, ilelebet muhafaza ve müdafaa etmektir.

Mevcudiyetinin ve istikbalinin yegâne temeli budur. Bu temel, senin en kıymetli hazinendir. İstikbalde dahi, seni bu hazineden mahrum etmek isteyecek dâhilî ve hâricî bedhahların olacaktır. Bir gün, istiklâl ve cumhuriyeti müdafaa mecburiyetine düşersen, vazifeye atılmak için, içinde bulunacağın vaziyetin imkân ve şeraitini düşünmeyeceksin! Bu imkân ve şerait, çok namüsait bir mahiyette tezahür edebilir. İstiklâl ve cumhuriyetine kastedecek düşmanlar, bütün dünyada emsali görülmemiş bir galibiyetin mümessili olabilirler. Cebren ve hile ile aziz vatanın bütün kaleleri zapt edilmiş, bütün tersanelerine girilmiş, bütün orduları dağıtılmış ve memleketin her köşesi bilfiil işgal edilmiş olabilir. Bütün bu şeraitten daha elîm ve daha vahim olmak üzere, memleketin dâhilinde iktidara sahip olanlar gaflet ve dalâlet ve hattâ hıyanet içinde bulunabilirler. Hattâ bu iktidar sahipleri şahsî menfaatlerini, müstevlîlerin siyasî emelleriyle tevhit edebilirler. Millet, fakr u zaruret içinde harap ve bîtap düşmüş olabilir.

Ey Türk istikbalinin evlâdı! İşte, bu ahval ve şerait içinde dahi vazifen, Türk istiklâl ve cumhuriyetini kurtarmaktır. Muhtaç olduğun kudret, damarlarındaki asil kanda mevcuttur.

Mustafa Kemal Atatürk

MUSTAFA KEMAL ATATÜRK

Kitabın dijital kopyalarında "İçindekiler" sayfasında başlıklar üzerine tıklayarak ilgili sayfalara, iç sayfalarda da Ünite isimleri üzerine tıklayarak "İçindekiler" sayfasına ulaşabilirsiniz.

İçindekiler

Kitabın Tanıtımı 8

1. Ünite AHLAKIN TOPLUMSAL BOYUTLARI 10

1.1. AHLAKİ KURALLARIN BİREY VE TOPLUM AÇISINDAN ÖNEMİ ... 12

1.1.1. Ahlak Kurallarının Oluşumunun ve Değişiminin Birey ve Topluma Etkisi 12
1.1.2. Hukuk Kurallarının Oluşumunda Ahlaki Kuralların Önemi ... 20
1.1.3. Aile, Meslek ve Çevre Ahlakının Gerekliliği 24

1.2. TOPLUMSAL GÖREV VE SORUMLULUKLARDA AHLAKIN İŞLEVİ 32

1.2.1. İletişimde Ahlaki İlkelerin Toplumsal Önemi 33
1.2.2. Kur'an-ı Kerim'deki Bazı Ahlaki İlkeler 37
1.2.3. Kişisel Hırsların Toplum Ahlakına Etkisi 43
1.2.4. Toplum Ahlakı Açısından *Veda Hutbesi*'nin Önemi ve Değeri 50

Ünite Sonu Ölçme ve Değerlendirme Soruları 54

2. Ünite AHLAK VE EĞİTİM 60

2.1. AHLAK İLE EĞİTİM İLİŞKİSİ 62

2.1.1. Güzel Ahlak Örneği Hz. Muhammed (sav) 62
2.1.2. Ahlaklı Bireyin Karakter Özellikleri 68
2.1.3. Ahlaklı Bireylerin Yetiştirilmesinde Eğitimin Önemi 73

2.2. KLASİK METİNLERİN AHLAK VE TOPLUMSAL DÜZEN TEMELİNDE ANALİZİ 78

2.2.1. *Tehzîbu'l-Ahlak*'ta Mutluluk 78
2.2.2. *Pendnâme*'de Kötü Huy ve Erdemsiz Davranışlar Hakkındaki Öğütler 84
2.2.3. *Ahlâk-ı Nâsırî*'de Sevgi Erdemi 91
2.2.4. *Ahlâk-ı Celâlî*'de Güzel ve Kötü Ahlak 95
2.2.5. *Hayriyye*'de Ölçülü Yaşamın Değeri 99
2.2.6. *Safahat*'ta Görev Ahlakı, Yardımlaşma ve Sorumluluk 105

2.3. BİREY-TOPLUM AHLAKI ÜZERİNE GÖRÜŞ VE ARGÜMANLAR 113

2.3.1. Sosyal Medya ve Mahremiyet 113

Ünite Sonu Ölçme ve Değerlendirme Soruları 119

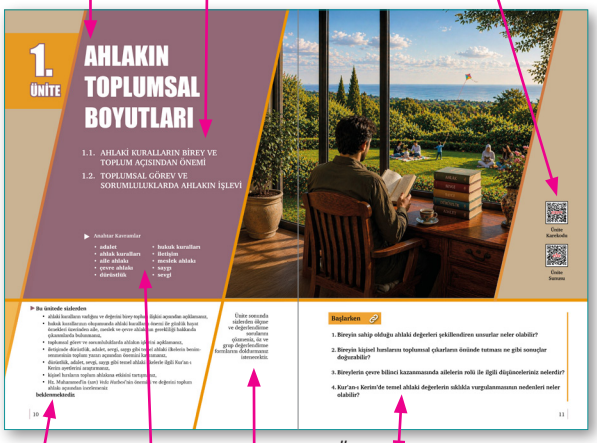
Sözlük 122
Kaynakça 127
Cevap Anahtarı Karekodu 134
Görsel ve Genel Ağ Kaynakçası Karekodu 134
Türkiye'nin Mülki İdare Bölümleri ile Kara ve Deniz Komşuları Haritası 135
Türk Dünyası Haritası 136

Kitabın Tanıtımı

Kitap ünitelerden oluşmaktadır. Her ünite başında "Ünite Kapak Sayfası" yer almaktadır.

Ünite kapaklarında ünitenin adı, alt konu başlıkları; ünitede öğrenilecek kavramlar, öğrenciden beklenen öğrenme hedefleri ve ünite sonunda öğrenciden beklenen görev ya da sorumluluklar hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca üniteye yönelik hazırlanan sunum ve diğer e-içeriklere ulaşmak amacıyla karekodlar yerleştirilmiştir.

Kitap genelinde kullanılan tüm karekodlar akıllı cihazlarla okutularak ya da kitabın dijital kopyalarında karekod üzerine tıklanarak kitaba ait e-içeriklere ulaşılabilir.

Ünite adı

Ünite içerik çerçevesi

Ünite sunusuna ve diğer e-içeriklere yönlendiren karekodlar

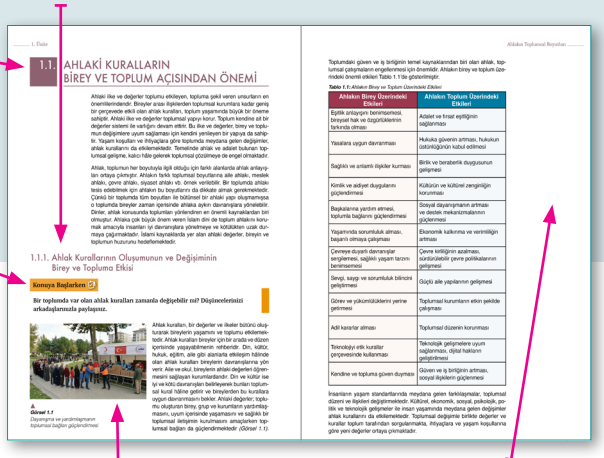
Öğrenme hedefleri

Anahtar kavramlar

Öğrencinin önceki öğrenmeleri ile ünite arasında köprü kuran "Başlarken" alanı

Ünitede öğrenciden beklenen görev ve sorumluluklar

Desimal sistemle gösterilen ünite konu başlığı

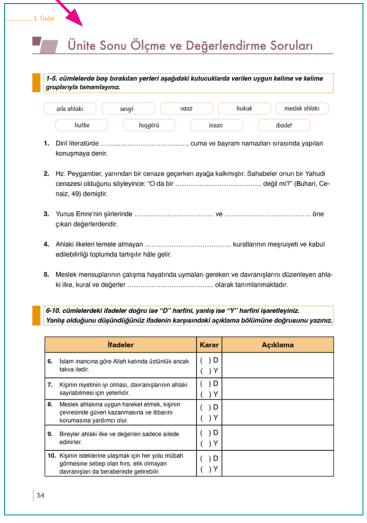
Desimal sistemle gösterilen ünite alt konu başlığı

Derse hazırlık ve ön değerlendirme yapılan "Konuya Başlarken" alanı

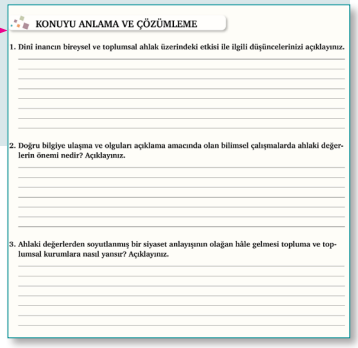
Metinlerin anlatımını destekleyen, sayfalara orantılı şekilde yerleştirilmiş görsellerin yer aldığı bölüm

Görsellerin yerleştirilmesi, görsel açıklamalarının yazılması ve öğrencilerin not tutabilmeleri için tasarlanmış alan

Ünitede işlenen kazanımların açık uçlu ve çoktan seçmeli sorular; boşluk doldurma, eşleştirme ve doğru-yanlış soruları aracılığıyla ölçüldüğü bölüm

Konuların daha iyi kavranması ve pekiştirilmesi amacıyla oluşturulan yorumlama, sorgulama, tartışma sorularının yer aldığı bölüm

KONUYU ANLAMA VE ÇÖZÜMLEME

1. Dini inancın bireysel ve toplumsal ahlak üzerindeki etkisi ile ilgili düşüncelerinizi açıklayınız.

2. Doğru bilgiye ulaşma ve olguları açıklama amacında olan bilimsel çalışmalarda ahlaki değerlerin önemi nedir? Açıklayınız.

3. Ahlaki değerlerden soyutlanmış bir siyaset anlayışının olağan hâle gelmesi toplumu ve toplumsal kurumlara nasıl yansır? Açıklayınız.

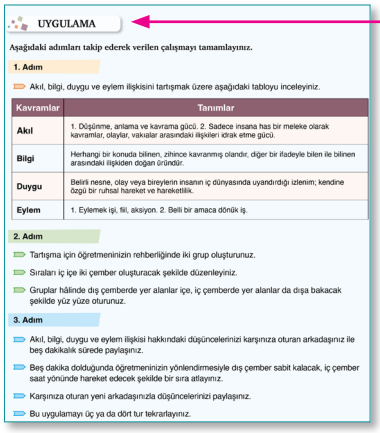
SEMBOLLERİN AÇIKLAMASI

"Başlarken" alanı

"Konuya Başlarken" alanı

"Farklı Kaydet" alanı

Sonraki sayfada devam eden çalışma

UYGULAMA

Aşağıdaki adımları takip ederek verilen çalışmayı tamamlayınız.

1. Adım

Akıl, bilgi, duygu ve eylem ilişkisini tartışmak üzere aşağıdaki tabloyu inceleyiniz.

Kavramlar	Tanımlar
Akıl	1. Düşünme, anlama ve kavrama gücü. 2. Sadece insana has bir meleke olarak kavramlar, olaylar, vakıalar arasındaki ilişkileri idrak etme gücü.
Bilgi	Herhangi bir konuda bilinen, zihince kavranmış olandır, diğer bir ifadeyle bilen ile bilinen arasındaki ilişkiden doğan üründür.
Duygu	Belirli nesne, olay veya bireylerin insanın iç dünyasında uyandırdığı izlenim; kendine özgü bir ruhsal hareket ve harekettilik.
Eylem	1. Eylemek işi, fiil, aksiyon. 2. Belli bir amaca dönük iş.

2. Adım

Tartışma için öğretmeninizin rehberliğinde iki grup oluşturunuz.

Sıraları iç içe iki çember oluşturacak şekilde düzenleyiniz.

Gruplar hâlinde dış çemberde yer alanlar içe, iç çemberde yer alanlar da dışa bakacak şekilde yüz yüze oturunuz.

3. Adım

Akıl, bilgi, duygu ve eylem ilişkisi hakkındaki düşüncelerinizi karşınıza oturan arkadaşınız ile beş dakikalık sürede paylaşınız.

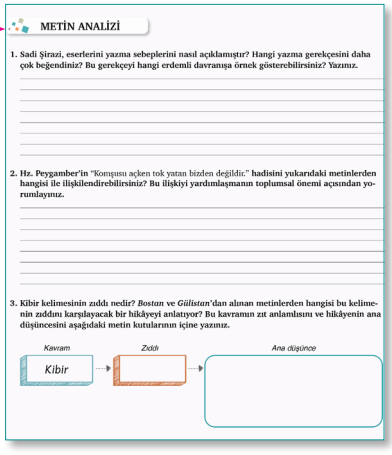
Beş dakika dolduğunda öğretmeninizin yönlendirmesiyle dış çember sabit kalacak, iç çember saat yönünde hareket edecek şekilde bir sıra atlayınız.

Karşınıza oturan yeni arkadaşınızla düşüncelerinizi paylaşınız.

Bu uygulamayı üç ya da dört tur tekrarlayınız.

Konu ile ilgili bilgi ve becerilerin etkin bir şekilde kullanıldığı, etkinliklerin yönerge ve aşamalara göre gerçekleştirildiği, şema, tablo gibi materyallere yönelik uygulamaların yapıldığı bölüm

Kazanımlar doğrultusunda metinleri anlamaya, yorumlamaya ve analiz etmeye yönelik soruların verildiği bölüm

METİN ANALİZİ

1. Sadi Şirazi, eserlerini yazma sebeplerini nasıl açıklamıştır? Hangi yazma gerekçesini daha çok beğendiniz? Bu gerekçeyi hangi erdemli davranışa örnek gösterebilirsiniz? Yazınız.

2. Hz. Peygamber'in "Komşusu açken tok yatan bizden değildir." hadisini yukarıdaki metinlerden hangisi ile ilişkilendirebilirsiniz? Bu ilişkiyi yardımlaşmanın toplumsal önemi açısından yorumlayınız.

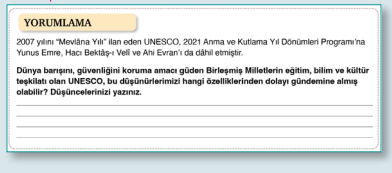
3. Kibir kelimesinin zıddı nedir? *Bostan* ve *Gülistan*'dan alınan metinlerden hangisi bu kelimenin zıddını karşılayacak bir hikâyeyi anlatıyor? Bu kavramın zıt anlamlısını ve hikâyenin ana düşüncesini aşağıdaki metin kutularının içine yazınız.

Kavram	Zıddı	Ana düşünce
Kibir		

İçeriği destekleyen, konuların pekiştirilmesine yönelik bilgilerin yer aldığı bölüm

Bilgi Kutusu

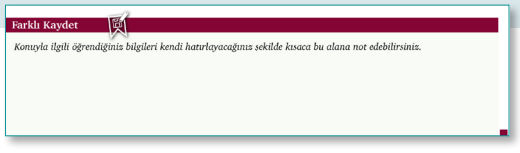
İçeriği destekleyen, düşünmeye ve düşünceleri ifade etmeye yönelik çalışmaların yer aldığı bölüm

YORUMLAMA

2007 yılını "Mevlâna Yılı" ilan eden UNESCO, 2021 Anma ve Kutlama Yıl Dönümleri Programı'na Yunus Emre, Hacı Bektâş-ı Veli ve Ahi Evran'ı da dâhil etmiştir.

Dünya barışını, güvenliğini koruma amacı güden Birleşmiş Milletlerin eğitim, bilim ve kültür teşkilatı olan UNESCO, bu düşünürlerimizi hangi özelliklerinden dolayı gündemine almış olabilir? Düşüncelerinizi yazınız.

Öğrencinin öğrendiği bilgileri kendi hatırlayacağı şekilde kısaca not etmesi amacıyla bırakılan alan

Farklı Kaydet

Konuyla ilgili öğrendiğiniz bilgileri kendi hatırlayacağınız şekilde kısaca bu alana not edebilirsiniz.

1. ÜNİTE

AHLAKIN TOPLUMSAL BOYUTLARI

1.1. AHLAKİ KURALLARIN BİREY VE TOPLUM AÇISINDAN ÖNEMİ

1.2. TOPLUMSAL GÖREV VE SORUMLULUKLARDA AHLAKIN İŞLEVİ

▶ Anahtar Kavramlar

- **adalet**
- **ahlak kuralları**
- **aile ahlakı**
- **çevre ahlakı**
- **dürüstlük**
- **hukuk kuralları**
- **iletişim**
- **meslek ahlakı**
- **saygı**
- **sevgi**

▶ **Bu ünitede sizlerden**

- ahlaki kuralların varlığını ve değerini birey-toplum ilişkisi açısından açıklamanız,
- hukuk kurallarının oluşumunda ahlaki kuralların önemi ile günlük hayat örnekleri üzerinden aile, meslek ve çevre ahlakının gerekliliği hakkında çıkarımlarda bulunmanız,
- toplumsal görev ve sorumluluklarda ahlakın işlevini açıklamanız,
- iletişimde dürüstlük, adalet, sevgi, saygı gibi temel ahlaki ilkelerin benimsenmesinin toplum yararı açısından önemini kavramanız,
- dürüstlük, adalet, sevgi, saygı gibi temel ahlaki ilkelerle ilgili Kur'an-ı Kerim ayetlerini araştırmanız,
- kişisel hırsların toplum ahlakına etkisini tartışmanız,
- Hz. Muhammed'in (sav) *Veda Hutbesi*'nin önemini ve değerini toplum ahlakı açısından incelemeniz

beklenmektedir.

Ünite sonunda sizlerden ölçme ve değerlendirme sorularını çözmeniz, öz ve grup değerlendirme formlarını doldurmanız istenecektir.

Ünite Karekodu

Ünite Sunusu

Başlarken

1. Bireyin sahip olduğu ahlaki değerleri şekillendiren unsurlar neler olabilir?
2. Bireyin kişisel hırslarını toplumsal çıkarların önünde tutması ne gibi sonuçlar doğurabilir?
3. Bireylerin çevre bilinci kazanmasında ailelerin rolü ile ilgili düşünceleriniz nelerdir?
4. Kur'an-ı Kerim'de temel ahlaki değerlerin sıklıkla vurgulanmasının nedenleri neler olabilir?

1.1. AHLAKİ KURALLARIN BİREY VE TOPLUM AÇISINDAN ÖNEMİ

Ahlaki ilke ve değerler toplumu etkileyen, topluma şekil veren unsurların en önemlilerindendir. Bireyler arası ilişkilerden toplumsal kurumlara kadar geniş bir çerçevede etkili olan ahlak kuralları, toplum yaşamında büyük bir öneme sahiptir. Ahlaki ilke ve değerler toplumsal yapıyı korur. Toplum kendine ait bir değerler sistemi ile varlığını devam ettirir. Bu ilke ve değerler, birey ve toplumun değişimlere uyum sağlaması için kendini yenileyen bir yapıya da sahiptir. Yaşam koşulları ve ihtiyaçlara göre toplumda meydana gelen değişimler, ahlak kurallarını da etkilemektedir. Temelinde ahlak ve adalet bulunan toplumsal gelişme, kalıcı hâle gelerek toplumsal çözülmeye de engel olmaktadır.

Ahlak, toplumun her boyutuyla ilgili olduğu için farklı alanlarda ahlak anlayışları ortaya çıkmıştır. Ahlakın farklı toplumsal boyutlarına aile ahlakı, meslek ahlakı, çevre ahlakı, siyaset ahlakı vb. örnek verilebilir. Bir toplumda ahlakı tesis edebilmek için ahlakın bu boyutlarını da dikkate almak gerekmektedir. Çünkü bir toplumda tüm boyutları ile bütünsel bir ahlaki yapı oluşmamışsa o toplumda bireyler zaman içerisinde ahlaka aykırı davranışlara yönelebilir. Dinler, ahlak konusunda toplumları yönlendiren en önemli kaynaklardan biri olmuştur. Ahlaka çok büyük önem veren İslam dini de toplum ahlakını korumak amacıyla insanları iyi davranışlara yönelmeye ve kötülükten uzak durmaya çağırmaktadır. İslami kaynaklarda yer alan ahlaki değerler, bireyin ve toplumun huzurunu hedeflemektedir.

1.1.1. Ahlak Kurallarının Oluşumunun ve Değişiminin Birey ve Topluma Etkisi

Konuya Başlarken

Bir toplumda var olan ahlak kuralları zamanla değişebilir mi? Düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

Görsel 1.1
Dayanışma ve yardımlaşmanın toplumsal bağları güçlendirmesi

Ahlak kuralları, bir değerler ve ilkeler bütünü oluşturarak bireylerin yaşamını ve toplumu etkilemektedir. Ahlak kuralları bireyler için bir arada ve düzen içerisinde yaşayabilmenin rehberidir. Din, kültür, hukuk, eğitim, aile gibi alanlarla etkileşim hâlinde olan ahlak kuralları bireylerin davranışlarına yön verir. Aile ve okul, bireylerin ahlaki değerleri öğrenmesini sağlayan kurumlardandır. Din ve kültür ise iyi ve kötü davranışları belirleyerek bunları toplumsal kural hâline getirir ve bireylerden bu kurallara uygun davranmasını bekler. Ahlaki değerler; toplumu oluşturan birey, grup ve kurumların yardımlaşmasını, uyum içerisinde yaşamasını ve sağlıklı bir toplumsal iletişimin kurulmasını amaçlarken toplumsal bağları da güçlendirmektedir *(Görsel 1.1).*

Toplumdaki güven ve iş birliğinin temel kaynaklarından biri olan ahlak, toplumsal çatışmaların engellenmesi için önemlidir. Ahlakın birey ve toplum üzerindeki önemli etkileri Tablo 1.1'de gösterilmiştir.

Tablo 1.1: *Ahlakın Birey ve Toplum Üzerindeki Etkileri*

Ahlakın Birey Üzerindeki Etkileri	Ahlakın Toplum Üzerindeki Etkileri
Eşitlik anlayışını benimsemesi, bireysel hak ve özgürlüklerinin farkında olması	Adalet ve fırsat eşitliğinin sağlanması
Yasalara uygun davranması	Hukuka güvenin artması, hukukun üstünlüğünün kabul edilmesi
Sağlıklı ve anlamlı ilişkiler kurması	Birlik ve beraberlik duygusunun gelişmesi
Kimlik ve aidiyet duygularını güçlendirmesi	Kültürün ve kültürel zenginliğin korunması
Başkalarına yardım etmesi, toplumla bağlarını güçlendirmesi	Sosyal dayanışmanın artması ve destek mekanizmalarının güçlenmesi
Yaşamında sorumluluk alması, başarılı olmaya çalışması	Ekonomik kalkınma ve verimliliğin artması
Çevreye duyarlı davranışlar sergilemesi, sağlıklı yaşam tarzını benimsemesi	Çevre kirliliğinin azalması, sürdürülebilir çevre politikalarının gelişmesi
Sevgi, saygı ve sorumluluk bilincini geliştirmesi	Güçlü aile yapılarının gelişmesi
Görev ve yükümlülüklerini yerine getirmesi	Toplumsal kurumların etkin şekilde çalışması
Adil kararlar alması	Toplumsal düzenin korunması
Teknolojiyi etik kurallar çerçevesinde kullanması	Teknolojik gelişmelere uyum sağlanması, dijital hakların geliştirilmesi
Kendine ve topluma güven duyması	Güven ve iş birliğinin artması, sosyal ilişkilerin güçlenmesi

İnsanların yaşam standartlarında meydana gelen farklılaşmalar, toplumsal düzeni ve ilişkileri değiştirmektedir. Kültürel, ekonomik, sosyal, psikolojik, politik ve teknolojik gelişmeler ile insan yaşamında meydana gelen değişimler ahlak kurallarını da etkilemektedir. Toplumsal değişimle birlikte değerler ve kurallar toplum tarafından sorgulanmakta, ihtiyaçlara ve yaşam koşullarına göre yeni değerler ortaya çıkmaktadır.

Toplumda ortaya çıkan yeni değerler, toplumsal yapı ve kurumların yeniden şekillenmesini sağlamaktadır. Örneğin eğitimle ilgili ahlak kuralları eskiden katı disiplin kurallarına ve otoriteye dayalı iken günümüzde öğrencilerin haklarını ve psikososyal gelişimini önemseyen bir anlayışa dönüşmüştür. Kadınların eğitimi ve toplumsal yaşama katılımı önceden sınırlı iken yaşam koşullarında meydana gelen değişimler ile kadınlar günümüzde iş hayatında aktif biçimde rol almaya başlamıştır *(Görsel 1.2)*. Kadının eğitim ve siyaset alanında da yer almasıyla toplumsal yaşam kuralları bu değişime göre düzenlenmiştir. Böylece ahlak kurallarındaki değişim, bireyin toplumla olan etkileşimini farklılaştırmıştır.

Görsel 1.2
Kadının çalışma hayatına katılımı

Geleneksel aile yapısının değişmesi aile içi rollerin dağılımını ve bireysel ilişkileri etkilemiştir. Çalışma hayatındaki koşulların değişmesi, çalışanın haklarını önemseyen yeni çalışma etiği kurallarının oluşmasını beraberinde getirmiştir. Eğitim seviyesinin yükselmesi ile birlikte değerlerinin farkında olan, çevreye duyarlı, sağlıklı yaşam bilincine sahip, kişisel hak ve özgürlüklerini bilen bireyler toplumda varlığını göstermeye başlamıştır.

Ahlak kurallarındaki değişim zamanla gerçekleşmektedir. Değişim bireyde ve toplumda eski değerlerle çatışmalara neden olabilir. Değişen yaşam koşullarına bireyin ve toplumun uyum sağlaması bu süreçte gerçekleşmektedir. Ahlak kurallarındaki değişim; toplumsal adalet, eşitlik, bireysel haklar ve uyum açısından önemlidir. Örneğin 1940'lı yıllarda dönemin teknolojik koşulları gereği bilgisayar ya da genel ağ kullanımına bağlı yaygın bir ahlak kuralı görülmemektedir. Bununla birlikte dijital iletişimin *(Görsel 1.3)* gelişmesine bağlı olarak ilkeler ve kurallar oluşturulmuş, siber suç kavramı ortaya çıkmıştır. Günümüzde sosyal medya kullanımında siber suçlara yönelik düzenlemeler yapılmakta, kurallara uymayanlara cezalar uygulanmaktadır. Böylece bireylerde ve toplumda dijital mahremiyet ve güvenlik bilinci gelişmektedir. Bireyler; ahlakın, hukukun ve toplumsal davranış kurallarının değişimi ile belirlenen ahlaki yapıya göre eylemlerine yön vermekte ve yeni kurallara uyum sağlayabilmektedir.

Görsel 1.3
Dijital iletişim

KONUYU ANLAMA VE ÇÖZÜMLEME

1. Ayşe, grup projesine herkesin eşit şekilde katkı sunması gerektiğine inanan biridir. Çalışmalar sırasında bazı grup üyelerinin görevlerini yerine getirmediğini, diğerlerinin ise tüm sorumluluğu üstlendiğini fark eder. Bu adaletsizlik karşısında grubu uyararak herkesi çalışmaya teşvik eder.

Ayşe'nin bu davranışı üzerinde ahlak kurallarının etkisi ile ilgili düşüncelerinizi açıklayınız.

2. Ahlak kurallarının toplum üzerindeki etkileri nelerdir? Açıklayınız.

3. Toplumsal değişimler ahlak kurallarına nasıl yön vermektedir? Açıklayınız.

4. Ahlak kurallarında meydana gelen değişimlerin birey ve toplum üzerinde oluşturduğu etkiler nelerdir? Açıklayınız.

5. Bir toplumda ahlak kurallarının etkisinin zayıflaması toplumsal düzeni nasıl etkiler? Örneklerle açıklayınız.

6. Günümüzde teknolojik ve ekonomik gelişmelerin ahlak kurallarında meydana getirdiği hızlı değişimlerin olumlu ve olumsuz yönleri neler olabilir? Açıklayınız.

UYGULAMA

Ahlak kurallarının birey ve topluma etkisi ile ilgili çalışmayı aşağıda verilen adımları takip ederek tamamlayınız.

1. Adım

Aşağıda verilen metni okuyunuz.

Toplumsal yapı çeşitli unsurların etkileşimi ile meydana gelmektedir. Bu unsurlar arasında yaşanılan bölgenin tarihî ve kültürel mirası yer almaktadır. Yaşanılan bölgenin coğrafi koşulları da insanların yaşam biçimini etkilemektedir. Dil, din, sanat gibi toplumun ortak değerleri ve aynı coğrafyadaki ekonomik faaliyetler bireyleri bir arada tutmaktadır. Yönetim şekli, hukuki düzenlemeler, toplumsal kurallar ise toplumda düzeni sağlayan en önemli unsurlardır. Toplumsal düzeni sağlayan unsurların temelinde ahlaki ilke ve değerler bulunmaktadır.

Ahlaki ilkeler bireylerin davranışlarını, kararlarını etkilemekte ve toplumsal hayatla uyumlu yaşamalarını sağlamaktadır. Bireylerin günlük hayattaki davranışları, kararları ahlaki ilkelerden etkilenirken kişilikleri de buna göre şekillenmektedir. Bireylerin toplumsal uyumu, empati kurabilmesi, sorumluluk bilinci taşıması ahlak ilkelerini içselleştirmesiyle mümkündür.

Toplumsal değişimle birlikte gerçekleşen ahlaki değişim süreçleri bazen sancılı ve tartışmalı geçse de toplumun gelişmesine katkıda bulunmaktadır. Toplumsal değişimle birlikte ahlak ilkelerinin sorgulanması ve güncellenmesi, toplumların ve bireylerin ahlaki yapılarını değiştirmelerine neden olmaktadır. Birey ve toplum değişen ahlak ilkelerine zamanla uyum sağlamaktadır.

(Komisyon tarafından yazılmıştır.)

2. Adım

Aşağıda günlük hayatla ilgili bazı durumlar verilmiştir. Bu durumlarla ilgili öne çıkan ahlaki kural ve değerleri belirleyiniz. Belirlediğiniz kural ve değerlerden hareketle bireylerden beklenen davranışlar ile ilgili aşağıda verilen tabloyu örnekteki gibi doldurunuz.

Durum	Ahlaki Kural/ Değer	Bireyden Beklenen Davranışlar
Öğrencinin kantinde bir cüzdan bulması	Dürüstlük	Cüzdanı sahibine verir.
Bir moderatörün söz hakkı verirken konuşmacılar arasında haksızlık yaptığını bir konuşmacının fark etmesi		
Bir kişinin sokaktaki hayvanlar için bırakılan suya çöp atıldığını görmesi		
Bir kişinin evinin çevresindeki kirliliği fark etmesi	Toplumsal sorumluluk	
Bir kişinin sokakta yaralı bir hayvan görmesi		
Bir babanın, çocuğunun sağlığa zararlı bir alışkanlık edindiğini fark etmesi	Sağlık ve kişisel sorumluluk	

3. Adım

Aşağıda toplumsal yaşamla ilgili bazı durumlar verilmiştir. Bu durumlarla ilgili öne çıkan ahlaki kural ve değerleri belirleyiniz. Belirlediğiniz kural ve değerlerin toplum üzerindeki etkisi ile ilgili aşağıda verilen tabloyu örneklerdeki gibi doldurunuz.

Durum	Ahlaki Kural/ Değer	Toplum Üzerindeki Etkisi
Toplumda şiddet olaylarının azalması	Sevgi, saygı	Güven artar, toplumsal ilişkiler güçlenir.
Çevre duyarlılığının artması		
Yöneticilerin etik kurallara uyması, kurumlarda hesap verebilirliğin artması	Dürüstlük, şeffaflık	
Yaşlılara saygının gelenek hâline gelmesi		
Kadın ve çocuk haklarının önemsenmesi		
Kamu kaynaklarının israf edilmemesi	Dürüstlük, vatanseverlik	

4. Adım

Ahlak kurallarına uymanın bireyler arasındaki anlaşmazlıkların çözümüne ve toplumsal barışa katkıları ile ilgili yorumlarınızı yazınız.

UYGULAMA

Ahlak kurallarındaki değişimlerin birey ve toplum üzerindeki etkisi ile ilgili çalışmayı aşağıda verilen adımları takip ederek tamamlayınız.

1. Adım

Aşağıda verilen örnek durumları okuyunuz.

Teknolojik, kültürel, siyasi ve ekonomik gelişmeler, insanların ihtiyaçları ve zamana bağlı olarak meydana gelen toplumsal değişmeler ahlak kurallarının da evrilmesine yol açmıştır.

Örnek Durumlar

Kırsal nüfusun azalması ve üretim biçimlerinin değişmesi ile geleneksel aile yapısı değişmiştir. Geniş aile tipi yerini çekirdek aileye bırakmıştır. Bireylerin aile içi ilişkileri değişmiştir. Aile ile ilgili gelenekler değişmeye başlamıştır.

Teknoloji kullanımının yaygınlaşmaya başlaması, bu alanda yeni ahlaki kuralları beraberinde getirmiştir. Özellikle sosyal medyada kaynağı ve doğruluğu belli olmayan haberleri yayma, başkalarının kişisel bilgilerini izinsiz kullanma ve bilişim araçları üzerinden kişilik haklarına zarar veren davranışlar sergileme teknoloji ahlakını önemli hâle getirmiştir.

Kent nüfusunun artması ve eğitim seviyesinin yükselmesi ile kadının toplumdaki yeri farklılaşmaya başlamıştır. Toplumsal yaşama katılımı artan kadınların haklarıyla ilgili çalışmalar da artmıştır.

Eğitim seviyesinin artması ile bilinçlenen birey ve toplum, kentleşme ve sanayileşme ile hızlanan çevre sorunlarına duyarlı hâle gelmiştir. Düşünen, araştıran, sorgulayan ve soru soran insan tipi dünyada yaygınlaşmaya başlamıştır.

Genel ağ ve sosyal medya kullanımının artması, göçler ve nüfus hareketleri kültürler arası etkileşimi artırmıştır. Bu süreçte yerel kültürler değişime uğramıştır. Birey ve toplumun davranış biçimleri farklılaşmaya başlamıştır.

Demokrasinin yaygınlaşması insanların hak ve özgürlükler ile ilgili anlayışını, vatandaşlık bilincini ve hukuka bakış açısını farklılaştırmıştır.

2. Adım

Toplumdaki ve ahlak kurallarındaki değişimlerin bireye ve topluma etkileri ile ilgili görüşlerinizi aşağıdaki tabloya örneklerdeki gibi yazınız.

Toplumdaki Değişim	Ahlak Kurallarındaki Değişim	Birey Üzerindeki Etkisi	Toplum Üzerindeki Etkisi
Aile yapısındaki değişim	Geleneksel aile yapısı kurallarının değişmesi	Bireylerin aile içi ilişkilerinin değişmesi ile bireyselliğin önemsenmesi	Aile kurumunun değişmesinin diğer toplumsal kurumları etkilemesi
Teknolojik gelişmeler	Dijital iletişimin ve sosyal medya etkileşimlerinin olağan hâle gelmesi		
Kentleşme ve göç			
Çevre bilincinin artması			
Eğitim seviyesinin yükselmesi		Bilimsel bilgiye ve eleştirel düşünceye önem verilmesi	

3. Adım

Tablodan ve okuduğunuz metinden hareketle aşağıdaki soruları cevaplayınız.

- **Toplumda farklı kuşaklar arasındaki değer yargıları ve yaşama ilişkin düşünce farklılıkları neden ortaya çıkar? Düşüncelerinizi örneklerle açıklayınız.**

- **Birey ve toplumlar gelecekte hangi ahlaki özelliklere sahip olabilir? Düşüncelerinizi açıklayınız.**

1.1.2. Hukuk Kurallarının Oluşumunda Ahlaki Kuralların Önemi

Konuya Başlarken

Toplumsal yaşamı düzenleyen kuralların neler olabileceğini düşünüyorsunuz?

Görsel 1.4
Toplumsal yaşam kurallarından bir örnek

Toplumsal bir varlık olan insanın hayatını sürdürebilmesi, sahip olduğu hakları doğru ve dengeli bir biçimde kullanabilmesi için toplumda belirli kurallara ihtiyaç duyulmaktadır. Toplumsal düzenin sağlanmasını ve insanın yaşamını sürdürebilmesini amaçlayan bu kurallar arasında ahlak, hukuk, din ve görgü kuralları sayılabilir *(Görsel 1.4)*. Bu kurallar birbiri ile etkileşim hâlindedir. Kişilerin davranışlarını yönlendirerek toplumsal düzeni sağlama amacı taşıyan kurallar, amaçları bakımından her ne kadar iç içe geçmiş görünse de birbirinden farklı yapılara sahiptir.

Hukuk; insan davranışlarını ve toplumsal ilişkileri düzenleme amacıyla devletin yetkili organlarınca ortaya konan, korunan, uyulması zorunlu olan ve

uyulmadığında yaptırımlar içeren kurallar bütünüdür. Ahlak kuralları ise kişinin kendine, insanlara, çevreye karşı görev ve sorumluluklarını düzenleyen kurallardır. Bu kurallara uyulmadığında kınama, dışlama, ayıplama gibi yaptırımlar uygulanır. Ortak bir amaca sahip olan ahlak ve hukuk, kural koyucudur. Ahlak kuralları iyi ve kötü davranışın, hukuk kuralları ise haklı ve haksız davranışın ne olduğuna cevap verir. Her ikisi de olması gerekene ilişkin görüş belirtir. Ahlak bireyin kendine ve topluma karşı yükümlülüklerini içerirken hukuk bireyin başka bireylere karşı yükümlülükleri ile ilgilidir. Hukuk kurallarının pek çoğunun oluşumunda ahlak kuralları etkilidir. Yasa koyucunun yaptığı kanunlara toplumun uyabilmesi, kanunların ihtiyaca cevap verebilmesi ve uzun süre uygulanabilmesi için toplumun genel ahlak anlayışı ve ahlaki normlar dikkate alınmaktadır. Böylece hukuk kurallarının meşruiyetini ve etkinliğini sağlamada ahlaka kritik bir rol verilmektedir. Ahlaki değerlerle uyumlu olmayan hukuk kurallarının hakkaniyete dayalı bir sorumluluk ve adalet anlayışı geliştirmesi oldukça güçtür. Hukukun meşruiyeti, toplumun hukuk kurallarını kabul etmesi ve bu kurallara uymasıyla sağlanır. Ahlaki değerler ise hukuk kurallarının toplum tarafından kabul edilmesinde önemli bir rol oynar. Hukuk kuralları ahlaki ilkelere uygun olduğunda bireylerin adalete duyduğu güven artar. Böylece bireylerin özgürce ahlaki kararlar vermesini sağlayacak ortam, ahlak ve hukuk kurallarının işlerliği ile mümkün olabilir. Hukuk ve ahlak kuralları arasındaki etkileşimle ilgili bazı örnekler aşağıda verilmiştir:

- Başkasının canına ve malına zarar vermemeyi emreden hukuk kurallarının ahlaka aykırı bir eylemi gerçekleştirenleri çeşitli cezalar ile yükümlü kılması
- Kişiler ya da kurumlar arasındaki resmî sözleşme işlemlerinde toplumun genel ahlakına aykırı maddelerin hükümsüz kabul edilmesi
- Toplumsal huzur ve düzen için insan davranışlarının ahlak ve hukuk kurallarıyla sınırlandırılması
- Hukuka ve ahlaka aykırı olan vakıfların, derneklerin tüzel kişilik kazanamaması
- Özel hayatın gizliliği ve kişisel verilerin korunması ile ilgili kanunlara uymayanlara öngörülen cezaların verilmesi
- Devletin vatandaşlarına ve bireylerin de başka bireylere ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal görüş, mülkiyet, doğum vb. statüler bakımından ayrımcılık yapmaması
- Adil yargılanma, eşitlik, savunma hakkı gibi ahlaki ilkelerin kanunlarca korunması

Ahlak kuralları, hukukun etkinliğini ve adaleti sağlamada önemli bir rol oynamaktadır. Ahlaki değerler doğrultusunda oluşturulan hukuk kurallarının toplum tarafından kabul edilip benimsenmesi daha kolaydır. Bu nedenle hukuk kurallarının oluşturulmasında ahlaki ilke ve değerlerin gözetilmesi, hukukun adaleti sağlamadaki rolünü kuvvetlendirmektedir.

KONUYU ANLAMA VE ÇÖZÜMLEME

1. Ahlak kuralları hukuk kurallarının oluşumunu nasıl etkiler? Açıklayınız.

2. Toplumsal düzeni sağlayan kurallara ihtiyaç duyulmasının nedenleri nelerdir? Açıklayınız.

3. Çevreyi kirletmek, başkalarını rahatsız edecek şekilde gürültü yapmak, yayaların geçtiği kaldırımları işgal etmek gibi durumlar Kabahatler Kanunu'na göre yaptırımlar uygulanması gereken davranışlardır.

Buna göre ahlak kurallarının hukuki yaptırımlarla desteklenmesinin nedenleri neler olabilir? Düşüncelerinizi açıklayınız.

4. Yaptırımları bakımından ahlak ve hukuk kuralları arasında ne gibi farklılıklar vardır? Açıklayınız.

5. Ahlaki değerlerle uyuşmayan, sadece bir grubu ya da zümreyi dikkate alan hukuk anlayışı toplumsal yaşama nasıl yansır? Düşüncelerinizi açıklayınız.

UYGULAMA

Hukuk kurallarının oluşumunda ahlaki kuralların önemi ile ilgili çalışmayı verilen adımları takip ederek tamamlayınız.

1. Adım

Aşağıda verilen hukuk ve ahlak ilişkisi ile ilgili senaryoyu okuyunuz.

Yıllar önce şehrin dışında kurulan bir fabrika, zamanla şehrin içinde kalmış; ekonomik ömrünü doldurduğu için de kapatılmıştı. Belediye, şehrin önemli bir noktasında yer alan fabrika arazisini konut ve alışveriş merkezi yapmak üzere satmaya karar vermişti. Şehir halkının bir kısmı ve ticari kuruluşlar bu kararı destekliyordu. Halkın bir kısmı ve sivil toplum kuruluşları ise bu karara karşı çıkarak arazinin dinlenme, sosyal ve sportif etkinlikler için kullanılacak bir yeşil alana dönüştürülmesini istiyordu. Belediye başkanı ve ticari kuruluşlar da arazinin alışveriş merkezi yapılması ile şehre büyük bir ekonomik gelir ve gençlere istihdam sağlanacağını savunuyordu. Sivil toplum kuruluşları ise bu arazide oluşturulacak yeşil alanın şehrin ekosistemine olumlu bir katkı sunabileceğini, burada yapılacak etkinliklerin halk sağlığına faydalı olacağını belirtiyordu.

Konu mahkemeye intikal etmişti. Mahkeme heyeti, karar duruşmasında arazinin değerlendirme yetkisinin hukuki yönden belediyede olduğunu ancak belediyenin aldığı kararın toplum yararını gözetmediğini, toplumun yeşil alan hakkını göz ardı ettiğini belirtmişti. Mahkemeye göre toplumun ihtiyaçlarını ve çevresel sürdürülebilirliği sağlamak da belediyenin yasal görevleri arasındadır. Belediye tarafından alınan karar gelecek nesilleri de olumsuz etkileyebilecek sonuçlara yol açabileceğinden ahlaki olarak tartışmalı bir karardır. Arazinin alışveriş merkezi ve konut alanı yapılması durumunda oluşturacağı çevresel etkilerle ilgili yasal kurumlardan rapor alınmaması da mahkeme tarafından çevre hukukuna aykırı bulunmuştur. Sonuç olarak mahkeme, belediyenin kararını iptal ederek şehre ekonomik katkı sağlayacak şekilde değerlendirilmek üzere arazinin dörtte birinin belediye kararına göre değerlendirilmesine, kalan kısmının ise belirtilen gerekçelerle yeşil alan olarak kullanılmasına hükmetmiştir.

2. Adım

Senaryoda yer alan ve aşağıda belirtilen açıklamaların ahlaki yönleriyle ilgili değerlendirmelerinizi yazınız.

- **Belediyenin istihdam sağlamak amacıyla çevresel etkileri göz ardı ederek araziyi alışveriş merkezi ve konut alanı olarak değerlendirme kararı alması**

Değerlendirmelerim:

- **Sivil toplum kuruluşlarının arazinin yeşil alan olarak değerlendirilmesi talebi ve mahkemenin gelecek nesillere etkisi nedeniyle belediyenin kararını iptal etmesi**

Değerlendirmelerim:

3. Adım

Değerlendirmelerinizden hareketle hukuk kurallarının oluşumunda ahlakın önemi ve değeri ile ilgili çıkarımlarınızı yazınız.

Çıkarımlarım:

1.1.3. Aile, Meslek ve Çevre Ahlakının Gerekliliği

Konuya Başlarken

Necati Bey, ziraat mühendisi olarak bir tarım şirketinde çalışmakta ve ailesinin geçimini buradan sağlamaktadır. Şirket, yüksek verim elde etmek ve zararlı organizmaları yok etmek için çeşitli kimyasallar kullanmaktadır. Bu kimyasalların insan sağlığına, canlı popülasyonuna, toprağa ve nesli tükenmekte olan bir kuş türüne zarar verebileceği ile ilgili Necati Bey'in endişeleri vardır. Bunun üzerine işini kaybetmeyi dahi göze alan Necati Bey, durumun ciddiyetini şirket yetkililerine ileterek alternatif bir yöntem geliştirmiş ve bu yöntemi şirket yetkililerine sunmuştur. Şirket yetkilileri ise yüksek maliyeti nedeniyle öneriyi reddetmiş ve kimyasal kullanımının devamına karar vermiştir.

Buna göre Necati Bey'in yerinde siz olsaydınız böyle bir durumda ne yapardınız? Düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

Toplumlar ortak ahlaki ilke, değer ve kurallar ile varlığını sürdürmektedir. Toplumda denge ve düzenin sağlanması için aile, meslek ve çevre gibi alan ve kurumlarda ahlaki ilkelerin bulunması gerekmektedir. Bireylerin davranışlarına yön veren bu ilkeler onlara birtakım ödev ve sorumluluklar yüklemektedir. Bu ilke ve sorumluluklara uygun biçimde hareket eden bireyler kendisine, ailesine, yaşadığı topluma, doğaya karşı ödev ve sorumlulukları konusunda bilinçli hâle gelmiş olur. Böylece birey ahlakı, aile ahlakı, meslek ahlakı, çevre ahlakı gibi kavramlar ortaya çıkmıştır.

Aile Ahlakı: Aile; kan bağı ve evlilik yoluyla aralarında akrabalık ilişkisi bulunan bireylerin psikolojik, sosyal ve ekonomik ihtiyaçlarının karşılandığı toplumun temel kurumlarından biridir. Bireylerin değer yargıları, ilkeleri, tutumları, düşünceleri, davranışları gibi birçok özelliği aile aracılığıyla şekillenmektedir. Bu açıdan aile; ahlak eğitiminin verildiği, değerlerin öğrenildiği ve yaşama geçirildiği ilk yerdir.

Ailede verilen ahlak eğitimi, çocuğun ahlaki gelişimi ve topluma karşı aidiyet duygusunun oluşması açısından oldukça önemlidir. Ailenin temel görevi öz güveni yüksek, pozitif benlik algısına sahip ve çevresiyle sağlıklı iletişim kurabilen bireyler yetiştirmektir. Bu sebeple ebeveynlerin ahlaki açıdan çocuklara örnek olması ve onlara ahlaki değerleri kazandırmak için kararlılık göstermesi gerekmektedir. Aile içinde sevgi, saygı, yardımlaşma, paylaşma, dürüstlük, sorumluluk, misafirperverlik, öz denetim, iş birliği gibi değerlere ne kadar önem verilirse çocuk da bu değerleri o kadar özümseyecektir *(Görsel 1.5)*. Aile içinde sevgi görmeyen, düşüncelerine saygı duyulmayan, kendisine sorumluluk verilmeyen bir çocuk sosyal yaşamında sevgi, saygı göstermekte ve sorumluluk almakta güçlük çekebilmektedir. Dolayısıyla çocuğun sağlıklı bir aile ortamında büyümesi için ebeveynlerin aile ahlakı ilkelerine uygun davranması gerekmektedir.

◀ ***Görsel 1.5***
Ailede iş birliği

Aile ahlakı; aile içinde uyulması beklenen ilke, değer ve davranış kurallarını ifade etmektedir. Ahlaki değerler öz denetim sağlayarak aile üyelerinin tutarlı davranmasına, sağlıklı iletişim kurmasına yardımcı olmaktadır. Dolayısıyla aile bireylerinin aile kurumuna saygı duymaları ve aile ahlakına önem vermeleri gerekir. Özellikle eşlerin birbirlerine sevgi, saygı ve hoşgörü çerçevesinde davranmaları aile birliği açısından oldukça önemlidir. Aile içi iletişimin

temelinde sevgi, saygı, sabır, hoşgörü gibi değerler olduğunda aile içi şiddet, geçimsizlik, huzursuzluk gibi problemler de azalmaktadır. Bu nedenle aile üyelerinin tutum ve davranışlarını ahlaki ilkeler çerçevesinde düzenlemeleri ve sınırlandırmaları gerekmektedir. Aile değerleri, bireylerin yaşam kalitesini artırırken toplumsal düzenin sürdürülebilirliğine de katkı sağlamaktadır. Tablo 1.2'de bazı aile değerleri verilmiştir.

Tablo 1.2: *Aile Değerlerinden Bazıları*

Sadakat	*Tevazu*	*Merhamet*
Diğerkâmlık	*Saygı*	*Yardımlaşma/Destek olma*
Sorumluluk	*Huzur*	*Fedakârlık*
Sevgi	*Güven*	*Bağlılık/Sahip çıkma*
Hoşgörü/Anlayış	*Adabımuaşeret*	*Çocuk Sahibi Olmak*
Tolerans/Tahammül	*Akrabalık Bağları*	*Psikolojik Destek*
Ekonomik Destek	*Arkadaşlık İlişkileri/Sosyal Çevre*	*İletişim/Sosyalleşme*
Yol Göstericilik/Eğitim	*Sosyal Destek*	*Şefkat*

Zeynep Port, *Kur'an'da Aile Modelleri Bağlamında Aile Değerleri ve Eğitimi* (Kısaltılmıştır.)

Meslek Ahlakı: Meslek; bireylerin yaşamlarını sürdürebilmek amacıyla bilgi, beceri ve deneyime dayalı olarak insanlara faydalı mal ve hizmet üretmek için icra ettikleri, kuralları belirlenmiş faaliyetler bütünüdür. Meslek ahlakı ise meslek mensuplarının uyması gereken ve onlara rehberlik eden toplumda genel kabul görmüş ilke, kural ve davranış standartlarını içermektedir. Bu ilke ve kurallar mesleklere, zamana ve toplumlara göre farklılaşabilmektedir. Mesleklerin kendine özgü ahlaki değerleri olsa da her meslek için doğruluk, güvenilirlik, sorumluluk, adalet, hakkaniyet, saygı, kaliteli hizmet verme vb. ortak ilkeler bulunmaktadır.

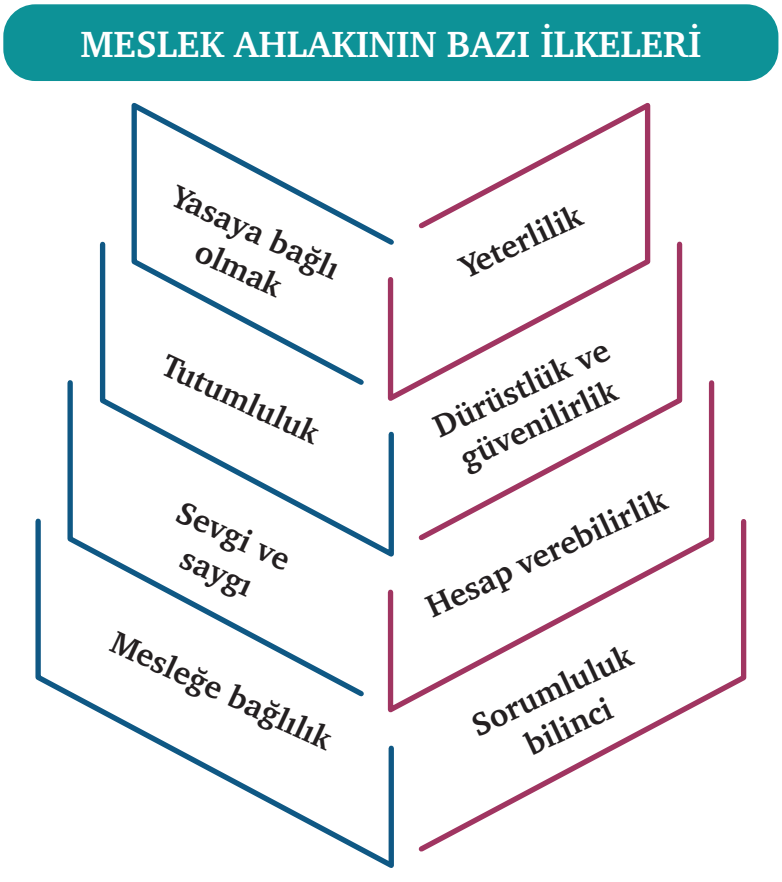
Görsel 1.6
Meslek ahlakı ile bağlantılı bazı değerler

Meslek ahlakı meslek mensubunun dürüst olmasını gerektirmektedir. Zira dürüstlük, şeffaflık, güvenilirlik, yeterlilik, hesap verebilirlik vb. değerler meslek ahlakı ile doğrudan bağlantılıdır *(Görsel 1.6)*. Meslek mensuplarının doğruluk ve dürüstlüğü ilke edinmesi, diğer bireylerin haklarına saygı göstermesi ve haksız kazanç peşinde koşmaması gerekmektedir. Bu nitelikler, meslek mensuplarının birbirlerine ve hizmet ettikleri kişilere karşı davranışlarını düzenlerken ürettikleri malları ve verdikleri hizmetlerin kalitesini de önemli ölçüde etkilemektedir. Kişilerin mesleklerini icra ederken meslek onurunu koruma, nitelikli hizmet sunma,

kamu yararını gözetme, çevreyi koruma gibi sorumlulukları bulunmaktadır. Meslek mensubunun bu sorumluluklarının bilincinde olarak hareket etmesi toplum içinde güvenilirliğini ve saygınlığını arttıracaktır. Güvenilirliğini kaybeden bir meslek mensubu ekonomik, ticari ve sosyal ilişkilerde bağlı olduğu meslek grubundan dışlanabilmektedir.

Meslek ahlakı bir toplumdaki insan kaynağının niteliğini belirleyen önemli göstergelerden biridir. Meslek ahlakı ilkelerine *(Şema.1.1)* sahip olmayan kişiler şahsi menfaatlerini ön planda tuttukları için topluma faydadan çok zarar verir. Bu nedenle toplumdaki insan gücünün mesleki yeterlilik açısından ve ahlaki açıdan nitelikli hâle getirilmesi gerekmektedir. Meslek ahlakının korunduğu bir toplumda rüşvet, haksız rekabet, görevi kötüye kullanma, yasal olmayan yollardan kazanç elde etme gibi ahlaki olmayan davranışlar kontrol altına alınabilmekte, güven esasına dayanan adil bir çalışma ortamı sağlanabilmektedir. Böylelikle toplumda refah düzeyi yükselmekte, siyasi ve ekonomik istikrar sağlanmaktadır.

Şema 1.1
Meslek ahlakının bazı ilkeleri

Çevre Ahlakı: Endüstrileşme ve teknolojik gelişmelerle enerji ihtiyacının artması çevre sorunlarının da hızlı bir şekilde artmasına neden olmuştur. Artan fosil yakıt kullanımı, kimyasal atıklar ve zehirli gazlar; başta hava, su ve toprak kirliliği olmak üzere iklim değişikliğine, ozon tabakasının incelmesine ve biyolojik çeşitliliğin yok olmasına yol açmaktadır. Hızlı nüfus artışı ve düzensiz kentleşme, artan tüketim ihtiyacının karşılanması için sınırlı doğal kaynakların bilinçsizce kullanılması; tarım arazilerinin ve ormanların tahrip edilmesine, bunlara bağlı olarak da bazı canlıların neslinin tükenmesine neden olmaktadır.

Görsel 1.7
Kuraklık tehlikesi

Fosil yakıtların kullanımı, sera etkisi oluşturan gazların yoğun salınımı, tarım ilaçlarının bilinçsizce kullanılması, dere yataklarının yerleşim alanı hâline getirilmesi, sanayi atıklarının doğaya bırakılması, kimyasal gübre kullanımı, doğal bitki örtüsünün tahrip edilmesi vb. sıkça görülen çevre sorunlarının nedenlerinden bazılarıdır. Bu sorunlara bağlı olarak küresel ısınma, kuraklık *(Görsel 1.7)*, doğal afetler, bazı türlerin yok olması, su kaynaklarının azalması, göçlerin artması, ekolojik dengenin bozulması gibi birçok fiziksel ve toplumsal problemler ortaya çıkmaktadır.

Çevre sorunlarının nedenlerine ve sonuçlarına bakıldığında bu sorunların hem bireysel hem de toplumsal sorunlar olduğu görülmektedir. Bireylerin çevre sorunlarının farkına varması, bu sorunlara karşı sorumluluk hissetmesine ve çevre değerlerine önem vermesine bağlıdır. Bireyden başlamak üzere toplumun her kesimine çevre bilincinin kazandırılabilmesi için toplumda çevre ahlakına önem verilmesi gerekmektedir.

Çevre ahlakı; insanın çevreye karşı sorumluluklarını belirleyen, tutum ve davranışlarını yönlendiren ilke ve değerleri inceleyen felsefi bir disiplindir. Bu disiplin, insanı doğaya karşı davranışlarında neyin iyi ve neyin kötü olduğunu sorgulamaya ve çevresel değerlere uygun davranmaya teşvik etmektedir. Çevresel değerlerin başında sevgi, saygı, sorumluluk, hoşgörü, duyarlılık, diğerkâmlık, fedakârlık, ölçülülük vb. değerler gelmektedir. Çevresel değerler insanın çevreyle ilişkisini vicdan, sorumluluk ve denge temelinde düzenlemektedir. Buna göre insan, çevreyi gelecek kuşaklara aktaracağı bir emanet olarak görmeli ve korumalıdır *(Görsel 1.8)*. İnsan; tüm canlıların yaşam hakkının olduğunu bilerek doğaya saygı duymalı, sınırlı olan doğal kaynakları kullanma konusunda ölçülü olmalı ve onlara zarar verecek davranışlardan kaçınmalıdır.

İnsanı toplumda daha huzurlu ve dengeli bir yaşama yönlendiren İslam dininde çevre ahlakı oldukça önemlidir. Yeryüzünün insana bir emanet olduğu ve insanın onu korumakla mükellef olduğu pek çok ayette vurgulanmaktadır. Yüce Allah Kur'an-ı Kerim'de "Allah, gökleri ve yeri hak ve hikmete uygun olarak yaratmıştır. İşte bunda inananlar için bir ibret vardır." (Ankebut suresi, 44) buyurarak insanı doğadaki düzen ve denge üzerine düşünmeye davet etmektedir. Çünkü çevre sorunlarının sorumlusu da sonuçlarından en çok etkilenen canlı da insandır. Kur'an-ı Kerim'de bu duruma şu şekilde değinilmektedir: "İnsanların kendi elleriyle yapıp ettikleri yüzünden karada ve denizde düzen bozuldu, böylece Allah dönüş yapsınlar diye işlediklerinin bir kısmını onlara tattırıyor." (Rum suresi, 41). Günümüzde çevre sorunlarının çözümünde merkezî bir konumda olan insanın çevreye yönelik tutum ve davranışlarının ahlaki boyutta değerlendirilmesi zorunlu hâle gelmiştir. Dolayısıyla insanların diğer sayfada verilen İslam'ın çevre ahlakı ilkelerini bilmesi ve bunlara uygun hareket etmesi gerekmektedir.

Görsel 1.8
Doğayı korumak

Farklı Kaydet

Konuyla ilgili öğrendiğiniz bilgileri kendi hatırlayacağınız şekilde kısaca bu alana not edebilirsiniz.

KONUYU ANLAMA VE ÇÖZÜMLEME

1. Duru'nun okulunda kardeş okul için kitap kampanyası başlatılır. Duru bu kampanyaya katkıda bulunmak istediğini ailesiyle paylaşır. Ailesi Duru'nun bu isteğini memnuniyetle karşılar ve evdeki kullanıma uygun iyi durumda olan kitapları kampanyaya bağışlamaya karar verir. Komşularını ve arkadaşlarını da kampanyaya destek olmaları için teşvik ederler. Böylece Duru, bu kampanyada ailesinin desteğiyle aktif rol alır. Ailesi, diğer veliler ve öğretmenlerle iş birliği yaparak kampanyanın her sürecine gönüllü olarak katılır. Duru ve ailesi kitap dağıtımında da yer alarak gençlerin sevincine ortak olurlar.

Buna göre ailesinin kitap kampanyası ile ilgili tutumu Duru'nun ahlaki gelişimine nasıl katkı sağlayacaktır? Aile ahlakı ilkeleri çerçevesinde yorumlayınız.

2. Meslek mensuplarının kişisel çıkarlarıyla mesleki sorumlulukları arasında nasıl bir denge kurması gerekir? Düşüncelerinizi açıklayınız.

3. Volkan Bey, kendisine verilen görevleri zamanında ve gerektiği şekilde yerine getirmemektedir. Ayrıca mesai saatleri içinde göreviyle alakalı olmayan işlerle meşgul olmaktadır. Selma Hanım ise verilen görevleri zamanında ve layıkıyla yerine getirmektedir. Yönetici, birimin işlerinin aksamaması için Selma Hanım'a daha fazla iş vermektedir.

Bu örnek olayda hangi meslek ahlakı ilkeleri ihlal edilmektedir? Yöneticinin yerinde siz olsaydınız ne yapardınız? Açıklayınız.

4. Albert Einstein'ın (Albert Aynştayn) "Sorunları, onları yaratırkenki düşünme şeklimizle çözemeyiz." **sözünden hareketle çevre sorunlarının çözümünde çevre bilinci ve ahlakının önemini açıklayınız.**

5. Kızılderililere göre insan; son ağaç öldüğünde, son ırmak zehirlendiğinde ve son balık yakalandığında paranın bir anlam ifade etmeyeceğini fark edecek.

Bu ifadeler, çevreyi koruma konusunda insana hangi ahlaki sorumluluklarını hatırlatmaktadır?

6. Aile birliğinin korunmasında sevgi, saygı, sorumluluk gibi değerlerin rolü nedir? Düşüncelerinizi açıklayınız.

UYGULAMA

Aile, meslek ve çevre ahlakının gerekliliği ile ilgili çalışmayı verilen adımları takip ederek tamamlayınız.

1. Adım

- Öğretmeninizin rehberliğinde üç gruba ayrılınız.
- Grubunuzu temsil etmek üzere aranızdan bir grup temsilcisi seçiniz.
- Aşağıda verilen senaryoları okuyunuz. Grup olarak diğer gruplardan farklı bir senaryo seçiniz.
- Kendi grubunuzla seçtiğiniz senaryolardaki ahlak ihlallerini belirleyiniz.
- Belirlediğiniz ahlak ihlallerine karşılık doğru olduğunu düşündüğünüz davranışları gerekçeleriyle not ediniz.

Aile Ahlakı	Irmak, üniversiteyi kazanıp başka bir şehre gider. Ailesi ona ayda belli bir miktar para gönderebileceğini söyler. Irmak okula başladıktan sonra ailesinin bilgisi olmadan özel bir bursa başvurur. Başvurduğu kurum kendisine ailesinin gönderdiği miktarın yarısı kadar burs verir. Irmak ailesinden gelen paradan ve aldığı burstan artırarak telefonunu yenilemek istemektedir. Ancak Irmak'ın ailesi bu burstan haberdar olursa gönderdiği miktarı azaltacaktır.
Meslek Ahlakı	Engin, bir kamu kurumunda çalışmaktadır. Özel telefon görüşmelerini kurum hattı üzerinden yapmakta ve yaptığı uzun görüşmeler yüzünden hem işlerini aksatmakta hem de mesai arkadaşlarını rahatsız etmektedir. Bu durumun süreklilik göstermesinden rahatsız olan iş arkadaşı Aysun, bağlı bulunduğu yöneticiye durumu aktarmıştır. Yönetici, Aysun'un kendisinden şikâyetçi olduğunu belirterek kamu kaynaklarını özel işleri için kullanmaması gerektiği konusunda Engin'i uyarmıştır. Engin kendisinden şikâyetçi olduğunu öğrendiği Aysun'a karşı tavır alarak bürodaki iş barışını bozmuştur.
Çevre Ahlakı	Ozan, çevre danışmanlığı şirketinde çalışmaktadır. Bir petrol şirketinin isteği üzerine petrol kuyusunun bulunduğu 12.500 kişilik nüfusa sahip bir bölgeyi incelemektedir. Keşif sondajı sırasında bölgeye çok yakın bir yer altı ırmağı bulur. Bu ırmağın şehrin su kaynağına ulaştığından şüphelenir. Dolayısıyla petrol kuyusunun bu ırmağı, ırmağın da şehrin su kaynağını kirleteceğini düşünür. Ozan bu durumu kendi şirketine açıklar ancak şirket yetkilileri petrol şirketine bu bilginin verilmemesini, aksi hâlde onların başka danışmanlık şirketiyle anlaşabileceklerini söyler.

2. Adım

- Düşüncelerinizi grup temsilcisi aracılığıyla diğer gruplarla paylaşınız.
- Gruplar olarak aile, meslek ve çevre ahlakı ilkelerinin birey ve toplum ilişkisi açısından değerini tartışınız.

3. Adım

- Tartışmanızdan hareketle bireysel ve toplumsal açıdan aile, meslek ve çevre ahlakının gerekliliği ile ilgili çıkarımlarınızı yazınız.

Çıkarımlarım:

1.2. TOPLUMSAL GÖREV VE SORUMLULUKLARDA AHLAKIN İŞLEVİ

Ahlakın hem bireysel hem de toplumsal yönü bulunmaktadır. Ahlak; toplumun refah ve huzurunu, sosyal yapının oluşumunu sağlamak gibi önemli işlevlere sahiptir. Toplumu oluşturan bireylerin çoğunluğunun üzerinde hemfikir olduğu prensipler ve değerler ahlak kurallarını belirler. Ahlaka uygun davranışlar toplum tarafından bir görev olarak görülmektedir. Toplumsal görev ve sorumlulukların yerine getirilmesinde ahlakın önemli bir rolü vardır.

Ahlakın temel ilkelerinden olan sevgi, saygı, dürüstlük ve adaletin önemine Kur'an-ı Kerim'in birçok ayetinde ve Hz. Muhammed'in (sav) hadislerinde işaret edilir. İslam'ın özeti niteliğinde olan *Veda Hutbesi*'nde, birer ahlaki değer olan temel hak ve hürriyetlerin önemine değinilmiştir.

Toplum; ahlaki ilkeleri içselleştiren, ahlaki olgunluğa ulaşan ve hırslarını dengeleyen kişileri bağrına basarak yüzyıllarca gönlünde yaşatmıştır. Bu bağlamda Anadolu'da yaşamış Yunus Emre gibi ahlaki yetkinliğe ulaşmış birçok insan, zamanını aşarak değerlerini günümüze kadar taşımıştır.

1.2.1. İletişimde Ahlaki İlkelerin Toplumsal Önemi

Konuya Başlarken

İnsanlarla iletişim kurarken nelere dikkat edersiniz? Düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

Başka insanlarla iletişim kurmak, insanı toplumsal bir varlığa dönüştüren en önemli unsurlardan biridir. Bütün bireyler toplum içinde varlığını sürdürebilmek için iletişime ihtiyaç duyar. Evde, işte, okulda, alışverişte, ulaşım araçlarında, kurumlarda, sosyal çevrede kısacası insanın olduğu her yerde yaşam, iletişim ile devam etmektedir *(Görsel 1.9)*. Kurulan iletişimin sağlıklı olmasını, bireylerin birbirini doğru anlamasını, iletişimin etkili biçimde kullanılmasını sağlayan pek çok unsur olmakla birlikte iletişimde ahlaki ilke ve değerlerin benimsenmesi oldukça önemlidir.

Görsel 1.9
Alışverişte iletişim örneği

İletişim; insanlar arasındaki sözlü, sözsüz ya da yazılı bilgi, fikir ve duygu alışverişidir. İletişimin amacı insanlar arasında ortak bir anlayış oluşturmak ve karşılıklı etkileşimi sağlamaktır. İletişim sadece bir bilgi alışverişi değil toplumsal boyutu da olan, toplumsal yaşamı etkileyen bir araçtır. İletişim, bireyler arası ilişkileri kurarken bireyin kendini ifade etmesine olanak verir. Toplum üyelerinin birbiri ile olan bağlarını etkiler. Bireylerin toplumsallaşmasını, kendini ve başka insanları tanımasını sağlar.

İnsanlar arası ilişkilerde uyulması beklenen kuralları belirleyen ahlakın kural, ilke ve değerleriyle insanlar arasındaki iletişimi de etkilemesi kaçınılmazdır. Ahlak; bireylerin doğru sözlü, dürüst, samimi, adil, sabırlı ve alçak gönüllü olmasını isterken aynı zamanda kötü davranışlardan uzak durmasını, çevresindeki insanlara ve diğer tüm canlılara sevgi ve saygı çerçevesinde yaklaşmasını bekler. Ahlak kuralları ise insanların bunları ilkeye ve davranışa dönüştürmesini amaçlar.

İletişimde Dürüstlük: Dürüstlük "doğruluk, özü sözü bir olma, olanı olduğu gibi yansıtma, gerçeği saklamama, bildiğinden ve inandığından başka türlü görünmemeye çalışma" olarak tanımlanabilir. Dürüstlüğün ilke ve değer olarak toplumsal ilişkilerde ve iletişimde benimsenmesi toplum açısından oldukça önemlidir. İletişimde dürüstlük toplumsal ilişkilerde güvenin tesis edilmesini sağlar. Güven toplumsal yaşamda sağlıklı ve etkili bir iletişimin anahtarıdır. Birbirleriyle sağlıklı ve etkili bir iletişim kurabilen, birbirine güvenen bireylere sahip toplumlarda anlaşmazlıklar kolaylıkla önlenir. Dürüstlük ilkesine dayalı iletişim, toplum üyeleri arasında güçlü bağların kurulmasına olanak sağlarken toplumsal kurumların sağlıklı bir biçimde işlemesine imkân verir. Toplumsal iletişimde dürüstlüğün yaygınlaşması adalet duygusunun topluma yansımasını sağlar. Çünkü doğru ve dürüst insanlar adaletin ve hakkaniyetin yaygınlaşması için çaba harcar.

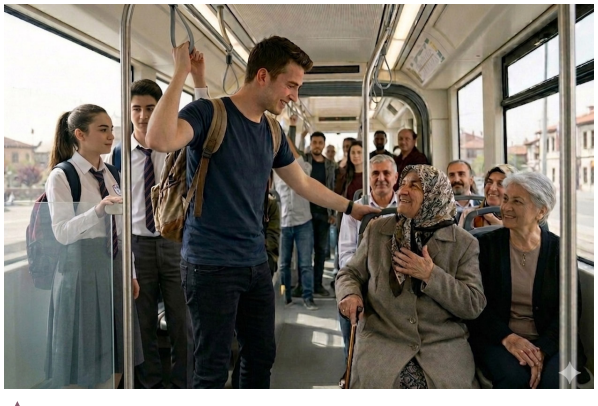
İletişimde Adalet: "Hak ve hukuka uygunluk, hakkı gözetme, yasalarla sahip olunan hakların herkes tarafından kullanılmasının sağlanması, herkese

kendine uygun düşeni veya kendi hakkı olanı verme" adalet kavramının taşıdığı anlamlardır. İletişimde adalet doğru davranışları göstermek, herkese ve her şeye hak ettiğince davranmaktır. Toplumsal davranış kuralları insanlardan inançlarında, sözlerinde, eylemlerinde itidalli olmasını beklemektedir. Bireylerin ifrat ile tefrit arasında orta yolu bulması, aşırılıktan kaçınması, dengeli olması, insanlara haksızlık ve zulüm yapmaması, hak ve hakikatten ayrılmaması, olaylara hakkaniyetle yaklaşması sağlıklı bir toplumsal iletişime imkân tanır. Adalet ilkesinin benimsenmesi ve yaygınlaşması toplumu değerler etrafında birleştirir. Değerler etrafında birleşen toplum çözülmelere karşı dirençli olur *(Görsel 1.10)*. Böylece toplumun yapısı ve kurumları daha sağlıklı ve gelişime açık hâle gelir.

Görsel 1.10
Değerlerin birleştirici gücü

İletişimde Sevgi ve Saygı: "İnsanı bir şeye veya bir kimseye karşı yakın ilgi ve bağlılık göstermeye yönelten duygu" anlamına gelen sevgi; ahlaki çerçevede insanların çevresine, doğaya ve canlılara yaklaşımında benimsemesi gereken en önemli erdemlerden biridir. Saygı sözcüğü ise "değeri, üstünlüğü, yaşlılığı, yararlılığı, kutsallığı dolayısıyla bir kimseye, bir şeye karşı dikkatli, özenli, ölçülü davranmaya sebep olan sevgi duygusu, hürmet" anlamına gelmektedir. Farklı karakterlere sahip, farklı amaçlar peşinde koşan bireylerin bir araya geldiği yaşamda toplumsal çatışma ortamlarının doğması olasıdır. Sevgi ve saygı, toplumsal iletişimde bu tür çatışmaların önüne geçebilecek en önemli değerlerdir. İnsanlara, doğaya, canlılara duyulan sevgi ve saygı toplumu bir arada tutar. Sevgi ve saygı ilkeleri; adalet erdemi temelinde toplumu yapılandırır, toplumsal birlikteliği sağlayarak bütünleşmeyi artırır, toplum üyeleri arasındaki bağları güçlendirir. Toplumsal iletişimde sevgi ve saygı ilkelerinin benimsenmesi hoşgörüyü, paylaşmayı, dayanışmayı, yardımlaşmayı ve uyumu yaygınlaştırır *(Görsel 1.11)*. Toplum üyeleri sevgi ve saygı ile ortak paydalarda buluşarak biz duygusuna sahip olabilir.

Görsel 1.11
Büyüklerine saygı gösteren genç

İletişimde dürüstlük, adalet, sevgi, saygı gibi temel ahlaki ilkelerin benimsenmesi bireyleri mutlu eder; toplumsal yaşamı daha nitelikli hâle getirir. Toplumsal bütünleşme bu ilkeler çerçevesinde sağlandığında toplumdaki gelişme ve ilerleme sağlıklı biçimde gerçekleştirilir. Söz konusu ilkelerin toplumsal kurumlara yansıması sağlıklı bir toplumsal yapının oluşturulmasının anahtarıdır.

KONUYU ANLAMA VE ÇÖZÜMLEME

1. **Sevgi, saygı gibi ahlaki ilkeler toplumsal birlikteliğe ve bütünleşmeye ne gibi katkılar sağlar?**

2. **Dürüstlük ilkesinin benimsendiği toplumlardaki insanlar arası ilişkilerde ne gibi gelişmeler görülmesi beklenir? Örneklerle açıklayınız.**

3. **Adalet ilkesinin toplumda yaygınlaşması aile, eğitim, ekonomi, hukuk gibi toplumsal kurumlarda hangi gelişmeleri sağlar?**

4. **Yetersiz, etkisiz ve olumsuz bir toplumsal iletişim hangi sonuçlara yol açar?**

5. **Toplumsal iletişimde çatışma ortamının olmaması ve sağlıksız iletişimin önüne geçilebilmesi için neler yapılması gerekmektedir?**

6. **İletişimde ahlaki ilkelerin benimsenmesinin topluma sağladığı yararlar nelerdir? Açıklayınız.**

UYGULAMA

Aşağıdaki tabloda bazı ahlaki ilkeler verilmiştir. İletişimde dürüstlük, adalet, sevgi ve saygı ilkeleri ile ilgili verilen alanları örnekteki gibi doldurunuz. Tabloyu doldurduktan sonra verilen soruları cevaplayınız.

Ahlaki İlkeler	Bireysel Yararlar	Toplumsal Yararlar	Örnekler
Dürüstlük	Güven sağlar, anlaşmazlıkları azaltır.	Toplumsal güveni artırır, hileyi azaltır.	Aile üyelerine dürüst davranmak
Adalet			
Sevgi			
Saygı			

1. Toplumsal yaşamda dürüstlük, adalet, sevgi, saygı gibi ilkelerin eyleme geçirilmesinde karşılaşılan zorluklar neler olabilir? Örneklerle açıklayınız.

2. Dürüstlük, adalet, sevgi, saygı gibi ilkelerin toplumsal iletişimde uygulanabilirliğinin artırılması konusundaki önerilerinizi yazınız.

Farklı Kaydet

Konuyla ilgili öğrendiğiniz bilgileri kendi hatırlayacağınız şekilde kısaca bu alana not edebilirsiniz.

1.2.2. Kur'an-ı Kerim'deki Bazı Ahlaki İlkeler

Konuya Başlarken

İslam'daki ahlaki değerlerin birey ve toplumun ahlaki gelişimi üzerinde nasıl bir etkisi olduğunu düşünüyorsunuz? Düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

Kur'an-ı Kerim, insan hayatını tüm yönleriyle kuşatan ve tanzim eden son ilahi kitaptır. Bazı âlimler "Biz kitapta hiçbir şeyi eksik bırakmadık." (Enam suresi, 38) ayetinden hareketle Kur'an-ı Kerim'in öz olarak her türlü bilgiyi içerdiğini ifade etmişlerdir. Bu çerçevede Kur'an'ın adalet, dürüstlük, sevgi ve saygı gibi toplumsal yaşamda insanları huzur ve mutluluğa ulaştıracak bazı temel ahlaki ilkelere dikkat çektiği görülür. İnsanların güven içinde bir arada yaşaması ve geleceğini planlaması açısından bu ilkeler son derece önemlidir. Çünkü dürüstlüğün, adaletin, sevgi ve saygının zayıfladığı bir toplumda zamanla bireyler güven duygularını da kaybeder. Huzurlu bir toplum inşa etmeyi amaçlayan Kur'an-ı Kerim, toplumun güven ve huzurunu sağlayacak temel ahlaki ilkelere değinir ve bu ilkelere uyulmasını tavsiye eder.

Adalet

Kur'an-ı Kerim'de adalet genellikle "düzen, denge, denklik, eşitlik, gerçeğe uygun hükmetme, doğru yolu izleme, takvaya yönelme, dürüstlük, tarafsızlık" gibi anlamlarda kullanılmıştır. Kur'an-ı Kerim müminleri verdiği hüküm ve sözlerin yanı sıra davranışlarında adil olmakla sorumlu tutar. Adil insan; başkalarının istek ve telkinlerine boyun eğmeden ahlaki ilkelere bağlı, dengeli ve istikrarlı davranan, erdem sahibi bir kimsedir. Kur'an-ı Kerim'in "… Ölçü ve tartıyı adaletle yapın. Biz herkese ancak gücünün yettiği kadarını yükleriz. Söz söylediğiniz zaman, yakınlarınız hakkında bile olsa, adaletli olun *(Görsel 1.12)*. Allah'a verdiğiniz sözü eksiksiz yerine getirin. İşte düşünüp öğüt alasınız diye Allah size bunları emretti." (Enam suresi, 152) ayeti adaletin söz ve fiillerde gerçekleştirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Diğer bir ayette ise "Allah size, emanetleri mutlaka ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder…" (Nisa suresi, 58) buyrularak sosyal hayatta her konuda adaletli olunması gerektiğine vurgu yapılmaktadır.

Görsel 1.12
"…Söz söylediğiniz zaman, yakınlarınız hakkında bile olsa, adaletli olun…" (Enam suresi, 152)
Hattat: Murat İşaşır

Temel ahlaki ilkelerin başında gelen ve tüm erdemleri kapsayan adalet, diğer insanlarla kurulan ilişkilerde ortaya çıkması bakımından çok önemli bir yere sahiptir. Adaletli insan, kim olursa olsun herkes için doğru olanı yapan insandır. Kur'an-ı Kerim'de adalet ile ilgili dikkat çekici başka ifadeler de yer almaktadır. Örneğin "Ey iman edenler! Kendinizin veya anne babanızın ve akrabanızın aleyhine bile olsa adaleti ayakta tutun, Allah için şahitlik eden kimseler olun. (İnsanlar) zengin olsunlar, yoksul olsunlar Allah onlara

sizden daha yakındır. Öyleyse siz hislerinize uyup adaletten ayrılmayın. Eğer adaletten sapar veya üzerinize düşeni yapmaktan geri durursanız bilin ki Allah yaptığınız her şeyden haberdardır.” (Nisa suresi, 135) ayetine göre kişinin sözlerinin anne babası, akrabaları ve hatta kendi aleyhine de olsa adalete ters düşmemesi gerekmektedir. Adaletten sapma olursa bunların hepsinden Allah’ın haberdar olduğu ifade edilmektedir.

Dürüstlük

Kur’an-ı Kerim’in üzerinde durduğu temel ilkelerden biri de dürüstlüktür. Doğrulukla aynı anlamda kullanılan dürüstlük; söz, eylem ve niyeti de kapsayan bir kavramdır. Dürüstlük hem birey hem de toplum yaşamı açısından vazgeçilmez bir öneme sahiptir. İnsanlar birbirlerine karşı dürüst olurlarsa kimse zarar görmez ve herkesin hakkı korunmuş olur. Toplumun her bir ferdi, öncelikle kendi dürüst olmalı ve kendine yapılmasını istemediği bir eylemi başkasına yapmamalıdır. Dürüstlük konusunda Kur’an-ı Kerim şu mesajı vermektedir: “Ölçtüğünüz zaman tastamam ölçün ve doğru terazi ile tartın. Bu hem daha iyidir hem de sonucu daha güzeldir.” (İsra suresi, 35). Ayette alışveriş ve ticarette işini hakkıyla yapmanın önemi vurgulanmıştır *(Görsel 1.13)*. Ölçmeyi ve tartmayı dürüstçe tam yapmanın iyi sayılması, bu eylemi yapanın gerek Allah gerekse insanlar tarafından sevilmesi ile ilgilidir. Bu durumun güzel sonucu dünyada güven ve adaletin sağlanması, ahirette de mükâfatlandırılmaya vesile olmasıdır. Dürüstlükle ilgili diğer bir ayette ise şöyle buyrulur: “Ey iman edenler! Allah’a itaatsizlikten sakının ve doğru söz söyleyin ki Allah sizin işlerinizi düzeltsin, günahlarınızı bağışlasın. Kim Allah’a ve Resul’üne itaat ederse gerçekten büyük bir kazanç elde eder.” (Ahzab suresi, 70). Hz. Peygamber de “Emaneti korumayanın imanı yoktur, sözünde durmayanın ise dini yoktur.” (Ahmed b. Hanbel, III, 134) sözüyle dürüstlüğün din ve iman açısından ne kadar önemli olduğuna dikkat çekmiştir.

Görsel 1.13
Ölçüde ve tartıda dürüstlük

Sevgi

Sevgi; insanı karşılık beklemeden yakın ilgi, dostluk, şefkat, bağlılık göstermeye yönelten ve fedakârlıkları göze aldıracak kadar güçlü olabilen bir duygudur. Maddi beklenti ve bedensel hazzın ötesinde içsel bir duygu olan sevgi, kalbin sevdiğine karşı coşkunluğudur. Bu coşkunluk bir tebessüm, tatlı bir söz, bir takdir cümlesi, bir hoşgörü, bir teselli veya bir hayır duası şeklinde tezahür edebilir *(Görsel 1.14)*.

▲ ***Görsel 1.14***
Büyüğüne sevgi ile destek olan bir genç

Allah'ın isimlerinden biri "çok seven ve sevilen" anlamındaki "Vedud"dur. Kur'an-ı Kerim sevgi üzerinde de durur ve sevgiyle ilgili şu bilgileri verir: "Onlara ısınıp kaynaşasınız diye size kendi türünüzden eşler yaratıp aranıza sevgi ve şefkat duyguları yerleştirmesi de O'nun (varlığının) kanıtlarındandır. Doğrusu bunda iyi düşünen kimseler için dersler vardır." (Rum suresi, 21). Bu ayete göre insanların birbirini tanıması, gönüllerinin ısınması, birbirini sevmesi ve kaynaşması Yaradan'ın varlığını gösteren delillerdendir. Sevgi insanı iyileştiren bir ilaç gibidir. Müminleri sevgide buluşturmaya çalışan Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "İman etmedikçe cennete giremezsiniz, birbirinizi sevmedikçe de iman etmiş olmazsınız. Size, yaptığınız zaman birbirinizi seveceğiniz bir şey söyleyeyim mi? Aranızda selamı yayın." (Müslim, İman, 93). "Sizden biriniz kendisi için sevip istediğini kardeşi için de istemedikçe iman etmiş sayılmaz." (Buhari, İman, 7). Sevme duygusunu ve sevilen şeyleri yaratan Allah olduğuna göre bütün sevgilerin kaynağı Allah'tır. Hz. Peygamber "Amellerin en faziletlisi Allah için sevmektir..." (Ebu Davud, Sünnet, 2) derken Kur'an ve sünnetten beslenen Yunus Emre de "Yaratılanı hoş gördük, Yaradan'dan ötürü." diyerek sevgi merkezinin Allah olduğuna işaret etmiştir. Çünkü Allah için sevmek bir nevi Allah'ı sevmek demektir. Bu hususta Kur'an-ı Kerim'de "İnsanlardan bazıları Allah'tan başkasını Allah'a denk tanrılar edinir de onları Allah'ı sever gibi severler. İman edenlerin Allah'a olan sevgileri ise (onlarınkinden) çok daha fazladır…" (Bakara suresi, 165) buyrulmuştur. Allah'ı sevmenin göstergesinin de Hz. Muhammed'e (sav) bağlılık olduğu Al-i İmran suresinin 31. ayetinde şöyle bildirilmiştir: "De ki: Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Allah çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir." Sevmeyi insan fıtratının ayrılmaz bir parçası yapan Allah da yarattıklarını sever. O, "…Çok esirgeyen ve çok sevendir." (Hud suresi, 90). İnsanın tüm varlıkları sevebilmesi ve içinde sevgi adına bir duygu taşıması ruhunu besler ve yaşamını anlamlı hâle getirir.

Saygı

Saygı; yaşlı, değerli, yararlı, üstün ve kutsal olanlara karşı dikkatli, özenli, ölçülü davranmayı sağlayan sevgi duygusudur. Saygı aynı zamanda bir kimseye hürmet ve ihtiram göstermektir. Hürmet; riayet edilmesi, yerine getirilmesi gereken, ihlali yasak olan; ödev, hak anlamlarına gelir. Aynı kökten gelen "çekinmek" anlamındaki ihtiram kelimesi de Türkçede saygı kavramını ifade etmek üzere kullanılmaktadır. Sevgi varsa saygı duyulur fakat her saygı duyulana sevgi beslenmeyebilir. Kur'an-ı Kerim insanlara şöyle bir çağrı yapar: "Ey insanlar! Allah'a ve Peygamber'ine inanasınız, ona yardım edesiniz, ona saygı gösteresiniz ve sabah akşam Allah'ı tespih edesiniz diye (Peygamber'i gönderdik)." (Fetih suresi, 9). Ayrıca Kur'an-ı Kerim'de "Sizin dininiz size, benim dinim banadır." (Kâfirun suresi, 6) ayetinde başkalarının din ve inancına saygılı olunması tavsiye edilir. İslam'a göre Müslüman olsun olmasın, bütün insanlar insan olduğu için saygıdeğerdir. Hz. Muhammed (sav) yanından geçen bir cenaze için ayağa kalkmış, yanında bulunanların onun bir Yahudi cenazesi olduğunu hatırlatması üzerine, "O da bir insan değil mi?" (Buhari, Cenaiz, 49) buyurmuştur.

Bir toplumda ahlaki kurallar birey ve toplum ilişkisi açısından son derece önemlidir. Zira insanlar birbirlerine karşı dürüst ve adaletli davranıp ilişkilerini saygı ve sevgi çerçevesinde sürdürürse toplum huzurlu ve mutlu olur. Bu noktada Kur'an-ı Kerim adalet, sevgi, saygı ve dürüstlük gibi ahlaki değerleri tavsiye ederek insanlara yol gösterir.

KONUYU ANLAMA VE ÇÖZÜMLEME

1. Temel ahlak ilkelerinden dürüstlüğün önemi ile ilgili düşüncelerinizi "Doğru söz yemin istemez." **atasözüyle ilişkilendirerek açıklayınız.**

2. Kur'an-ı Kerim'deki bazı ayetlerde şöyle buyrulmuştur:
"Ey iman edenler! Allah için hakkı ayakta tutun, adaletle şahitlik eden kimseler olun. Herhangi bir topluluğa duyduğunuz kin, sizi adaletsiz davranmaya itmesin. Adaletli olun; bu, takvaya daha uygundur. Allah'tan korkun. Şüphesiz Allah yaptıklarınızdan haberdardır." (Maide suresi, 8).
"Şüphesiz Allah, adaleti, iyilik yapmayı, yakınlara yardım etmeyi emreder…" (Nahl suresi, 90).

Bu ayetlerden hareketle Kur'an-ı Kerim'in birey ve toplum açısından adalete bakışını maddeler hâlinde yazınız.

3. Kur'an'da kalplerin sevgi ile birleşmesine önem verilir. Nitekim Enfal suresinin 63. ayetinde "Müminlerin gönüllerini birleştiren de O'dur. Dünya'nın bütün servetini harcasaydın onların gönüllerini birleştiremezdin, fakat Allah onların aralarını düzeltti. O izzet ve hikmet sahibidir." buyrulur. Allah iman edenlerin kalplerini sevgi ile birleştirmiş, onları bu sevgi ve bağlılıkla güçlendirmiştir. Hz. Peygamber de "Allah'ım beni sevginle rızıklandır." (Tirmizi, Deavât, 73) buyurmuştur.

Buna göre İslam'ın "sevgi"ye bakışını yorumlayınız.

4. Kur'an-ı Kerim'deki bazı ayetlerde şöyle buyrulmuştur:
"Dinde zorlama yoktur…" (Bakara suresi, 256), "De ki: Ey insanlar! İşte size rabbinizden gerçek gelmiştir. Artık kim doğru yolu tutarsa kendi lehine bu yolu seçmiş, kim de saparsa kendi aleyhine sapmış olur. Ben sizin adınıza hareket edecek değilim." (Yunus suresi, 108), "Artık sen öğüt ver, çünkü sen ancak bir uyarıcısın. Sen onlara zor kullanacak değilsin." (Gaşiye suresi, 21-22).

Verilen ayetlerden yola çıkarak Kur'an'ın "saygı"ya bakışı ile ilgili çıkarımlarınızı yazınız.

5. Kur'an ayetlerinden ve Hz. Peygamber'in hadislerinden yola çıkarak temel ahlak ilkelerinden dürüstlük, adalet, sevgi ve saygının birey ve toplumun huzuru açısından önemini günlük hayattan örneklerle açıklayınız.

UYGULAMA

Aşağıdaki adımları takip ederek çalışmayı tamamlayınız.

1. Adım

- Öğretmeninizin rehberliğinde dört grup oluşturunuz.
- Grup olarak "dürüstlük, adalet, sevgi ve saygı" ilkelerinden birini seçiniz.
- Seçtiğiniz ahlaki ilkelerle ilgili Kur'an-ı Kerim'de yer alan ayetler hakkında genel ağdan ya da yazılı kaynaklardan bir araştırma yapınız.
- Araştırma sonucunda elde ettiğiniz bilgileri kullanarak afiş hazırlayınız.

2. Adım

- Grup olarak hazırladığınız afişleri sınıf panosunda sergileyiniz.
- Diğer grupların afişlerini inceleyerek fikirlerinizi paylaşınız.

3. Adım

Yaptığınız çalışmadan hareketle aşağıdaki soruları cevaplayınız.

- **Araştırmanız için yararlandığınız kaynaklar güvenilir mi? Kaynaklarınızın güvenilir olup olmadığına nasıl karar verdiniz?**

- **Toplum ve birey ilişkisi açısından "dürüstlük, adalet, sevgi ve saygı" ilkelerinin önemi ile ilgili değerlendirmelerinizi yazınız.**

▶ *"Kur'an-ı Kerim'de Ahlak Konusu" adlı videoya bu karekoddan ulaşabilirsiniz.*

1.2.3. Kişisel Hırsların Toplum Ahlakına Etkisi

Konuya Başlarken

"Ölçülü kullanıldığında panzehir olabilen, ölçüsüsüz kullanıldığında zehire dönüşebilir." **sözünden hareketle kişiler hırslarına yenik düşmemek için neler yapabilir? Düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.**

"Denizi bir testiye dökersen ne alır? Bir günün kısmetini… Harislerin (açgözlü) göz testisi dolmadı. Sadef, kanaatkâr olduğundan inci ile doldu." der Mevlana bir hikâyesinde. Hırs, bir şeyi elde etmek için duyulan, önüne geçilmez derecede kuvvetli istek, aşırı tutku demektir. Kişinin gayesine ulaşmak için hak hukuk gözetmeksizin başkalarına zarar vermesi, öfke, nefret duyması gibi anlamlarda da kullanılan "hırs"; açgözlülük, kıskançlık, kin gibi duyguları da beraberinde getirir. Mal, makam, şöhret elde etmek gibi çeşitli amaçlara ulaşmak için hissedilen kuvvetli hırs, bu duyguya sahip kişilerin her yolu kendilerine mübah görmesine, bencil olmasına ve diğer insanların hakkına riayet etmemesine neden olur. Kin, öfke, nefret, kıskançlık gibi duygular insanın hem kendisine hem de çevresine zarar verir ve toplumda düşmanlık duygusunun da yayılmasına neden olur.

Yüzyıllar önce yaşamış bazı şahsiyetler neden toplumun gönlünde taht kurmuş ve hiç unutulmamıştır? Bu kişiler neden ve nasıl yüzyıllar boyunca hem toplumu hem de sanatçıları etkilemeye devam etmiştir? Bu şahsiyetlerden biri olan Yunus Emre'nin *(Görsel 1.15)* hem kendi hayatının hem eserlerindeki öğretilerle tüm insanların hayatının merkezine oturttuğu duygu ne olabilir? Elbette ki Yunus'u insanların gönlünde diri tutan, eserlerinin nesilden nesile aktarılmasını sağlayan, onun tüm insanlığı sevgide birleştirme gayreti ve samimiyetidir. Kendini yetiştirmiş, benliğini aşmış bir gönül adamı olan Yunus Emre, hayatın özü ve asıl gayesi olarak gördüğü sevgiyi etkili sözlerle çağlara duyurmuştur. En derin ve en geniş anlamını Yunus'un dilinde bulan sevgi ve hoşgörü, Anadolu'da ve tüm dünyada nice gönüllere ilahi bir tohum ekmiştir. Yunus'taki samimiyet, şu dizelerde vücut bulur:

▲
Görsel 1.15
Yunus Emre (Temsilîdir.)

Elif okuduk ötürü
Pazar eyledik götürü
Yaratılanı severiz
Yaradan'dan ötürü

Yunus'a göre dostluk, sevgi, birlik ve beraberlik bütün işleri kolaylaştırır:

Gelin tanşık edelim işi kolay tutalım
Sevelim sevilelim dünyâ kimseye kalmaz

Allah'a ulaşma yolunda sevgi ve hoşgörüyü kendine rehber edinen Yunus, tüm insanlığı Allah'ın yarattığı varlıklar olarak eşit görmüş, insanları sevgiyle kucaklamıştır. "Hakk'ı gerçek sevenlere cümle âlem kardaş gelir" dizesiyle herkesi ilahi sevgi çizgisinde birleştirmiştir.

Yunus'a göre insanın dünyaya geliş sebebi ve yaratılış gayesi gönülleri onarmaktır:

Ben gelmedim da'vî için benim işim sevi için
Dostun evi gönüllerdir gönüller yapmağa geldim
(da'vi: dava)

Ona göre insanoğlu için son derece gereksiz olan kavganın önüne geçmenin yolu insanları kırmamaktan geçer. Yunus gönül kıranın zavallılığını, her iki dünyada da talihsiz olduğunu şöyle dile getirir:

Gönül Çalab'ın tahtı gönüle Çalap bahdı
İki cihân bedbahtı kim gönül yıkar ise

İnsanı dünya ve ahiret güzelliklerine, huzura, ebedi mutluluğa ulaştıracak olan tüm değerler gönüldedir. "İnsanı biz yarattık ve elbette içinden geçenleri biliriz; sağında solunda oturmuş iki alıcı (yaptıklarını) alıp kaydederken biz ona şah damarından daha yakınız." (Kaf suresi, 16-17) ayetinde Allah'ın insana kendinden daha yakın olduğu belirtilmektedir. Bu yüzden iman nuru taşıyan gönüllerde kaynağını Yaratıcı'dan alan sınırsız bir insan sevgisi vardır. Böyle bir gönülde kibir, kin, öfke, haset gibi olumsuz duygular yoktur.

İnsanların ancak alçak gönüllülükle Allah'a ulaşabileceklerini vurgulayan Yunus'a göre kibirli olmayanlar güzel ahlaklıdır. Dünya aldatıcıdır ve insan sahip olduğu kibri kırmalıdır. "Bak göresin dünyâya geldiğini bil neye/İş bu fânî dünyaya mağrûr olmamak için." diyen Yunus'a göre nefret, kin, kavga insana yakışan duygu ve davranışlar değildir.

Yunus tüm insanları eşit görmüş, onlara değer vermiş, hepsini sevip kucaklamıştır. Kin duygusu onun düşmanıdır:

Kimseye düşmân tutmazuz ağyâr dahi yârdır bize
Kanda ıssızlık var ise mahalle vü şârdır bize

Adımız miskîndir bizim düşmânımız kimdir bizim
Biz kimseye kîn tutmazuz kamu âlem yârdır bize

Tasavvufi anlayışa göre miskin, gökte ve yerdeki tüm varlıkların Allah'a ait olduğunun ve bunların insanın kendi mülkiyetinde bulunmadığının farkındalığına ulaşmış kimsedir. Kur'an-ı Kerim'deki "…Nerede olursanız O (Allah) sizinle beraberdir. Allah yaptıklarınızı görmektedir." (Hadid suresi, 4) hükmünce kişiler yapıp ettiklerinin sürekli görüldüğü bilinciyle iyi, doğru ve güzel davranışlarla hâl ve hareketlerini kontrol eder, zenginleştirir. Allah'ın sevdiği ve Allah'ı seven kişi başkalarına kin gütmez, düşmanlık beslemez, bencil davranmaz. Kâinatta hiçbir varlık boşuna yaratılmamıştır. Her varlık yeteneği doğrultusunda üstlendiği vazifeyi yerine getirir. Canlı cansız tüm varlıklar Yaradan'ın eseridir. Bu nedenle tüm yaratılmışlara sevgi ve hoşgörü ile muamelede bulunmak gerekir. Kin duygusu Yunus'un düşmanıdır. Bu yüzden herkes onun gözünde aynı yere sahiptir. Sevgi ve hoşgörünün bulunduğu toplumlarda barış her zaman egemen olur.

Yunus'un yaşadığı dönemde Anadolu'da siyasi istikrar bozulmuş, bu istikrarsız ortamda Yunus halkı sevgi ve hoşgörüye davet etmiştir. Bu sevgi hareketi

kısa zamanda Anadolu'da yayılmış, Yunus'u halkın gönül tahtına yerleştirmiştir. Yunus'un sevgi anlayışı Anadolu'da yaşayan insanların hoşgörü içinde bir araya gelmesine ve toplumsal barışın sağlanmasına katkıda bulunmuştur. O, Kur'an'dan aldığı ilhamla sevgi ve güzelliği dile getirmenin inceliğini yakalamış bir söz ustasıdır. Yunus Emre, insana ve yaşama dair ifade edilmesi zor olan meseleleri bile samimi ve sade söyleyişi ile hem Anadolu'ya hem de tüm insanlığa duyurmayı amaç edinmiş bir mutasavvıftır. Onun tüm insanlığa sunduğu sevgi ve hoşgörü anlayışını yansıtan şiirleri Anadolu halkı tarafından benimsenmiş, nesilden nesile aktarılarak günümüze ulaşmıştır.

"Yunus Emre" ile ilgili videoya bu karekoddan ulaşabilirsiniz. ◄

KONUYU ANLAMA VE ÇÖZÜMLEME

1. Aşağıdaki tabloda "Kişisel Hırsların Toplum Ahlakına Etkisi" adlı metinden alınan bazı kelime ve kelime grupları verilmiştir.

Bu kelime ve kelime gruplarının size çağrıştırdıklarını örnekteki gibi yazınız.

toplum dengesi	
öfke	
gönül adamı	
hoşgörü	
sevgi hareketi	sağlıklı ilişkiler, emek, güven, sadakat, vefa, selamlaşma, toplumsal barış…
birlik beraberlik	
gönül yıkmak	
kibir	

2. "Aza kanaat etmeyen çoğu hiç bulamaz." **atasözünden yola çıkarak kanaatkârlıkla ilgili düşüncelerinizi açıklayınız.**

3. **Hırsın kişiye verebileceği zararlar nelerdir? Yaşamınızdan örnekler vererek açıklayınız.**

4. **Yunus Emre'nin hayat felsefesi ile empati kavramı arasında nasıl bir ilişki kurulabilir? Açıklayınız.**

5. **Sahip olduğu öfke, nefret, kin gibi duygularla insanlara düşmanlık besleyen ve kötü davranan kişilerin toplum düzeninin ve dengesinin bozulmasına ne gibi etkileri olur? Açıklayınız.**

6. **Hırs, öfke, bencillik, kin gibi duyguların kişiye ve çevresindekilere zarar vermemesi için bireye, aileye ve eğitim kurumlarına düşen sorumluluklar nelerdir? Açıklayınız.**

7. **Yunus Emre'nin şiirlerinde kullandığı sevgi ve hoşgörü dilinin toplum huzuruna katkıları ile ilgili neler düşünüyorsunuz? Yazınız.**

UYGULAMA

Kişisel hırsların toplum ahlakına olan etkisiyle ilgili çalışmayı aşağıdaki yönergeleri takip ederek tamamlayınız.

- Münazara ilkelerini araştırınız.
- "Kişisel hırslar, ekonomik ve sosyal gelişmeyi sağlayarak refahı artırır; toplumsal çatışmaları azaltır." tezi ile "Kişisel hırslar, rekabeti artırarak toplumsal çatışmalara ve adaletsizliklere yol açar." antitezini konu alan bir münazara düzenleyiniz.
- Öğretmeninizin rehberliğinde sınıftan seçilecek üç kişilik jürinin aşağıdaki ölçütlere göre münazarayı değerlendirmesini sağlayınız.
- Aşağıda verilen öz değerlendirme ve grup değerlendirme formlarını münazara sonunda kullanarak kendinizi ve arkadaşlarınızın çalışmalarını değerlendiriniz.

ÖLÇÜTLER	PUANLAR	1. EKİP	2. EKİP
İnandırıcılık ve savunma gücü	15		
Karşı ekibin görüşlerini eleştirme ve çürütme gücü	15		
Doğru ve etkili konuşma	15		
Zamanı iyi kullanma	10		
Davranışlar, beden dili ve göz teması	15		
Savunduğu düşünceyle ilgili kaynaklardan yararlanma	15		
Konuya hâkim olma	15		
TOPLAM	100		

ÖZ DEĞERLENDİRME FORMU

Adı ve Soyadı: .....

Sınıfı: .....

Numarası: .....

Bu form kendinizi değerlendirmeniz amacıyla hazırlanmıştır. Çalışmalarınızı en doğru yansıtan seçeneğe onaylama (✓) işareti koyunuz. Değerlendirme sonucunda "Hayır" seçeneği çoğunluktaysa çalışmanızı tekrar gözden geçirmelisiniz. Etkinliğe dair yorumunuzu tablonun altında verilen boşluklara yazınız.

BECERİLER	DERECELER		
	Evet	Kısmen	Hayır
Konuşmaya etkili bir başlangıç yaptım.			
Konuya hâkimiyet sağladım.			
Düşüncelerimi inandırıcı bir şekilde savundum.			
Kaynak ve kanıtları yerinde kullandım.			
Karşıt düşünceyi çürütecek tezler sundum.			
Türkçeyi doğru ve etkili kullandım.			
Beden dili ve yüz ifadelerini etkili kullandım.			
Ses tonumu etkili kullandım.			
Görgü ve nezaket kurallarına uygun davrandım.			
Zamanı verimli kullandım.			
Konuşmamı etkili bir şekilde sonlandırdım.			

Bu etkinliğe dair yorumlarım: ----------

GRUP DEĞERLENDİRME FORMU

Grubun Adı: .....

Sınıfı: .....

Bu form grubunuzu değerlendirmeniz için hazırlanmıştır. Grubunuzu en doğru yansıtan seçeneği onaylama (✓) işareti ile işaretleyiniz. Değerlendirme sonucunda "Hiçbir zaman" seçeneği çoğunluktaysa çalışmanızı tekrar gözden geçirmelisiniz.

BECERİLER	DERECELER		
	Her zaman	Bazen	Hiçbir zaman
Grup üyelerinin her biri çalışmalarda rol aldı.			
Grup üyeleri bireysel sorumluluklarını yerine getirdi.			
Grup üyeleri verimli bir şekilde çalıştı.			
Grup üyeleri birbirine güvenerek hareket etti.			
Grup üyeleri birbirini cesaretlendirdi.			
Grup üyeleri birlikte çalışmaktan memnun oldu.			
Grup üyeleri birbiriyle yardımlaştı.			
Grup üyeleri birbiriyle etkileşim hâlinde ve uyum içinde çalıştı.			
Grup üyeleri birbirinin düşüncelerine ve çabalarına saygı gösterdi.			
Grup üyeleri söz hakkının adil bir biçimde paylaşılmasına özen gösterdi.			
Grup üyeleri çalıştıkları konuda ortak bir görüş oluşturdu.			

1.2.4.Toplum Ahlakı Açısından *Veda Hutbesi*'nin Önemi ve Değeri

Konuya Başlarken

Tüm insanların dinleyebileceği bir veda konuşması yapma imkânınız olsaydı hangi konulara değinirdiniz? Düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

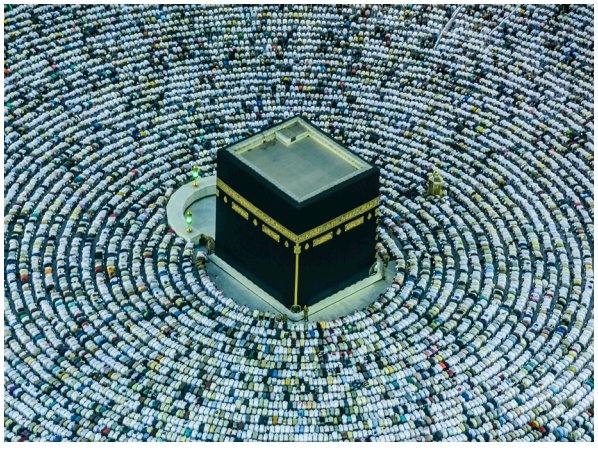

Görsel 1.16
Arafat Dağı

Arapça kökenli bir kelime olan hutbe, bir topluluk karşısında yapılan konuşmaya denir. Dinî literatürde ise cemaatle yapılan ibadetlerde sorumlu kişi tarafından vaaz ve nasihat şeklinde sunulan konuşma anlamına gelir. *Veda Hutbesi*; Hz. Muhammed'in (sav) 632 yılında ilk ve son haccı sırasında Arafat *(Görsel 1.16)*, Mina ve Akabe gibi farklı mekânlarda binlerce Müslüman'a yapmış olduğu tarihî, kısa ve veciz konuşmasıdır. Hz. Peygamber bu konuşmasından sonra Müslümanlarla bir daha bir araya gelemediğinden bu konuşmaya veda konuşması anlamına gelen *"Veda Hutbesi"* adı verilmiştir. Temel hak ve hürriyetler açısından son derece önemli olan bu konuşma, Hz. Peygamber'i dinleyenlerin aktarımı ile hadis kitaplarında bölümler hâlinde yer almıştır. İslam'ın özeti niteliğindeki *Veda Hutbesi*'nde temel hak ve hürriyetlerle ilgili hükümlere yer verilmiş; önceki devirlere ait kötü âdetlerin ve geleneklerin kaldırılması istenmiştir. İnsanların Hz. Adem'in çocukları olduğu ifade edilmiş ve ırk, renk, sınıf üstünlüğü reddedilmiştir. Ayrıca aile kurumuna zarar veren her türlü kötü davranışın yasaklandığının, aile hayatında erkek ve kadının birbirine karşı hak ve sorumlulukları olduğunun, kadınlara iyilik ve şefkatle muamele edilmesi gerektiğinin de altı çizilmiştir.

Veda Hutbesi'nde her türlü faizin (ribanın) kaldırıldığı, kan davalarının sonlandırıldığı hatırlatılmış; ödünç alınan şeylerin sahibine geri verilmesi, borçların ödenmesi ve beş vakit namazın kılınması, ramazan orucunun tutulması, hac ibadetinin *(Görsel 1.17)* yapılması, malların zekâtının verilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Ayrıca herkesin canının, malının, haysiyetinin dokunulmaz ve cezaların şahsi olduğu, her türlü haksızlığın yasaklandığı bildirilmiştir. Hz. Peygamber önemli dinî kuralları, temel hak ve görevleri veciz bir şekilde oradaki Müslümanlara hatırlatmış, Kur'an ve sünnete sarıldıkları müddetçe yanlışa düşmeyeceklerini öğütlemiştir. Konuşmasının sonunda ise orada bulunanların dinlediklerini başkalarına aktarmalarını istemiştir. Hz. Peygamber Allah'ın kendisine verdiği tebliğ görevini yerine getirip getirmediğini ashaba sormuş, oradakilerden "Evet, getirdin." cevabını alınca "Tebliğ ettim Allah'ım, şahit ol!" demiştir.

Görsel 1.17
Hac ibadeti

Hz. Peygamber'in *Veda Haccı* sırasındaki konuşmalarından derlenerek oluşturulan *"Veda Hutbesi"*nin metni aşağıda verilmiştir:

VEDA HUTBESİ

Hz. Peygamber Allah'a hamd ve senâdan sonra şöyle buyurdu: Ey insanlar! Bilmiyorum, belki de bugünden sonra burada sizinle bir daha buluşamayacağım. Allah'ın rahmeti bugün sözümü işitip onu iyice kavrayanların üzerine olsun! Benim bu sözlerimi burada bulunanlar bulunmayanlara bildirsin. Olabilir ki bildirilen kimse burada bulunandan daha iyi anlar ve itaat eder. Ey insanlar! Biliniz ki rabbiniz birdir, atanız da birdir. Bütün insanlar Âdem'den gelmiş, Âdem de topraktan yaratılmıştır. Arap'ın Arap olmayana, Arap olmayanın Arap'a, beyazın siyaha, siyahın da beyaza hiçbir üstünlüğü yoktur. Allah katında üstünlük ancak takvâ iledir. Biliniz ki bu şehriniz Mekke, bugününüz arefe ve bu ayınız Zilhicce nasıl mukaddes ve dokunulmaz ise mallarınız ve canlarınız da aynı şekilde dokunulmazdır. Câhiliye devrindeki her türlü ribâ kaldırılmıştır, ayağımın altındadır. Fakat ana paranız sizindir. Ne haksızlık edin ne de haksızlığa uğrayın. Kaldırdığım ilk faiz amcam Abbas b. Abdülmuttalib'in faizidir. Câhiliye devrinin kan davaları da kaldırılmıştır. Kaldırdığım ilk kan davası akrabalarımdan Rebîa b. Hâris b. Abdülmuttalib'in oğlu Âmir'in kan davasıdır.

Ey insanlar! Kadınların haklarına riayet etmenizi ve bu hususta Allah'tan korkmanızı tavsiye ederim. Siz kadınları Allah'ın emaneti olarak aldınız. Onların namus ve iffetini Allah adına söz vererek helâl edindiniz. Dikkat edin! Sizin kadınlar üzerinde hakkınız olduğu gibi onların da sizin üzerinizde hakları vardır. Sizin onlar üzerindeki hakkınız iffet ve namuslarını korumalarıdır. Kadınların sizin üzerinizdeki hakları geleneklere uygun biçimde yiyecek ve giyeceklerini sağlamanızdır. Kadınlar hususunda Allah'tan korkun ve onlara en iyi şekilde davranın. Ashabım! Bugün şeytan sizin şu topraklarınızda yeniden saltanat ve nüfuz kurma ümidini ebediyen kaybetmiştir. Fakat size yasakladığım şeyler dışında küçük gördüğünüz şeylerde şeytana uyarsanız bu da onu sevindirir ve cesaret verir. Sözümü iyi dinleyin ve belleyin! Müslüman Müslümanın kardeşidir. Bir Müslümanın malı rızası olmadan diğer bir Müslümana helâl olmaz. Sakın zulmetmeyin. Herkes ancak kendi işlediği suçtan sorumludur. Baba oğlunun, oğul da babasının suçundan sorumlu tutulamaz. Allah her vârisin mirastan payını tayin etmiştir. Artık bir vârisin diğer mirasçıları mahrum edecek şekilde vasiyette bulunulması helâl değildir. Çocuklar babalarından başkasına nisbet edilemez. Ödünç alınan şeyler sahibine geri verilmelidir. Yararlanılmak üzere alınan şeyler de sahiplerine iade edilmelidir. Borçlar ödenmelidir. Birinin borcunu üstlenen kefil de o borcu ödemelidir. Kimin yanında bir emanet varsa onu sahibine iade etsin. Rabbiniz olan Allah'tan sakının, O'na kulluk edin. Beş vakit namazınızı kılın. Ramazan ayında oruç tutun, hac ibadetini yerine getirin, mallarınızın zekâtını gönül hoşluğuyla verin. Yöneticilerinize Allah'ın kitabına uydukları sürece itaat edin ve böylece rabbinizin cennetine girin. Benden sonra küfre ve sapkınlığa düşüp birbirinizin boynunu vurmayın. Benden sonra hiçbir peygamber gelmeyecektir. Ey müminler! Size iki emanet bırakıyorum. Onlara sımsıkı sarıldığınız takdirde bir daha asla yolunuzu şaşırmazsınız. Bunlar Allah'ın kitabı Kur'an'la peygamberinin sünnetidir (veya Ehl-i beyti). Daha sonra Resûlullah, "Ey insanlar! Yarın beni sizden soracaklar. O zaman ne diyeceksiniz?" deyince ashap, "Allah'ın risâletini tebliğ ettin, görevini yaptın, bize nasihatte bulundun diye şahitlik ederiz" dediler. Bunun üzerine Resûlullah şehâdet parmağını semaya doğru kaldırdı, sonra da insanlara doğru çevirip indirerek, "Şahit ol yâ rab, şahit ol yâ rab, şahit ol yâ Rab!" dedi.

(Bu metin genel ağdan aslına sadık kalınarak alınmıştır.)

KONUYU ANLAMA VE ÇÖZÜMLEME

1. **Dinî literatürde "hutbe" kavramı hangi anlamlarda kullanılmıştır? Hutbenin nerede, ne zaman okunduğu ve içeriği hakkında bilgi veriniz.**

2. **Hz. Peygamber'in hac sırasında yapmış olduğu konuşmaya neden** *Veda Hutbesi* **denilmiştir?** ***Veda Hutbesi*'nin oluşumu hakkında bilgi veriniz.**

3. **Hz. Peygamber** ***Veda Hutbesi*'nde kadınlarla ilgili hangi mesajları vermiştir? O dönemin şartlarını dikkate alarak verilen mesajları değerlendiriniz.**

4. **Hz. Peygamber,** ***Veda Hutbesi*'nde** "Ey müminler! Size iki emanet bırakıyorum. Onlara sımsıkı sarıldığınız takdirde bir daha asla yolunuzu şaşırmazsınız." **buyurmuştur. Hz. Peygamber'in bıraktığı iki emanet nedir? Toplum huzuru açısından önemini açıklayınız.**

5. ***Veda Hutbesi*'nin toplum ahlakı açısından önemi ve değeri hakkındaki düşüncelerinizi açıklayınız.**

UYGULAMA

Aşağıdaki adımları takip ederek verilen çalışmayı tamamlayınız.

1. Adım

- Öğretmeninizin rehberliğinde dört grup oluşturunuz.
- Her grup için gönüllülük esasına göre bir grup sözcüsü belirleyiniz.
- Gruplar hâlinde *Veda Hutbesi*'ni bireysel haklar ve toplumsal ahlak açısından inceleyiniz.
- *Veda Hutbesi*'nden çıkarabileceğiniz insan hakları, kadın hakları, yasaklanan cahiliye âdetleri ve yapılması tavsiye edilen davranışlar gibi konu başlıklarını grup sözcüleriniz aracılığıyla tahtaya yazınız.
- Tahtaya yazılan başlıklardan birini grubunuz için seçiniz.

2. Adım

- Grup olarak seçtiğiniz başlıkla ilgili *Veda Hutbesi*'nde anlatılanları maddeler hâlinde yazınız.
- Grup olarak seçtiğiniz başlıkla ilgili elde ettiğiniz bilgileri grup sözcünüz vasıtasıyla diğer grup üyeleri ile paylaşınız.
- Grup olarak elde ettiğiniz sonuçları sınıf panosunda sergileyiniz.

3. Adım

Yaptığınız çalışmadan hareketle aşağıdaki soruları cevaplayınız.

- **Hangi maddeler evrensel ölçekte bir değer ifade etmektedir?**

- **Seçtiğiniz konudan yola çıkarak *Veda Hutbesi*'nin günümüzdeki anlam ve önemine dair yorumlarınızı yazınız.**

"Veda Hutbesi" adlı videoya bu karekoddan ulaşabilirsiniz. ◀

Ünite Sonu Ölçme ve Değerlendirme Soruları

1-5. cümlelerde boş bırakılan yerleri aşağıdaki kutucuklarda verilen uygun kelime ve kelime gruplarıyla tamamlayınız.

aile ahlakı	*sevgi*	*vaaz*	*hukuk*	*meslek ahlakı*
hutbe	*hoşgörü*	*insan*	*ibadet*	

1. Dinî literatürde ……, cuma ve bayram namazları sırasında yapılan konuşmaya denir.

2. Hz. Peygamber, yanından bir cenaze geçerken ayağa kalkmıştır. Sahabeler onun bir Yahudi cenazesi olduğunu söyleyince: "O da bir …… değil mi?" (Buhari, Cenaiz, 49) demiştir.

3. Yunus Emre'nin şiirlerinde …… ve …… öne çıkan değerlerdendir.

4. Ahlaki ilkeleri temele almayan …… kurallarının meşruiyeti ve kabul edilebilirliği toplumda tartışılır hâle gelir.

5. Meslek mensuplarının çalışma hayatında uymaları gereken ve davranışlarını düzenleyen ahlaki ilke, kural ve değerler …… olarak tanımlanmaktadır.

6-10. cümlelerdeki ifadeler doğru ise "D" harfini, yanlış ise "Y" harfini işaretleyiniz. Yanlış olduğunu düşündüğünüz ifadenin karşısındaki açıklama bölümüne doğrusunu yazınız.

İfadeler	Karar	Açıklama
6. İslam inancına göre Allah katında üstünlük ancak takva iledir.	( ) D ( ) Y	
7. Kişinin niyetinin iyi olması, davranışlarının ahlaki sayılabilmesi için yeterlidir.	( ) D ( ) Y	
8. Meslek ahlakına uygun hareket etmek, kişinin çevresinde güven kazanmasına ve itibarını korumasına yardımcı olur.	( ) D ( ) Y	
9. Bireyler ahlaki ilke ve değerleri sadece ailede edinirler.	( ) D ( ) Y	
10. Kişinin isteklerine ulaşmak için her yolu mübah görmesine sebep olan hırs, etik olmayan davranışları da beraberinde getirebilir.	( ) D ( ) Y	

11-15. cümlelerde bazı kavramların özellikleri verilmiştir. Bu özellikleri ait oldukları kavramlar ile eşleştiriniz.

	Kavramların Özellikleri	Kavramlar
11. ( )	Hz. Peygamber'in hac sırasında ashabına yapmış olduğu son konuşmadır.	a. Vedud
12. ( )	Allah'ın "çok seven ve sevilen" anlamındaki ismidir.	b. dürüstlük
13. ( )	İnsanların birbiriyle sağlıklı iletişim kurmasına olanak veren, karşılıklı güven ilişkisinin kurulmasını sağlayan ahlaki ilkedir.	c. sevgi
14. ( )	Tasavvufi anlayışa göre gökte ve yerdeki tüm varlıkların Allah'a ait olduğunun farkındalığına ulaşmış kimsedir.	ç. *Veda Hutbesi*
15. ( )	Toplumsal iletişimde hoşgörüyü, paylaşmayı, dayanışmayı, yardımlaşmayı ve uyumu yaygınlaştıran, toplum üyelerini biz duygusunda buluşturan ahlaki ilkedir.	d. miskin
		e. Çalab

16-20. açık uçlu soruların cevaplarını boş bırakılan alanlara yazınız.

16. Merve Hanım ve Umut Bey doğayı seven ve çevre sorunlarına karşı duyarlı ebeveynlerdir. Çocuklarını da bu anlayışla yetiştirirler. Bunun için ailece hafta sonları doğa yürüyüşü yapma, fidan dikme, hayvan barınaklarını ziyaret etme, çöp toplama gibi etkinlikler yapmaya özen gösterirler.

Buna göre aile içindeki ortak değerlerin korunmasının ve yaşatılmasının, çocukların ahlaki gelişimi üzerinde nasıl bir etkisi olduğunu yorumlayınız.

17. "Ey iman edenler! Allah'a itaatsizlikten sakının ve doğru söz söyleyin ki Allah sizin işlerinizi düzeltsin, günahlarınızı bağışlasın…" (Ahzab suresi, 70)

Ayette geçen doğru konuşanın işlerini Allah'ın düzeltmesi ifadesinden ne anlıyorsunuz? Doğruluk ile işlerin düzelmesinin toplum huzuruna katkısı ile ilgili düşüncelerinizi açıklayınız.

18. Tarih boyunca Türk toplumuna ve dünyaya yön veren Mevlana, Yunus Emre gibi düşünce ve gönül adamlarının öğretilerinden günümüzde de yararlanmak için neler yapılabilir? Düşüncelerinizi açıklayınız.

19. "Ey insanlar! Bilmiyorum, belki de bugünden sonra burada sizinle bir daha buluşamayacağım. Allah'ın rahmeti bugün sözümü işitip onu iyice kavrayanların üzerine olsun! Benim bu sözlerimi burada bulunanlar bulunmayanlara bildirsin. Olabilir ki bildirilen kimse burada bulunandan daha iyi anlar ve itaat eder."

***Veda Hutbesi*'nden alınan bu sözleriyle Hz. Peygamber hangi mesajları vermiştir? Açıklayınız.**

20. Teknolojik, ekonomik, toplumsal, politik vb. etkilerle toplumda ve ahlak kurallarında meydana gelen değişimler karşısında hukuk kurallarında yapılması gereken çalışmalar nelerdir? Düşüncelerinizi gerekçeleriyle açıklayınız.

21. Aşağıdaki bulmacada ünitede öğrendiğiniz kavramlar yer almaktadır.
Bu kavramları bulmaca üzerinde bulunuz. Bulduğunuz kavramların tanımlarını tablo üzerine örnekteki gibi yazınız.

A	H	L	A	K	K	U	K	U	H
Y	D	Ü	R	Ü	T	L	Ü	K	I
Z	H	A	K	Ç	E	V	R	E	R
R	O	S	L	Ş	İ	G	V	E	S
D	U	A	Ö	E	H	E	L	İ	A
U	K	N	J	B	T	T	C	D	Y
D	T	C	F	T	N	E	V	Ü	G
E	R	U	Z	U	H	G	E	Ş	I
V	E	D	A	H	A	C	C	I	A

Sevgi	İnsanı bir şeye veya bir kimseye karşı yakın ilgi ve bağlılık göstermeye yönelten duygu; muhabbet.

22-28. çoktan seçmeli sorulardaki doğru seçeneği işaretleyiniz.

22. Ahlak ve hukuk kurallarının etkileşimi ile ilgili aşağıdaki ifadelerden hangisi doğrudur?

A) Ahlak ve hukuk kuralları birbirinden bağımsızdır.

B) Ahlak ve hukuk kurallarının beslendiği tek kaynak toplumun kültürüdür.

C) Hukuk kuralları toplumun, ahlak kuralları bireylerin çıkarlarını korur.

D) Ahlak kuralları değişime kapalıdır, hukuk kuralları ise sürekli yenilenir.

E) Ahlakı temel alan hukuk kuralları toplumun ortak değer ve ilkelerini yansıtır.

23. Allah, Kur'an'ın ilk inen ayetinde insanlığa "Oku!" diye seslenir. Bu sesleniş, insana "çevresini okuması" yani dinlemesi, izlemesi ve anlaması gerektiğini hatırlatır. Kâinata ibret nazarıyla bakan insan, öncelikle sadece kendisinin değil diğer pek çok canlının da Allah'ı zikrettiğini, O'na secde ettiğini fark eder. Elbette böylesine bir zikir ve secde hâli beş duyu ile kavranamaz. Ancak açıkça duymasa ve görmese de canlıların Allah'la daimî bir hürmet ilişkisi içinde olduklarını bilmesi, insanın çevreye bakışını derinden etkileyecektir.

Bu paragrafta aşağıdaki çevre ahlakı ilkelerinden hangisinin önemi vurgulanmaktadır?

A) Çevre nimettir.

B) Çevre insana emanettir.

C) İnsan yeryüzünün halifesidir.

D) Merhamet tüm canlıları kapsar.

E) Her varlık abiddir (ibadet eden).

24. "Ey insanlar! Biliniz ki Rabbiniz birdir, atanız da birdir. Bütün insanlar Âdem'den gelmiş, Âdem de topraktan yaratılmıştır. Arap'ın Arap olmayana, Arap olmayanın Arap'a, beyazın siyaha, siyahın da beyaza hiçbir üstünlüğü yoktur. Allah katında üstünlük ancak takvâ iledir."

Bu paragrafta asıl vurgulanmak istenen düşünce aşağıdakilerden hangisidir?

A) Allah'ın varlığı ve birliği

B) Üstünlüğün takvada olduğu

C) İnsanlığın atasının ortak olduğu

D) Dinin birleştirici bir yönü olduğu

E) İnsanlar arasında farklılıklar bulunduğu

25. Aşağıdakilerden hangisi ahlak kurallarında meydana gelen değişimlerin toplum üzerindeki en belirgin etkisine örnek gösterilebilir?

A) Toplumsal çatışmalar azalır.

B) Toplumsal kurallar yenilenir.

C) Bireysel hak ve özgürlükler artar.

D) Ahlaki değerler bireylerce benimsenir.

E) Toplumsal düzenin sağlanması kolaylaşır.

26. Selam olsun Anadolu'nun orta yerinden, (...) dünyaya seslenmiş Yunus Emre'ye! Halkı seven, halkın sevgilisi olmuş Yunus Emre'ye; halkın ağzından konuşmuş ve halkı kendi ağzından konuşturmuş Yunus Emre'ye; Türkçe, insanca ve Yunusça olmanın sırrını, yani gerçek şiirin sırrını bulmuş Yunus Emre'ye; yüreğini, düşüncesini ezenlere karşı ezilenlerden yana koymuş Yunus Emre'ye; sevgiyi, insanlığı yücelten, insanları birliğe, dirliğe, doğruluğa, barışa çağıran, yaşamayı seven ama ölümden korkmayan Yunus Emre'ye; şairler şairi, insanlar insanı, garipler garibi, dostlar dostu, Türkmen kocası Yunus Emre'ye selam olsun."

Bu metinde Yunus Emre ile ilgili aşağıdakilerden hangisine değinilmemiştir?

A) Anadolu'dan tüm dünyaya seslenmiştir.

B) Duygularını Anadolu halkının diliyle ifade etmiştir.

C) Anadolu'nun farklı coğrafyalarında da mezarları bulunmaktadır.

D) Barışı destekleyen şiirlerle insanlar arasındaki dostluğu güçlendirmiştir.

E) Şiirlerinde güçlüden yana değil güçsüzden yana bir duruş sergilemiştir.

27. "...Sözümü iyi dinleyin ve belleyin! Müslüman Müslümanın kardeşidir. Bir Müslümanın malı rızası olmadan diğer bir Müslümana helâl olmaz. Sakın zulmetmeyin. Herkes ancak kendi işlediği suçtan sorumludur. Baba oğlunun, oğul da babasının suçundan sorumlu tutulamaz. Allah her vârisin mirastan payını tayin etmiştir. Artık bir vârisin diğer mirasçıları mahrum edecek şekilde vasiyette bulunulması helâl değildir..."

Bu metinde aşağıdakilerden hangisine değinilmemiştir?

A) Kul hakkı

B) Din kardeşliği

C) Miras paylaşımı

D) Suçların şahsiliği

E) Emanetlerin iadesi

28. Kur'an-ı Kerim'de Allah'ın Rahman, Rahîm, Malik ve Gaffar gibi pek çok ismi zikredilir. İçlerinde bir ismi vardır ki "çok seven ve sevilen" anlamına gelir.

Allah'ın "çok seven ve sevilen" **anlamına gelen ismi aşağıdakilerden hangisidir?**

A) Aziz

B) Cebbar

C) Halik

D) Selam

E) Vedud

Üniteyle ilgili daha fazla soruya karekoddan ulaşabilirsiniz.

2. ÜNİTE

AHLAK VE EĞİTİM

2.1. AHLAK İLE EĞİTİM İLİŞKİSİ
2.2. KLASİK METİNLERİN AHLAK VE TOPLUMSAL DÜZEN TEMELİNDE ANALİZİ
2.3. BİREY-TOPLUM AHLAKI ÜZERİNE GÖRÜŞ VE ARGÜMANLAR

▶ Anahtar Kavramlar

- **eğitim**
- **görev ahlakı**
- **güzel ahlak**
- **karakter**
- **kötü huy**
- **mahremiyet**
- **mutluluk**
- **ölçülü yaşam**
- **sevgi**
- **sorumluluk**
- **toplum düzeni**
- **toplum huzuru**
- **yardımlaşma**

▶ **Bu ünitede sizlerden**

- ahlak ile eğitim ilişkisini tartışmanız,
- ayet ve hadisler çerçevesinde Hz. Peygamber'in ahlaki yönünü kavramanız,
- toplumda "ahlaklı birey" olarak nitelendirilen kişilerin taşıdığı karakter özelliklerinin neler olabileceği ile ilgili görüş bildirmeniz,
- ahlaklı bireylerin yetiştirilmesinde eğitimin önemi hakkında çıkarımlar yapmanız,
- Türk-İslam düşünürlerinin ahlak ve toplumsal düzen bağlamında ortaya koyduğu eserlerden alınan metinleri çözümlemeniz,
- birey-toplum ahlakı üzerine görüş ve argümanları değerlendirmeniz,
- özel hayatın mahremiyeti hususunda sosyal medyanın birey, aile ve toplum ahlakına etkilerini değerlendirmeniz,
- ahlaki açıdan kurgulanmış bir toplumun kural ve değerlerini anlatan bir deneme yazmanız

beklenmektedir.

Ünite sonunda sizlerden ölçme ve değerlendirme sorularını çözmeniz, konu ile ilgili yazılı üretim çalışması yapmanız istenecektir.

Ünite Karekodu

Ünite Sunusu

Başlarken

1. "Rol modeli" ifadesi size neleri çağrıştırıyor?

2. İyi bir insanın hangi özelliklere sahip olması gerektiğini düşünüyorsunuz?

3. Sevgiyle yapılan eylemlerin toplum huzuruna ve mutluluğuna nasıl bir etkisi olduğunu düşünüyorsunuz?

4. İslam düşünürleri eserlerinde toplum ahlakına niçin geniş yer vermiş olabilir?

2.1. AHLAK İLE EĞİTİM İLİŞKİSİ

Tarihte ortaya çıkan her toplum bir kültür birikimine dayanır. Bu kültür birikiminin oluşumunda ahlak ve eğitimin büyük bir rolü vardır. Ahlak ile eğitim arasında ise güçlü bir ilişki ve etkileşim söz konusudur. Ahlak, bir toplum içinde uyulması gerekli olan davranış biçimleri ve kuralları olarak kabul edildiği için tüm insani eylemleri kuşatır ve bu eylemlerin eğitim faaliyeti ile ortaya çıkması da ahlakın kapsamı içinde yer alır. Bir diğer adı terbiye olan eğitim; çocukların ve gençlerin toplum hayatında yerlerini almaları için gerekli bilgi, beceri ve anlayışları elde etmelerine, kişiliklerini geliştirmelerine yardım etmektir.

Eğitim sadece ahlaki değerleri aktarmak değil aynı zamanda bu değerleri bireyin davranışa ve alışkanlığa dönüştürmesini sağlamaya çalışmaktır. Böylece ahlaki değerlerin bireyin karakterinin bir parçası hâline getirilmesi amaçlanır. Erdemler de davranışların insanda alışkanlık hâline gelmesiyle ortaya çıkar. Bu da ancak eğitim yoluyla mümkün olmaktadır. Ahlaki eğitimin vazgeçilmez unsurlarından biri de model alarak öğrenmedir. Ebeveynler, öğretmenler, akrabalar, arkadaşlar, topluma mal olmuş kişiler ve tarihî şahsiyetler örnek olma konusunda önemli rol oynar. Model alma yoluyla eğitim, özellikle çocuklarda ve gençlerde ahlak eğitiminin oldukça önemli bir unsurudur. Çünkü değerlerin somutlaştırılarak aktarılması eğitimde öğrenmenin etkili ve kalıcı olmasını sağlar.

Ahlak, dinlerin de üzerinde durduğu en önemli konulardan biridir. Örneğin Kur'an-ı Kerim ideal insan karakterinin özelliklerini inanan, ibadet eden, adil, merhametli, affedici, yardımsever, doğru, güvenilir gibi sıfatlarla anlatır. Kur'an-ı Kerim'de adı geçen peygamberler güzel ahlak örneği olarak gösterilir. Hz. Muhammed'in (sav) örnek ahlakına dikkat çekilmekle birlikte kendisi sahip olduğu ideal insan tipinin karakter özellikleriyle, bir rol modeli kimliğiyle sunulur. Böylece güzel ahlak üzerine kurulu bir toplum ve dünya inşa etme amaçlanır. Bir Müslüman, farklı ayetlerde zikredilen ahlaki davranışların hayata geçirilmiş hâlini Hz. Peygamber'in hayatında somut olarak görür ve onu kendine örnek alır.

2.1.1. Güzel Ahlak Örneği Hz. Muhammed (sav)

Konuya Başlarken

Yaşamınızda örnek aldığınız kişilerin sizi en çok etkileyen yönleri nelerdir? Düşüncelerinizi örneklendirerek arkadaşlarınızla paylaşınız.

Tevhit, ahiret ve nübüvvet inançları İslam inanç sisteminin en temel esaslarıdır. Nübüvvet inancına göre Allah, insanlara tarih boyunca doğru yolu göstermek için kendi içlerinden birini elçi seçmiş; bu elçi peygamber olarak onlara rehberlik etmiştir. İslam inancına göre peygamberler, insanlık için bir rahmet olarak kabul edilir çünkü insanlar onların rehberliğinde doğru bilgiyi, doğru inancı ve doğru davranışı öğrenmişlerdir. Kur'an'da bazı peygamberlerden bahsedilirken anlatılmayan çok sayıda peygamberin olduğu da zikredilmektedir: "Andolsun, senden önce de peygamberler gönderdik. Onlardan sana

kıssalarını anlattığımız kimseler de var, durumlarını sana bildirmediğimiz kimseler de var…" (Mümin suresi, 78). Her peygamber, önceki peygamberleri doğrulayarak ilahi daveti insanlığa ulaştırmış ve insanlığı bir bütün olarak kucaklamıştır. İlk insan ve ilk peygamber Hz. Âdem'le başlayan nebiler silsilesi, son peygamber Hz. Muhammed (sav) ile nihayete ermiştir. Kur'an'a göre her peygamber bir tutarlılık ve süreklilik içinde inanç, ibadet ve ahlak ile ilgili aynı temel ilkelerden bahsetmiştir.

İslam inancına göre peygamberlerin Allah'tan aldıkları mesajları insanlara ulaştırma (tebliğ), öğretme ve açıklama (tebyin), örnek olma (temsil) ve hüküm koyma (teşri) görevleri vardır. Peygamberler; insanlara ulaştırmak, anlatmak ve açıklamakla sorumlu oldukları inanç, ibadet ve ahlak ilkelerini aynı zamanda yaşayarak örnek insan olmakla da yükümlüdürler. Çünkü ilahi kitaplardaki emir ve yasakların hayata nasıl geçirileceğini, erdemli bir yaşamın nasıl olacağını göstermek için de bir rol modeline ihtiyaç vardır. Bu açıdan her peygamber bir ahlak öğreticisidir.

Bilgi Kutusu

Kıssa: Kur'an-ı Kerim'de geçmiş peygamberler ve milletlerle ilgili anlatılan ibretlik ve tarihî olaylardır. Kur'an-ı Kerim'de kıssalara yer verilmesinin amacı insanların ibret almasını sağlamaktır yoksa tarihî bir olayın yalın bir hâlde anlatılması değildir. Kur'an-ı Kerim kıssalarla insanlara iyilikten yana bir tavır sergilemelerini öğretmeyi amaçlamıştır.

Kur'an-ı Kerim'de yer alan ahlak eğitiminde insanlığa rol modeli sunmaya büyük önem verildiği görülür. Kur'an-ı Kerim'in yaklaşık üçte birinin peygamber kıssalarından oluşması bunun bir sonucudur. Bu kıssalarda insan hayatının çeşitli yönlerine ait örnekler bulmak mümkündür. Toplumdaki örnek kişiler, eğitimde düşünce ve davranış açısından insanlara rol modeli olur. Özellikle çocuklara ve gençlere ahlaki değerleri ve olumlu davranışları kazandırmanın en temel yollarından biri, onlara model yaşantılar sunabilmektir. Kişi, kendisine öğretilen ahlaki ilkelerin ve davranış kalıplarının örneğini çevresinde görmek ister. Böylece öğrendiklerini daha kolay hayata geçirebilir. Diğer yandan model alınacak kişinin saygınlığı da onun etkisini artıran bir unsurdur. Örneğin çocukların en yakın çevresinden anne, baba, öğretmen gibi kişileri model seçmesinin sebebi onları sevmesi ve onlara değer vermesidir. İnsanlar, genellikle ahlak ve kişilik bakımından bireylere ve topluma olumlu etki etmiş karakterleri örnek alma ve onlar gibi olma eğilimi gösterirler.

Görsel 2.1

"Sen elbette üstün bir ahlaka sahipsin." anlamındaki Kalem suresi, 4. ayet.

Hattat: Semih Yolaçan

Kur'an-ı Kerim'in peygamberler arasında ön plana çıkardığı en önemli rol modeli Hz. Muhammmed'dir (sav). Hz. Peygamber; Kur'an'ın tüm öğretilerini yaşayan, insanlara gösteren, kişiliğiyle Kur'an'ın ilkelerini temsil eden canlı bir örnektir. Onun hayatının tamamında ahlaki açıdan tam bir tutarlılık ve süreklilik vardır. Kur'an, onun ahlakını "Sen elbette üstün bir ahlaka sahipsin." (Kalem suresi, 4) ayetiyle övmektedir *(Görsel 2.1)*. Yaşadığı toplumda genç yaşından itibaren bir ahlak örneği kabul edilmiş, "Muhammedülemin (Güvenilir Muhammed)" olarak anılmıştır. Güvenilir olmak, birçok ahlaki erdemi şahsında toplamayı gerektiren bir durumdur. Kendisini inkâr edenlerin bile onun şahsiyetindeki üstün değerleri bilmeleri, doğruluğundan asla şüphe duymamaları hatta onun doğruluğuna şahitlik etmeleri onun ahlakının yüceliğini ortaya koyar.

Hz. Peygamber; bir çocuk, bir genç, bir evlat, bir baba, bir eş, bir komşu, bir dost, bir arkadaş, bir toplum lideri, bir devlet başkanı vb. olarak insan hayatının her

hâlini bir rol modeli olacak şekilde yaşamıştır. Çok sayıda ayette Hz. Peygamber'in inancındaki sebatı, Allah'a bağlılığı, ibadete düşkünlüğü, tövbe konusundaki titizliği, Allah yolundaki kararlı davranışları, fedakârlıkları ve savaşlarda gösterdiği kahramanlıklar vurgulanmaktadır. Aynı zamanda üstün ahlakını ve kişiliğini oluşturan sevgi, şefkat, tevazu, dürüstlük, adalet gibi pek çok erdemiyle insanlığa örnek olarak gösterilmektedir. Kur'an, onun bu güzel örnekliğini "üsveihasene (güzel bir örnek)" olarak Ahzab suresi 21. ayette şöyle ifade eder: "İçinizden Allah'ın lütfuna ve ahiret gününe umut bağlayanlar, Allah'ı çokça ananlar için hiç şüphe yok ki Resulullah'ta güzel bir örneklik vardır." Bu ayet, Hendek Savaşı sırasında Müslümanların yaşadıkları korku üzerine Hz. Peygamber'in cesareti ve kararlılığını örnek almaları için vahyedilmiş olsa da İslam bilginleri ayetin her konuda onu örnek almayı içerdiğini ifade etmişlerdir.

İslam dininde iman, ibadet ve ahlak arasında çok önemli bir denge ve birliktelik söz konusudur. İbadet, Allah'a karşı bir görev olmanın yanı sıra kişiyi ahlaki açıdan geliştirmeye yardımcı olmalıdır. Kişinin ibadeti ahlakını güzelleştirmeye katkıda bulunmuyorsa çelişkili bir durum ortaya çıkar. Bu sebeple güzel ahlak, kişinin ibadetini de anlamlı kılan bir unsurdur. Hz. Peygamber, bahsedilen bu denge ve birlikteliğin somutlaşmış hâlidir. O, Kur'an'ın tüm öğretilerini yaşayan ve bu öğretilere nasıl uyulacağını insanlara gösteren bir modeldir. Onun en önemli özelliği kendisine vahyedilen ilahi değerleri hayatında uygulamış olmasıdır. Hz. Peygamber; kişiliği, sahip olduğu özellikleri, tutum ve davranışlarıyla Kur'an'ın ilkelerini temsil eden canlı bir örnektir. Eşi Hz. Aişe, onun bu özelliğine "Onun ahlakı Kur'an'dı." (Ebu Davud, Tatavvu, 26) diyerek şahitlik eder.

Görsel 2.2

"Muhammed resulullah" [Muhammed (sav) Allah'ın elçisidir.]

Hz. Peygamber'in adı ve ünvanının hat sanatıyla yazılmış hâli.

Hattat: Semih Yolaçan

Hz. Muhammed (sav) Allah'ın rasulü olarak yeryüzündeki ideal insan tipinin en yetkin örneğidir *(Görsel 2.2)*. O, insanlığın birikimi ve önceki peygamberlerin mirası olan ahlaki değerleri tekrar hatırlatmış; en güzel şekilde yaşayarak insanlara örnek olmuştur. Son peygamber, güzel ahlak örneği olma görevini "Ben güzel ahlakı tamamlamak üzere gönderildim." (İbn Hanbel, II, 381) buyurarak ifade etmiştir. Yüce Allah, inanan insanların örnek alarak öğrenme ihtiyaçlarını karşılamak için Hz. Muhammed'i (sav) rol modeli olarak göstermiştir.

İnsanlara olumlu tutum ve davranışları kazandırmak için her zaman canlı örnek göstermek mümkün olmayabilir ancak olumlu davranış örneklerini okumak, dinlemek ve düşünmek de insanlarda örnek alma isteği oluşturabilir. Alınacak örnekler sadece insanların kendi yaşadıkları dönemlerden değil geçmişten de olabilir. Çünkü bazı şahsiyetler sadece yaşamış olduğu dönemde değil çağlar boyu bireyleri ve toplumları etkilemeye devam eder. İslam medeniyetinde ahlaki eğitimin ilk ve mükemmel örneği Hz. Muhammed'dir (sav) ve karakter eğitiminin merkezinde o vardır. Onun örnek olması da kendi devriyle sınırlı kalmamış, kendinden sonraki çağlarda da geçerli olmuştur ve olmaya devam etmektedir.

KONUYU ANLAMA VE ÇÖZÜMLEME

1. Kur'an-ı Kerim'de peygamber kıssalarının geniş yer tutmasının sebepleri neler olabilir? Düşüncelerinizi yazınız.

2. Ahlak eğitiminde rol modeli niçin önemlidir? Açıklayınız.

3. İlk vahyin tedirginliğini yaşayan Hz. Peygamber'i eşi Hz. Hatice şöyle teselli etmiştir: "Hayır, vallahi Allah seni kesinlikle utandırmaz. Çünkü sen, akrabalık bağlarını sıkı tutar, bakıma muhtaç olan kimselere yardım eder, elinde avucunda olmayana verir, misafiri ağırlar ve haksızlığa uğrayanlara destek olursun." (Buhari, Bedü'l-vahy, 1).

Yine Hz. Peygamber İslam'ı açıktan tebliğ etme görevini alınca Kureyş'e seslenmiş, onlara "Ne dersiniz, size şu dağın arkasından (sizinle savaşmak üzere düşman) atlılar geliyor diye haber versem bana inanır mıydınız?" diye sorunca onlar, "Biz senin hiç yalan söylediğini görmedik." demişlerdir (Buhari, Tefsir, 1).

Buna göre Hz. Peygamber, onu tanıyanların gözünde nasıl bir kişiliğe sahiptir? Yorumlayınız.

4. Hz. Peygamber'in üstün ahlakı, tebliğ görevini yerine getirirken ona ne gibi katkılar sağlamıştır? Açıklayınız.

5. Hangi ahlaki özelliklere sahip insanların sözleri bireyler ve toplum üzerinde daha etkilidir? Örneklerle açıklayınız.

UYGULAMA

Aşağıdaki adımları takip ederek çalışmayı tamamlayınız.

1. Adım

Aşağıda verilen metinleri okuyunuz.

(...) Döneminin en soylu kabilelerinden birine mensup olmasının yanında, sahip olduğu ahlâk ve üstün meziyetler Hz. Peygamber'i toplumda ayrıcalıklı hâle getirmişti. Yetim büyüyen, çobanlık yapan, hayatını kazanmak için ticaretle uğraşan bir ismin bu derece saygın bir konuma sahip olması, elde ettiği itibar ve saygı sadece kabilesinin soylu oluşuyla izah edilemezdi. Hacerülesved hakemliğinde görüldüğü gibi güvenilir oluşu, ona bu itibarı ve saygınlığı kazandıran en önemli özelliğiydi. Nitekim o dönemde ticaretle uğraşan Hz. Hatice de dürüst ve güvenilir olmasından dolayı kervanında çalıştırmak üzere onu tercih etmişti. Kendisiyle bir süre çalıştıktan sonra onu toplumda saygın bir yere oturtan bu ahlâkını yakından görme imkânına sahip olmuş ve hayran kalmıştı. Ahlâkî değerlerin yozlaştığı bir dönemde Hz. Peygamber'in takdire şayan ahlâkını, bu değerleri unutmayan ve bunlara kıymet veren Hz. Hatice takdirle karşılamış ve kendisine evlilik teklifi etmiştir. (...)

(...) Rum kralı Hirakl, ticaret için Şam'a gelen Ebû Süfyân ve arkadaşlarını, peygamberliğini ilân eden kişi hakkında bilgi almak üzere sarayına davet etmişti. Henüz Müslüman olmayan Ebû Süfyân'ın Hz. Peygamber'le ilgili yaptığı şu itiraf, aslında müşriklerin Allah Resûlü'nün saygınlığını inkâr edemediklerinin açıkça dile getirilmesinden başka bir şey değildi: "Vallahi, yalancılıkla itham edilmekten korkmasaydım, onun (Peygamber'in) hakkında yalan ithamlarla ileri geri konuşacaktım." Aralarında geçen konuşmada Hirakl'ın Hz. Peygamber'le ilgili olarak, "Hiç anlaşmaya ihanet ettiği oldu mu?" sorusuna "Hayır! O yaptığı anlaşmaya ihanet etmez ancak biz şimdi onunla bir süreliğine ateşkes yaptık. Bu süre içinde ne yapacağını bilmiyoruz." şeklinde cevap vermişti. (...)

(...) Daha sonra İslâm ordusu Mekke'ye doğru yola koyulmuştu. Müslümanlar, birkaç küçük direniş dışında ciddi bir mukavemetle karşılaşmadan şehre girmeye muvaffak oldular. Resûlullah, başında siyah sarığı, devesinin üzerinde Fetih sûresini okuyarak çok sevdiği hâlde ayrılmak zorunda bırakıldığı kutlu şehir Mekke'ye giriyordu. Bu sırada kendisine bahşettiği bu büyük fetih karşısında Rabbine karşı gönlünde hissettiği derin saygının etkisiyle başını öne eğmekten kendini alamıyordu.

Nihayet Allah Resûlü kalabalık bir grupla Mescid-i Harâm'a ulaştı. Kâbe'yi tavaf edip iki rekât namaz kıldı. Bu arada bütün Mekke halkı Kâbe'nin etrafında toplanmış, merakla onu beklemekteydi. Tavafını bitiren Nebî, Kâbe kapısının eşiğinde durdu ve kapının sövelerini tuttu. Karşısında sıralanmış olan kalabalığa baktı. İnsanları İslâm'a davet etmeye başladığı günden bu yana kendisine türlü eziyetler etmiş, canına ve malına kastetmiş olan Mekkelilerin hayatı, şimdi onun iki dudağı arasından çıkacak söze bağlıydı. Artık onlardan geçmişin hesabını sormasına ve intikam almasına hiçbir şey engel olamazdı. Şöyle seslendi onlara: "Ey Kureyşliler, şimdi benden size nasıl davranacağımı bekliyorsunuz?" Mekkeliler başlarını önlerine eğerek cevap verdiler: "Senden iyilik bekliyoruz. Çünkü sen asil bir kardeş ve asil bir kardeş oğlusun." Resûl-i Ekrem, "O hâlde tıpkı Yusuf Peygamber gibi ben de, 'Bugün size kınama yok. Allah sizi bağışlasın. O, merhametlilerin en merhametlisidir.' diyorum." dedi ve ekledi: "Haydi gidin, hepiniz serbestsiniz." (...)

Diyanet İşleri Başkanlığı, *Hadislerle İslam*
(Metinler, aslına sadık kalınarak kısaltılmıştır.)

2. Adım

Verilen metinlerde Hz. Peygamber'in ahlaki değerleri ile ilgili dikkatinizi çeken üç özelliğini belirleyip yazınız.

1. .....

2. .....

3. .....

3. Adım

Belirlediğiniz özelliklerden yola çıkarak Hz. Peygamber'in ahlaki açıdan insanlığa örnek olması ile ilgili iki soru hazırlayınız.

1. .....

2. .....

Hazırladığınız sorularla öğretmeninizin rehberliğinde sınıf içinde soru-cevap etkinliği yapınız.

4. Adım

Bu çalışmadan yola çıkarak Hz. Peygamber'in örnek ahlakı ile ilgili ulaştığınız sonuçları günlük hayatınızla ilişkilendirerek yorumlayınız.

2.1.2. Ahlaklı Bireyin Karakter Özellikleri

Konuya Başlarken

Hangi özelliklerinizin karakterinizi en iyi şekilde yansıttığı ile ilgili düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

Karakter; kişinin davranışlarında düzen ve süreklilik sağlayan, sosyal yaşantılarla kazanılan, kişiye özgü özelliklerin bütünüdür. Bu özellikler kişiliğin sosyal ve ahlaki yönünü ifade eder. Karakter, kişinin yaşadığı toplumun değerleri ve ahlak kurallarıyla yakından ilişkilidir. Yaşadığı toplumda geçerli ahlaki değerlere uygun biçimde düşünen ve davranan kişi toplum tarafından karakter sahibi insan olarak nitelendirilir. Bu nitelendirme toplumun ahlak anlayışının ve beklentilerinin kişinin karakter gelişimindeki etkisini gösterir.

Karakter, ahlaki değerlerin bir yansımasıdır ve bu değerler günlük yaşamda kişinin nasıl hareket edeceğini belirler. Örneğin kişi dürüstlük, adalet, saygı gibi değerleri benimsiyorsa bu değerler onun kararlarında ve eylemlerinde belirgin bir şekilde kendini gösterir. Aynı zamanda karakter, kişinin kim olduğunu tanımlar ve ahlaki kararlarında belirleyici rol oynar. Karakter için kişinin tutum ve davranışlarındaki kalıcı eğilimlerdir de denilebilir. Başka bir deyişle kişinin farklı koşullarda tutum ve davranışlarındaki tutarlılığı onun karakterini ortaya koyar. Örneğin dürüst bir kişi, sonuçları ne olursa olsun her koşulda doğruluktan ayrılmayan ve yalan söylemekten kaçınan kişidir.

Kişinin karakter gelişiminde başta aile olmak üzere okul, akran grupları, sosyal medya, din, sosyoekonomik durum gibi dışsal faktörler ile mizaç, zekâ, duygu gibi içsel faktörlerin de belirleyici ya da yönlendirici etkisi bulunur. Bu faktörler kişinin karakterini olumlu ya da olumsuz yönde etkiler. Karakterin olumlu bir biçimde gelişmesi için nitelikli bir eğitim sürecine ihtiyaç duyulur. Bu süreç karakter eğitimi olarak ifade edilir. Karakter eğitimi kişiye dürüstlük, saygı, adalet, sorumluluk gibi temel insani değerleri kazandırma ve kişinin bu değerlerle uyumlu davranış geliştirme süreci olarak tanımlanır. Ailede başlayan bu süreç okullarda devam eder. Karakter eğitimi, kişilerin eleştirel düşünme becerisini geliştirerek ahlaki sorunları analiz etmelerine ve ahlaki kararlar almalarına katkıda bulunur. Bu eğitimin amacı özünde ahlaki ilke ve değerleri taşıyan, iyi ile kötüyü ayırt edebilen, empati kurabilen, çevreye duyarlı *(Görsel 2.3)* ve öz disiplinli kişiler yetiştirmektir. Diğer bir ifadeyle kişilerin ahlaklı ve erdemli bir karakter yapısı geliştirmelerini sağlamaktır. Erdemli bir karakter, kişinin yaşadığı toplumla bütünleşmesini ve nitelikli bir yaşam sürmesini sağlar.

Görsel 2.3
Çevreye duyarlı olma

Güçlü ve ahlaklı karakter gelişimi için eğitim sürecinde kişiye kazandırılması gereken değerlerden bazıları şunlardır:

Saygı

Nazik olmayı, ilkeli davranmayı, empati yapmayı ve etkili iletişim kurmayı; kendine, çevresine, millî ve manevi değerlere önem vermeyi kapsamaktadır.

Sorumluluk

Kendine ve çevresine karşı görevlerini tam ve zamanında yerine getirmeyi; kendi duygu, düşünce ve eylemlerinin sonuçlarını kabul etmeyi kapsamaktadır.

Duyarlılık

Kendine, içinde yaşadığı topluma, kültürel zenginliklere ve tüm varlıklara değer vermeyi; sürdürülebilirliği önemsemeyi ve olumsuz durumlara karşı hazırlıklı olmayı kapsar.

Yardımseverlik

İnsanlara ve canlılara duyarlı olmayı, onları sevmeyi, onlara merhamet etmeyi; cömertliği, dayanışmayı, fedakârlık yapmayı, iyiliksever olmayı kapsamaktadır.

Adalet

Hak ve özgürlükleri, eşitliği, ahlaklı davranmayı, hakkaniyeti, ön yargısızlığı, ölçülülüğü ve liyakatli olmayı kapsamaktadır.

Dostluk

Sosyal ilişkilerde duyarlılık göstermeyi, dayanışma içinde olmayı; etkili iletişimle sevgi, saygı ve güvene dayalı ilişkiler kurmayı; nitelikli vakit geçirmeyi ve evrensel bağ kurmayı kapsamaktadır.

Çalışkanlık

Disiplinli, planlı ve istikrarlı olmayı; bilimselliğe önem vermeyi, iç motivasyon ve öz denetim sahibi olmayı, hayat boyu öğrenmeyi, görev ve sorumluluk üstlenmeyi kapsamaktadır.

Dürüstlük

Söz ve davranışlarında tutarlı, doğru, güvenilir ve samimi olmayı kapsamaktadır.

Sevgi

Ailesine, dostlarına ve ülkesine karşı vefalı, dürüst, sadık ve özverili olmayı; barışçıl bakış açısına sahip olmayı; misafirperverliği, doğaya ve bütün canlılara karşı merhametli davranmayı kapsamaktadır.

Alçak gönüllülük

Kendini bilmeyi; gösterişten ve kibirden uzak, sade, sabırlı, saygılı, duyarlı ve yapıcı olmayı kapsamaktadır.

Özgürlük

Cesur, girişimci ve kararlı olmayı; özgürlüklerini kullanırken kişisel ve toplumsal haklara saygı göstermeyi kapsamaktadır.

Sabır

Olumlu bakış açısına sahip olmayı, zor durumlara karşı dayanmayı ve süreci yönetmeyi, istikrarlı olmayı, sorumlulukları yerine getirmeyi; duygu, düşünce ve eylemleri kontrol etmeyi kapsamaktadır.

KONUYU ANLAMA VE ÇÖZÜMLEME

1-3. soruları verilen metinden hareketle cevaplayınız.

"Söylediklerinize dikkat edin, düşüncelere dönüşür. Düşüncelerinize dikkat edin, duygularınıza dönüşür. Duygularınıza dikkat edin, davranışlarınıza dönüşür. Davranışlarınıza dikkat edin, alışkanlıklarınıza dönüşür. Alışkanlıklarınıza dikkat edin, değerlerinize dönüşür. Değerlerinize dikkat edin, karakterinize dönüşür. Karakterinize dikkat edin, kaderiniz olur."

Mahatma Gandhi (Mahatma Gandi)

1. Alışkanlıkların zamanla karakter hâline dönüştüğü gerçeğinden yola çıkarak iyi alışkanlıkların karakter gelişimine nasıl bir etkisi olduğunu açıklayınız.

2. Gandhi, karakter gelişim sürecini sırasıyla "söz, düşünce, duygu, davranış, değer, karakter, kader" şeklinde açıklamıştır.

Buna göre kişinin bu sürecin farkında olması ve bu süreci yönetmesi yaşamına nasıl bir katkı sağlar?

3. Düşünürün "bir insanın karakterinin kaderini belirlediği" **görüşüne katılıyor musunuz? Düşüncelerinizi gerekçeleriyle açıklayınız.**

4. Bir kişinin ahlaki değerleriyle karakter özellikleri arasında nasıl bir tutarlılık olmalıdır? Yorumlayınız.

5. Ahlaki değerleri kazanması ve bunları davranışa dönüştürmesi için bireye nasıl bir karakter eğitimi verilmelidir? Açıklayınız.

UYGULAMA

Ahlaklı bireyin karakter özellikleri ile ilgili aşağıdaki çalışmayı verilen adımları takip ederek tamamlayınız.

1. Adım

Aşağıda verilen senaryoları okuyunuz ve soruları cevaplayınız.

Öğretmeniniz derse geldiğinde öğretmenler odasındaki dolabında kitabını unuttuğunu fark etti. Size dolabının anahtarını vererek kitabını getirmenizi istedi. Öğretmeninizin dolabını açtığınızda dersinizin sınavı için hazırlanmış yazılı kâğıtlarını gördünüz.

Bu durumda nasıl davranırsınız? Gerekçeleriyle açıklayınız.

Yemek yediğiniz yerler ya da beğendiğiniz ürünler hakkında paylaşımlar yapan bir sosyal medya fenomenisiniz ve geçiminizi bu şekilde sağlıyorsunuz. Hem fenomenler arasında hem de çeşitli sosyal medya sitelerinde oldukça popüler hâle geldiniz. Özellikle yeni açılan yerlerin reklamına ilişkin çeşitli teklifler alıyorsunuz. Arkadaşınız yeni açtığı restoranın reklamını sizin yapmanızı rica etti ancak siz mekâna ilişkin çeşitli sıkıntıların olduğunu fark ettiniz. Bunun yanı sıra ürünleri de yeterince kaliteli bulmadınız. Bu mekâna ilişkin gerçek görüşünüzü paylaşırsanız arkadaşınızı üzeceğinizi, paylaşmazsanız takipçilerinizi yanıltabileceğinizi düşünüyorsunuz.

Bu durumda nasıl davranırsınız? Gerekçeleriyle açıklayınız.

Çalıştığınız kurum reklam yapıp müşteri bulmaya çalışmaktadır, aksi hâlde kapatılacaktır. Kurum yöneticilerinden biri sizden sosyal medya hesaplarınızdaki takipçilerinizin hesap bilgilerini ister. Siz de kişilerin izni olmadan kişisel bilgilerinin paylaşılmasının yanlış olduğunu düşünüyorsunuz.

Bu durumda nasıl davranırsınız? Gerekçeleriyle açıklayınız.

2. Adım

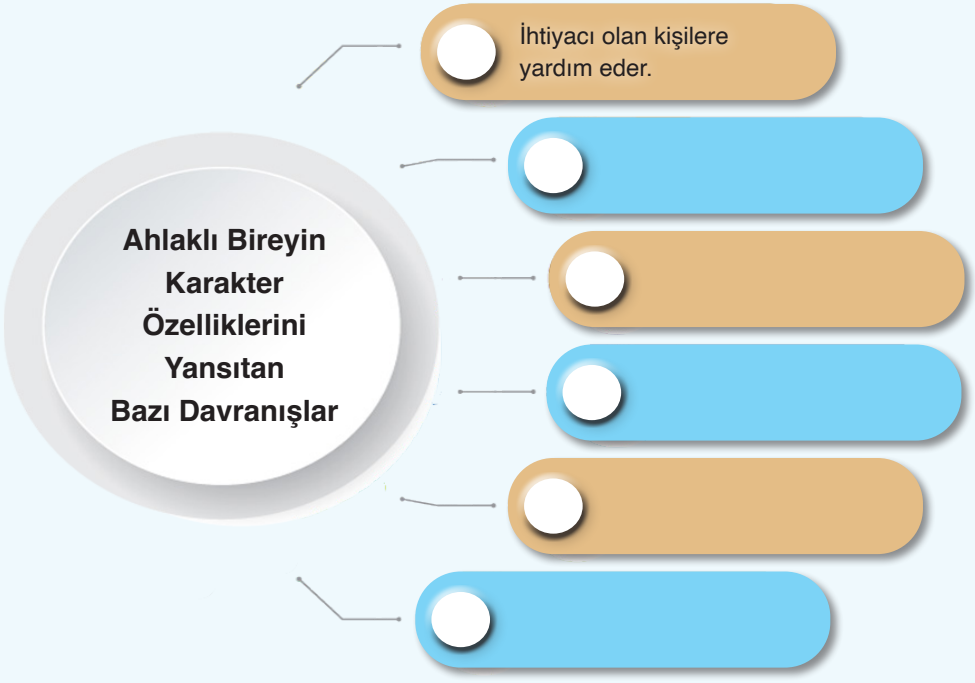
Senaryolarla ilgili çalışmalarınızdan yola çıkarak aşağıdaki soruları cevaplayınız.

Cevaplarınızda hangi ahlaki değerlerin etkili olduğunu düşünüyorsunuz?

Cevaplarınızın karakterinizin hangi özelliklerini yansıttığını düşünüyorsunuz?

3. Adım

Çalışmanızdan hareketle ahlaklı bireyin karakter özelliklerini yansıtan davranışları aşağıdaki şemaya örnekteki gibi yazınız ve soruyu cevaplayınız.

Yazdığınız davranışlardan hangilerini yaptığınızı ve hangilerini geliştirmeye ihtiyaç duyduğunuzu düşünüyorsunuz? Bu konuda kendinizi geliştirmek için neler yapabilirsiniz? Açıklayınız.

2.1.3. Ahlaklı Bireylerin Yetiştirilmesinde Eğitimin Önemi

Konuya Başlarken

Ahlaki değerler bireylere etkili bir şekilde nasıl kazandırılabilir? Düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

Eğitim; insanın ahlaki kişilik kazanmasında, gelişmesinde, değişmesinde ve yetişmesinde önemli bir yere sahiptir. Eğitimin amaçlarından biri ahlaklı insan yetiştirmektir. İnsanlar iyi veya kötü ahlaklı olarak dünyaya gelmezler. Biyolojik ve zihinsel gelişimleriyle birlikte insanların bilgi, görgü, inanç ve ahlakları da gelişir. İyilik ya da kötülük yapabilme eğilimi insanın doğasında bulunsa da eğitim aracılığıyla insandaki kötülük yapma eğilimi iyiliğe dönüştürülebilir. Eğitim ve öğretim bir toplumun gelişmesinde, kalkınmasında ve refah seviyesinin yükselmesinde önemli unsurlardır.

Ahlak eğitimi ailede başlar, okul ve toplum içerisinde devam eder *(Görsel 2.4)*. İyi bir eğitim ve öğretim sayesinde her anlamda ahlaklı ve nitelikli insanlar yetiştirilebilir. Eğitim olmadan fertlerin güzel ahlaka dolayısıyla toplumun huzura kavuşması mümkün değildir. Bir öğrencinin ders notları başarının tek ölçütü değildir. Doğru davranışlar sergilemeyen bir öğrencinin notları iyi olsa da onun iyi bir eğitim aldığı söylenemez. Çünkü bir kişinin akademik başarısının yanında, çevresindeki varlıklar ve kişilerle ilişkilerinde sergilediği ahlaki davranışlar da eğitimin önemli bir parçasıdır.

Görsel 2.4
Ailede eğitim

Sağlam bir karakter oluşturmak için insanın doğru bir inanca sahip olması çok önemlidir. İnancına uygun bir yaşantı kişinin iradesini güçlendirir ve karakterini geliştirir. İslam ahlakının öngördüğü eğitimle insan, yaratılışında var olan inanma duygusu ile güzel ahlaka da yönelmiş olur. Bu bağlamda Hz. Peygamber davranışlarıyla en iyi örneklerden biridir. Kur'an'da Hz. Peygamber'in ahlakına vurgu yapılarak onun üstün bir ahlaka sahip olduğu ifade edilir. Yine Kur'an'da Hz. Peygamber'in ahlakı insanlara doğrudan örnek olarak gösterilir. Bu bağlamda Hz. Peygamber'in fiziki özelliklerinden ziyade ahlaki yönüne vurgu yapılması, onun üstün ahlakının insanlara örnek olması bakımından dikkat çekicidir. Hz. Peygamber'in yaşamındaki rehber, Kur'an-ı Kerim'di ve onun ahlakı Kur'an'dı. O, Kur'an'ı yaşayan bir örnek olmakla beraber insanlar için de bir öğretmendi. Bir ayette şöyle buyrulur: "Ümmîlere kendi içlerinden, onlara ayetlerini okuyacak, onları arındıracak, onlara kitabı ve hikmeti öğretecek bir elçi gönderen O'dur…" (Cuma suresi, 2). Bu ayete göre Hz. Peygamber'in görevlerinden biri de Allah'ın ayetlerini okumak, insanların ruhen yücelmeleri ve davranış güzelliğine erişmeleri için onları eğitmektir. Hz. Peygamber bu ayette muallim (öğretici) olarak da vasıflandırılmıştır. Ayrıca kendine iman edenlere çeşitli zaman ve mekânlarda muallimlik yapmıştır. Bu durumu kendisi şöyle ifade eder: "Ben muallim olarak gönderildim." (İbni Mace, Mukaddime, 17). Tüm peygamberler insanları tevhide, nübüvvete ve ahirete inanmaya çağırırken dünyada da güzel ahlaklı olmayı öğütlemişlerdir. Bu çerçevede Hz. Muhammed (sav) "Ben, ancak güzel ahlakı tamamlamak

için gönderildim.” buyurmuştur (Muvatta, Husnü’l Halk, 8). Bu sözleriyle önceki peygamberlerin bir devamı olduğunu ve onların görevlerini tamamlamak üzere gönderildiğini vurgulamıştır. Hz. Muhammed (sav), ahlaklı bireylerin karakter özelliklerine bazı hadislerinde şöyle değinmektedir:

• “Sizin en hayırlınız, ailesine en güzel davranandır…” (Tirmizi, Menakıb, 63).

• “Müslüman, diğer Müslümanların elinden ve dilinden güvende olduğu kimsedir…” (Tirmizi, İman, 12).

• “Müminlerin iman bakımından en mükemmeli, ahlak bakımından en güzel olanıdır.” (Ebu Davud, Sünnet, 15).

• “Kim din kardeşinin şeref, onur ve haysiyetine veya malına yönelik bir haksızlık yapmışsa altın ve gümüşün fayda vermeyeceği kıyamet günü gelmeden önce o kimseyle helalleşsin. Aksi takdirde yaptığı zulüm miktarınca sevaplarından alınarak hak sahibine verilir. Şayet sevabı yoksa hakkına girdiği kişinin günahlarından alınarak kendisine yüklenir.” (Buhari, Mezalim, 10).

İslam’da inanç, ibadet ve ahlak bütünlüğü önemlidir. Bu bağlamda Kur’an-ı Kerim’de şöyle buyrulur: “… Asıl erdemli kişi Allah’a, ahiret gününe, meleklere, kitaba ve peygamberlere iman eden; sevdiği maldan yakınlara, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışlara, yardım isteyenlere ve özgürlüğünü kaybetmiş olanlara harcayan; namazı kılıp zekatı verendir. Böyleleri anlaşma yaptıklarında sözlerini tutarlar; darlıkta, hastalıkta ve savaş zamanında sabrederler…” (Bakara suresi, 177). Bu ayet “Birr ayeti” olarak isimlendirilir. Birr kavramı, Kur’an-ı Kerim ve sünnette emredilen bütün ibadetleri, salih amelleri ve iyilikleri kapsamaktadır. İnsanları Yüce Allah’a yaklaştıran her türlü erdem ve iyilik, “birr” olarak değerlendirilir. Hz. Peygamber de bu kavrama “Birr, ahlak güzelliğidir.” (Müslim, Birr, 14) hadisiyle açıklık getirmiştir. Bakara suresinin 177. ayetine bir bütün olarak bakıldığında iman, ibadet, sosyal ve bireysel ahlak olmak üzere dört konunun sıralandığı görülür. İman ve ibadetten sonra ağırlıklı olarak insanın toplumsal yönüne vurgu yapılmıştır. Toplum açısından değerlendirildiğinde erdemli olan bireyler, sosyal yardımlaşmanın önemini kavramış ve bunları hayata geçirmiş kimselerdir. Bu ayette erdemlerin yer almadığı bir iman ve ibadetin biçimsellikten öteye gitmeyeceği ve din açısından önem taşımayacağı vurgulanmış, özden yoksun bir biçimsellikle dindarlığa ulaşılamayacağına işaret edilmiştir. İnanç ve davranış bütünlüğünün sağlanmasında eğitim önemli bir unsurdur. Eğitim yoluyla bu özellikleri kazanan bireyler, ahlak temelli bir toplumsal düzene katkı sağlar.

KONUYU ANLAMA VE ÇÖZÜMLEME

1. Ahlak ile eğitim kavramları arasında nasıl bir ilişki vardır? Açıklayınız.

2. Aile, okul ve toplum bileşenlerinin ahlaki gelişime katkılarını önem sırasına göre açıklayınız.

3. "Sevdiğiniz şeylerden Allah yolunda harcamadıkça iyiliğe asla erişemezsiniz. Her ne harcarsanız Allah onu bilir." (Al-i İmran suresi, 92).

Ayette yer alan "sevdiğiniz şeylerden" **ifadesiyle anlatılmak istenen ne olabilir? Düşüncelerinizi sosyal yardımlaşma bağlamında açıklayınız.**

4. Bakara suresi 177. ayette erdemlilik kapsamında belirtilen değerleri belirleyiniz. Bu değerler üzerine inşa edilmiş bir eğitim sisteminin toplumsal gelişime nasıl bir katkı sağlayacağını düşünüyorsunuz?

5. Hz. Peygamber'in "Hiçbir baba evladına güzel terbiyeden daha üstün bir hediye vermemiştir." **(Tirmizi, Birr, 33) hadisinden hareketle ahlak eğitiminde ailenin önemi ile ilgili düşüncelerinizi açıklayınız.**

6. Bireyin ahlaki sorumluluk kazanmasında eğitimin rolünü açıklayınız.

UYGULAMA

Aşağıdaki adımları takip ederek çalışmayı tamamlayınız.

1. Adım

Aşağıda verilen metni okuyunuz.

"İnsan dünyaya eğitmeye ve eğitilmeye uygun bir varlık olarak gelir. İnsan yaşam sürecinde birçok davranış kazanır. Kazanılan davranışların bir kısmı kendisini ve yaşadığı toplumu huzurlu ve mutlu kılarken bir kısmı da huzursuzluk ve kargaşaya neden olmaktadır. Mutlu ve huzurlu toplumların oluşumu iyi eğitilen ve iyi eğiten bireylerle mümkündür.

(...)

Eğitim ile ahlak iç içe olmasına rağmen eğitim ahlaka göre daha geniş kapsama alanını ifade eder. İnsanın duygu, düşünce ve davranışlarını geliştirmek ve olumlu yönde değiştirmek ahlak ve eğitimin ortak amacıdır. Ahlak, iyi ve doğru olanı gösterirken davranışın iyi veya kötü olduğu bilgisi eğitim ile kazandırılır.

Ahlak bir öğrenme işi olduğuna göre onun gelişimi ve eğitimi, önemli bir konu hâline gelir. Ahlak eğitiminin topluma faydalı bireyler yetiştirilmesi için gerekli ve vazgeçilmez bir eğitim olduğu söylenebilir. Ahlak eğitiminin amacı sağlıklı düşünen bireyler yetiştirip üstün ahlakı gerçekleştirmektir. (…) Ahlak eğitimi çocuğun toplumla uyumlu bir birey olması ya da kişinin vicdanı ile toplumun vicdanının uyumlu hâle gelmesidir. Ayrıca ahlak eğitimi, "ahlaki karakter oluşturmaktır." Karakter ise "gözetlenme ve cezalandırma ihtimalinin düşük olduğu anlarda bile yanlış olanı yapmama", "dürüst ve tutarlı olma; her hareketin doğru yönünü kestirme, bundan ortaya çıkacak olan sonuçları da önceden görme yeteneği" olarak anlaşılmaktadır.

(…) Bireyi ve toplumu kötü ahlaki tavır ve davranışlardan uzaklaştırmak ve korumak, bunun yanında iyi ve güzel ahlaki davranışlarla donanmasını sağlamak ahlak eğitiminin amacıdır. Bu nedenle, çocuklara doğru ve yanlış davranışlarla ilgili anlaşılır ve açıklayıcı bilgiler aktarılmalıdır. Bunun sonucunda, çocuklar iyi olanı yapmaya istekli olur, kötü olana karşıda durmayı denerler. Bunun sonucunda karakterleri olumlu yönde gelişir.

İbn Miskeveyh'e göre iyi eğitilmemiş her insan öfke, hırs, kıskançlık, açgözlülük gibi kötü alışkanlıklar üzerine büyür, yaşamın sonuna kadar da bu durum devam eder.

Çocuğun ilk çevresi olan aile, çocuk eğitimini güzel ahlak üzerine vermelidir. Güzel ahlakla yetişen çocuklar; dürüstlüğün, paylaşımın, mutluluğun ve hüznün ortak yaşandığı toplumların oluşumunu sağlar. Eğer ki anne ve babalar güzel ahlak sahibi çocuklar yetiştirirse hem mutlu bireyler hem de mutlu toplumların oluşumuna katkıda bulunmuş olurlar."

Ahmet Çın, *İlk Çocukluk Döneminde Çocuğun Ahlak Eğitimi*

(Metin, aslına sadık kalınarak kısaltılmıştır.)

2. Adım

- Öğretmeninizin rehberliğinde iki gruba ayrılınız.
- Gruplardan birini soru, diğerini cevap grubu olarak belirleyiniz.
- Her grup için gönüllülük esasına göre bir grup sözcüsü belirleyiniz.
- 20 dakikalık sürede soru grubu olarak ahlaklı bireylerin yetiştirilmesinde eğitimin önemi ile ilgili sorular, cevap grubu olarak ise olası sorulara tahminî cevaplar hazırlayınız.

3. Adım

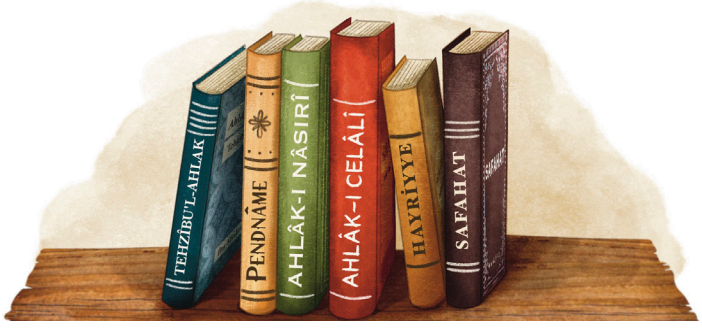
- Hazırlık sürecinin ardından soru grubu olarak hazırladığınız soruları sorunuz.
- Cevap grubu olarak hazırladığınız tahminî cevapları paylaşınız.
- Gruplar arasında rol değişimi yaparak çalışmayı tekrarlayınız.
- Verilen cevapları arkadaşlarınızla yorumlayınız.

4. Adım

- Çalışmalarınızdan hareketle ahlaklı bireylerin yetişmesinde eğitimin önemi ile ilgili çıkarımlarınızı yazınız.

2.2. KLASİK METİNLERİN AHLAK VE TOPLUMSAL DÜZEN TEMELİNDE ANALİZİ

Türk-İslam düşünürleri toplum huzurunun ve toplumsal düzenin sağlanmasında ahlakın önemi ve etkisi üzerine incelemelerde bulunmuş, bu konuda ahlak ilkelerinin gerekliliğine vurgu yapmıştır. Ahlakla ilgili eserlerde toplum düzeni en önemli başlıklardan biri olarak ele alınmıştır. Bu bağlamda İslam düşüncesinde ahlak, toplumun mutluluğu ve toplumsal düzen konularında geniş bir literatür ortaya çıkmıştır.

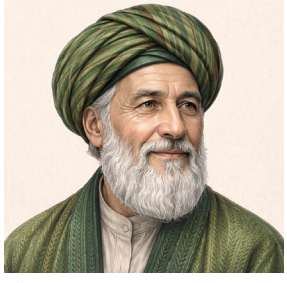
Görsel 2.5
Türk-İslam düşüncesindeki bazı klasik eserler

İslam düşüncesinin klasik dönem metinlerinde farklı yüzyıllarda yaşamış ve farklı düşünce ekollerine sahip Müslüman bilginlerin savunduğu "Ahlaklı toplum ahlaklı bireylerden oluşur." anlayışını yansıtan çok sayıda örnek eser bulunmaktadır. Farklı üslup ve yöntemlerle yazılan bu metinlerin tümünde amaç; bilgi ile ahlak bağlamında insan olmanın anlamını ve değerini ortaya koyarak erdemli insana ve buradan da toplumsal düzene ulaşmaktır. Ahlak ile toplum konusunda çağını aşan ve günümüze ışık tutan birçok eser kaleme alınmıştır. Bu başlık altında İbn Miskeveyh, Ferîdüddin Attâr, Nasirüddin Tusi, Devvânî, Nâbî, Mehmet Âkif Ersoy gibi düşünürlerin tanınmış eserlerinden *(Görsel 2.5)* alınan metinlerin analizleri yapılacaktır.

2.2.1. *Tehzîbu'l-Ahlak*'ta Mutluluk

Konuya Başlarken

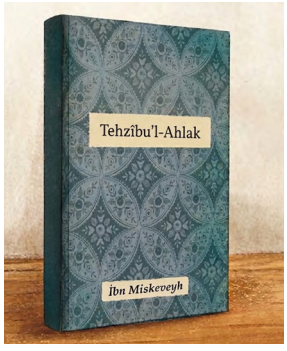
Mutluluğu tarif etmeniz istenseydi neler söylerdiniz? Düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

Görsel 2.6
İbn Miskeveyh (Temsilîdir.)

İbn Miskeveyh'in *(Görsel 2.6)* hayatına dair bilgiler oldukça sınırlıdır. İbn Miskeveyh, Büveyhiler Hanedanlığı (932-1055) zamanında yaşamış ünlü düşünürlerden biridir. Büveyhiler Dönemi'nin önde gelen düşünürlerinden olan İbn Miskeveyh'in hayatı Rey, Bağdat, Şiraz ve İsfahan şehirlerinde geçmiştir. İyi bir eğitim aldığı, sözü, sohbeti ve bilgisi yerinde olduğu için dönemin vezirleri onu bir nedim (sohbet arkadaşı) olarak aralarına almışlardır. Böylece genç yaşta Büveyhilerin hizmetine giren İbn Miskeveyh, bir süre hazinedarlık yaptığından ona "el-Hâzin" de denilmiştir. Bir zaman sonra kütüphanede ve defterdarlıkta görevlendirilen İbn Miskeveyh zamanının çoğunu kütüphanede okuyarak geçirmiştir. Okuduğu felsefi eserler onun felsefeye yönelmesini sağlamıştır. Bu süreçte saray tabibi İbnü'l-Hammâr ile dostluk kurmuş, ondan

tıp ilmiyle ilgili bilgiler öğrenmiş, daha başka filozof ve şairlerle tanışarak onlardan da istifade etmiştir. İbn Miskeveyh tarih, edebiyat, felsefe gibi farklı alanlarda eserler kaleme almıştır. En meşhur eseri *Tehzîbu'l-Ahlak*'tır *(Görsel 2.7)*. Edebiyatta ve belagatta özel yeteneği olduğu, şiirlerinin içerik ve üslubunun beğenildiği kaynaklarda belirtilmiştir. İbn Miskeveyh 1030 yılında İsfahan'da vefat etmiştir.

Görsel 2.7
Tehzîbu'l-Ahlak

Tehzîbu'l-Ahlak, İbn Miskeveyh'in en gözde eseridir. Bu eser, İslam düşünce tarihinde ahlak konularının ele alındığı ilk sistematik çalışma sayılır. İbn Miskeveyh; başta Aristoteles (Aristoteles) olmak üzere Pisagor (Pisegor), Sokrates (Sokrates), Platon (Pilaton) ve diğer Yunan düşünürlerinden geniş ölçüde yararlanmıştır. Ancak onların eserlerinden yaptığı alıntılarda İslami hassasiyet içinde olmuş, bazen ayet ve hadisleri kaynak göstererek aldığı görüşlerde İslam'a aykırı bir durum olup olmadığını ortaya koymaya çalışmıştır. İbn Miskeveyh'in *Tehzîbu'l-Ahlak* adlı eserinin Müslüman ahlak düşünürleri üzerinde büyük etkisi olmuştur. Eser, İslam felsefesi geleneğinde ahlak alanında yazılan eserlere kaynaklık etmiştir.

İbn Miskeveyh *Tehzîbu'l-Ahlak*'ı yedi bölüm hâlinde kaleme almıştır:

- Birinci bölümde "nefsin mahiyeti" üzerinde durmuştur. Daha sonra ahlaki fiillere temel kabul edilen düşünme, arzu ve öfke güçlerini sıralamıştır. Birçok ahlak düşünürünün adaleti zulmün zıddı saymasına karşın İbn Miskeveyh, adaletin haksızlık etme ile haksızlığa uğrama arasında yer aldığını belirtmiştir.
- İkinci bölümde "ahlak" ve "karakter" konularını ele almış, ahlakı (hulk) insanın kendine özgü fiilleri düşünüp taşınmadan yapmasını sağlayan huy olarak tanımlamış ve ahlakın eğitimle değişebileceğini belirtmiştir.
- Üçüncü bölümde "iyi" ve "mutluluk" kavramlarını ele almıştır. Burada Aristoteles'in görüşlerinden hareketle iyinin ve mutluluğun çeşitlerini tanıtmış, Allah'ın ilk ve en yüce iyi olduğunu belirtmiştir.
- Dördüncü bölümde "mutluluk" kavramının adalet, şecaat, iffet gibi faziletlerin kazanılmasına bağlı olduğunu belirttikten sonra bu kavramların mahiyeti ve önemine dair açıklamalar yapmıştır. Özellikle adalet konusunda Aristoteles'in *Nikomakhos'a Etik* (Nikomakos'a Etik) adlı eserindeki görüşlerine yer vermiş; adalet, eşitlik ve hayırseverlik ilişkisi üzerinde durmuştur.
- Beşinci bölümdeki "sevgi" ve "dostluk" konularında yine Aristoteles'in *Nikomakhos'a Etik*'in sekizinci kitabındaki dostluk nazariyesinin etkisi görülür. Ancak bütün Müslüman ahlakçılar gibi İbn Miskeveyh de en yüce sevginin ilahi sevgi olduğunu belirtmiştir.
- Altıncı bölümde tıpla ahlak arasında bir bağ kurmuş, "ahlaki hastalık" diye nitelediği hususların sebeplerini sıralamıştır. Bu bölümde çocuk eğitimine geniş yer vermiş ve kişinin kendi kusurlarını bilmesinin önemini anlatmıştır.
- Yedinci bölümde erdemsizlikler hakkında bilgiler aktarmıştır. Eserin son sayfalarında korku, kaygı gibi duygular ve özellikle ölüm korkusuyla bunlardan kurtulmanın yolları üzerinde durmuştur.

TEHZÎBU'L-AHLAK

İyilik ve Mutluluk Arasındaki Fark

(...) iyilik, bütün tarafından amaçlanan son gayedir. Bu gaye için yararlı olan şeye de iyilik denir. Mutluluk ise, ona ulaşana göre bir iyilik ve onun için bir olgunluktur. O hâlde mutluluk bir nevi iyiliktir. (…) Her şeyin mutluluğu, onun bütünleşmesinde ve kendisine has olan mükemmelliğindedir. (…) Zorunlu olarak "mutlak iyilik" bütün insanların yöneldiği şeydir.

İyiliğin Kısımları

İyilik, Aristo'nun bölümlemesi, Porfiriyus [Porfiryus] ve diğerlerinin ondan nakline göre şunlardır: Üstün iyilikler, övülen iyilikler, güç halinde olan iyilikler ve iyilikler için yararlı şeyler. Özü itibarıyla üstün olan ve sahip olanları şerefli kılan iyilikler hikmet ve akıldır. Övülen iyiliklere faziletleri ve iradeye bağlı olan güzel işleri örnek olarak verebiliriz. Güç halinde olan iyilikler için yukarıda geçen şeylere ulaşmayı sağlayan yatkınlık örnek teşkil eder. Yararlı olan şeyler ise özleri itibarıyla istenmeyen, fakat iyiliklere ulaşmada araç olarak istenen bütün şeylerdir. Öte yandan iyiliklerin gaye olanları bulunduğu gibi gaye olmayanları da vardır. Gaye olanlardan kimisi tamdır, kimisi de tam değildir. Tam olan gayeye, mutluluk örnek teşkil eder. Çünkü biz mutluluğa ulaştığımız zaman ona bir şey eklemek için ihtiyaç duymayız. Tam olmayan gayeye de sağlık ve zenginlik örnek teşkil eder. Bunlara ulaştığımız zaman daha çok artırmaya ihtiyaç duyarız ve başka şeyleri de elde ederiz. Hiç gaye olmayan iyilikler ise tedavi, öğrenim ve beden eğitimi gibi şeylerdir. (...) Başka bir yönden de iyiliklerin kimisi cevherde, kimisi nicelikte, kimisi nitelikte ve diğer kategorilerde bulunur. (…)

Allah İlk İyiliktir

Cevhere, yani araz olmayan varlıktaki iyiliğe gelince, ilk iyilik, Yüce Tanrı'dır. Çünkü her şey arzu ile O'na doğru yönelir. Sonsuzluk, ölümsüzlük ve bütünlük gibi ilâhî iyiliklerin kaynağı O'dur. Nicelikteki iyilik için uygun sayı ve uygun hacmi, nitelikteki iyilik için de zevkleri örnek olarak verebiliriz. (…)

Mutluluk, yukarıda da söylediğimiz gibi, bir çeşit iyiliktir. Bu iyiliklere mükemmellik kazandırır ve iyiliklerin amaçlarını oluşturur. Mükemmelliğe ulaştığımız zaman başka bir şeye ihtiyaç duymayız. Bu itibarla diyebiliriz ki, mutluluk iyiliklerin en üstünüdür. Ancak, son amaç olan bu mükemmellikle birlikte biz, başka mutluluklara da ihtiyaç duyarız. Bu mutlulukların bir kısmı bedende, bir kısmı da beden dışındadır. (…)

Yüce Mutluluk

Bilinmelidir ki, bedene muhtaç olmayan iyi ruhların sağlıkları için yalnızca nefis mutluluğundan başka bedenî mutluluklara ihtiyaçları yoktur. Burada sadece hikmeti teşkil eden sonsuz akledilirleri kastediyorum. Öyleyse insan, insan olduğu sürece, tam mutluluğa ancak bu iki durumu birlikte kazanmakla ulaşır. Bu iki durum ise ancak sonsuz hikmete ulaşmada yararlı olan şeylerle meydana gelir.

O halde mutlu insan, şu iki mertebeden birinde olur: Ya bedenî şeyler mertebesinde ve aşağı durumlara bağlı kalarak mutludur. (…) Ya da ruhî şeyler mertebesinde yüksek durumlara bağlı kalarak mutlu olur. (…) Bir kimse bu iki mertebeden birine ulaşmazsa, o hayvanlar derekesindedir. (…) Çünkü hayvanlar bu iyiliklere ulaşacak şekilde yaratılmamış ve onlara bu yüce mertebelere götüren bir güç verilmemiştir. Hayvanlar, ancak kendilerine has olan mükemmelliklerine doğru kendi güçlerinin yardımıyla hareket ederler. İnsan, kendisine tavsiye edilen iyiliklere yöneltilmiş ve bu yoldaki engellerden kurtulmuştur. (...) Mutlu kişinin, mutlaka zikrettiğimiz bu iki mertebeden birinde bulunduğu anlaşılınca, yine bunlardan birinin eksik ve ötekinden az olduğu da ortaya çıkar. Eksik olan da, insanın girişimlerine ve gereği gibi yükselmesine engel olan bedenî olaylarla onu oyalayan maddi ziynetler ve tabiatın aldatıcı şeyleri sebebiyle acılardan ve üzüntülerden uzak değildir. Bu mertebede bulunan kimse, mutlak kâmilliğe sahip olmadığı gibi, tamamıyla mutlu da değildir. Öteki mertebede bulunan kimse ise, tamamıyla mutludur, hikmetten bolca nasibini alır,

yüce âlemde ruhanî bir hayat sürer. (…) İşte bu mertebeye ulaşan kimse, mutlulukların sonuna ve en yücesine ulaşmış olur. (…) O, ancak Allah'ın istediği işleri yapar. Ancak ona yaklaştıran şeyleri tercih eder, bayağı arzulardan bir şeye boyun eğerek O'na karşı gelmez, tabiatın tuzaklarına aldanmaz, mutluluğunu engelleyen hiçbir şeye iltifat etmez. O, sevdiğini yitirince üzülmez, istediğini elde edemeyince yerinmez. (…)

Fazilette mertebelerin sonu, insan fiillerinin hepsinin ilâhî filler haline gelmesidir. Bu fiiller mutlak iyiliktirler. Fiil mutlak iyilik olunca, insan onu bu fiilin dışında hiçbir amaç için yapmaz. Çünkü mutlak iyilik bizzat arzu edilen bir gayedir. Yani o bizzat istenilen ve amaçlanan bir şeydir. Son derecede üstün bir gaye olan şey, başka bir şey için var olamaz. (…) İşte bu durum fazilet mertebelerinin sonu olup insan her şeyin yüce yaratıcısı olan **İlk İlke**'nin, fiillerini bu durumda kabul eder. Yani insan yaptığı bir şeyden herhangi bir zevk, bir ödül, bir karşılık ve bunlara benzer bir şey beklemez. (…) Bu durumda insanın, fiili yukarda söylediğimiz gibi, mutlak iyilik ve mutlak hikmet olur.

Aklın Zevki

(...) hissi zevkler, çabuk biter ve duygu organları onlardan hemen bıkar. Bunlar devam ederse, tiksindirici olurlar. Bazen de acı verirler. Duygunun kendi başına geçici bir zevki olduğu gibi, aklın da tek başına öze ait bir zevki vardır. Çünkü aklın zevki zâtîdir. Gerçek zevki bilmeyen kimse, ondan nasıl zevk alacak? (...) mutlak iyiliği tam fazileti ve en faziletliyi tercih etme, ona göre davranma ve ondan ayrılmama demek olan amelî hikmeti bilmeyen kimse bundan zevk almaz, huzur duymaz. (…)

Zevkin Bölümleri

(…) Zevk ikiye ayrılır: **Birincisi,** edilgen, **ötekisi** de etken zevktir. (...) Bunun içindir ki, edilgen zevke düşünmeyen hayvanlar da bizimle birlikte katılırlar. Yani bu zevkler şehvetlere ve öç alma tutkusuna bağlı olup, iki hayvanî nefsin terkiplerinden ibarettir. Etken zevk de düşünen canlıya özgüdür. Maddî ve edilgen olmadığından tam bir zevktir, önceki ise eksiktir. Bu asil zevktir, diğeri de gelip geçicidir. (…) Durum böyle olunca mutlu kişinin zevkinin gelip geçici değil, asıl olduğu hissî değil, aklî olduğu, edilgen değil, etken olduğu, hayvanî değil, ilâhî olduğu yönündeki hükmümüzün doğruluğu açıkça ortaya çıkar.

Bu sebeple filozoflar, gerçek olduğu zaman zevkin bedenî eksiklikten bütünlüğe, hastalıktan sağlığa, nefsi de bilgisizlikten ilme, kötülükten fazilete götüreceğini söylemişlerdir. Ancak burada öğrencinin bilmesi gereken bir husus vardır: Bedenin hissî zevke olan yönelişi çok güçlüdür ve ona olan tutkusu rahatsız edici ölçüdedir. (…) Bunun içindir ki, bu zevk, gerçekten hissî ve çirkin olunca ve insan tabiatı ona fazlasıyla yönelip ondan kuvvetle etkilenince, insan ondaki her kötülüğü güzel görür ve o yoldaki her zorluk kendisine kolay gelir. (…)

Aklî ve güzel zevk ise, hissî zevkin tam karşıtıdır. İnsan tabiatı ondan hoşlanmaz. İnsan bilgi ve ayırt etme gücüyle ona yönelirse, sabır ve riyazete ihtiyaç duyar. Fakat bu konuda iyi bir uygulamadan ve onu iyice kavradıktan sonra bunun güzelliğini ve ihtişamını, hissî zevkin zıddını, açıkça görür.

Bundan anlaşılmaktadır ki insan, ilk yaradılışında ana-babasının yönetimine, sonra da ömrünün sonuna kadar, kendisini yönetmesi için doğru yolu gösteren ve yüksek hikmete ileten ilâhî yasa ve doğru dine muhtaçtır.

Bununla birlikte mutluluğun cömertlikle ilgili olduğu da görülmektedir. Çünkü biz, mutluluğun etken bir zevk olduğunu ve bu zevkin de her zaman vermekle gerçekleştiğini, edilgen zevkin ise almakla meydana geldiğini açıkladık. Mutlu kişinin zevki, göstermek ve bu hikmeti yerinde kullanmakla açığa çıkar. İyi bir usta, güzel bir sanatçı ve üstün bir musikişinas da böyledir. Kısaca, mesleğinde üstün bir maharet gösteren her sanatçı faziletlerini ortaya koymak ve ona lâyık olanların yararına sunmakla sevinç duyar. İşte cömertliğin anlamı budur. (…)

İbn Miskeveyh, *Tehzîbu'l-Ahlak*
(çev.: Abdülkadir Şener, Cihat Tunç, İsmet Kayaoğlu)
(Metin, aslına sadık kalınarak kısaltılmıştır.)

METİN ANALİZİ

1. İbn Miskeveyh'e göre iyiliğin mutlulukla nasıl bir bağlantısı vardır? Onun bu görüşlerine katılıyor musunuz? Açıklayınız.

2. İbn Miskeveyh'e göre insan "Ya bedenî şeyler mertebesinde ya da ruhi şeyler mertebesinde mutlu olur."

Buna göre yazar, bedenî ve ruhi mertebelerdeki mutluluklarla ne anlatmak istemiştir? Örnek vererek açıklayınız.

3. İlim ve meslek sahibi olan erdemli kişilere mahsus mutluluklar da vardır. Örneğin mesleğinde yetkin bir doktor ciddi bir hastalığı tedavi etmekten mutluluk duyar. Yine yetkin bir ressam tablosunu en güzel şekilde yapmaktan mutluluk duyar. Bunlar kişiye ait hususi mutluluk olduğundan gerçek mutluluk değildir. Gerçek mutluluk, tüm insanlar için geçerli olan ortak mutluluktur; düşünme, ayırt etme ve akıl yolu ile gerçekleşir. O, yaratılışta insanların fıtratına müşterek olarak verilmiştir.

İbn Miskeveyh'in bu düşüncelerine göre hususi mutluluk neden gerçek mutluluk sayılmaz? Açıklayınız.

4. İbn Miskeveyh'e göre en yüce mutluluğu her isteyen elde edemez. Ancak bu belli bir düzen içinde gerçekleşir. Kişide sabır, çalışma, ayırt etme, zekâ gibi kabiliyetlerin olması gerekir. Mutlulukların en yücesine çok az insan ulaşabilir. En yüce gayenin altındaki mertebelere uğramaksızın gayelerin gayesine ulaşmak mümkün değildir.

Buna göre mutlulukların en yücesine ulaşmak nasıl mümkün olabilir? Düşüncelerinizi açıklayınız.

5. Metne göre mutluluk ile cömertlik arasında nasıl bir bağ vardır? Düşüncelerinizi yazınız.

6. İbn Miskeveyh'e göre "İnsan, ilk yaratılışında anne babasının yönetimine, sonra da ömrünün sonuna kadar kendisini yönetmesi için doğru yolu gösteren ve yüksek hikmete ileten ilahi yasa ve doğru dine muhtaçtır."

Buna göre insanın yönlendirilmeye ihtiyaç duymasının nedenleri neler olabilir? Açıklayınız.

7. İbn Miskeveyh'e göre insan, bedeni rahatlatma veya yeme içme gibi haz veren amaçlara ulaştığı zaman daha fazlasını elde etme derdine düşer. Daha fazlasını arzuladığı şey onun için büyük bir eziyete dönüşür. Böylece mutluluk zannettiği şey ona acı vermeye başlar. Bu gerçek mutluluk değildir. Mutluluk üzüntüye dönüşmez, değişmez. Gerçek mutluluğa ulaşan bir daha ondan başka bir şey aramaz.

Buna göre bedensel hazlar insanı gerçek mutluluğa neden ulaştıramaz? Düşüncelerinizi açıklayınız.

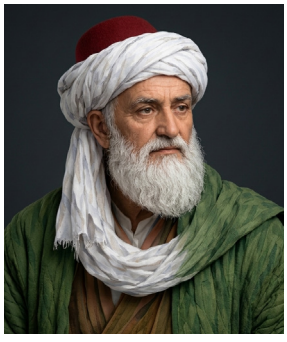
8. İbn Miskeveyh, en yüce mutluluğa ulaşan kişinin daima hayat dolu olduğunu ifade eder. O başkasından değil kendiliğinden mutlu ve neşelidir. Bu hâl onun için değişmez bir hâldir. O kişi için mal mülk, makam sahibi olmak, duyusal bir lezzete ulaşmak gibi hazların hepsi gelip geçici, bozulabilen ve değişebilen heveslerdir. En yüce mutluluğu yakalayan kişi bunlardan etkilenmez; insanlarla uyum ve yakınlık içinde olur. Güvene dayalı o mutluluk, ebediyen değişmeyen ve dönüşmeyen bir mutluluktur.

Buna göre en yüce mutluluğa ulaşan bir insan toplumsal düzene nasıl bir katkı sağlar? Yorumlayınız.

2.2.2. *Pendnâme*'de Kötü Huy ve Erdemsiz Davranışlar Hakkındaki Öğütler

Konuya Başlarken

"Ama (alanlar için) öğüt vermeye devam et, zira öğüt inananlara fayda verir." (Zariyat suresi, 55) **ayetinden yola çıkarak öğüdün alanlara verilmesi ve inananlara fayda vermesi ile ilgili düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.**

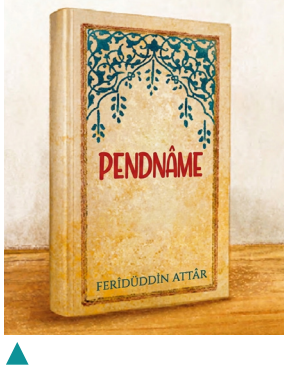

Görsel 2.8
Ferîdüddin Attâr (Temsilîdir.)

Ferîdüddin Attâr *(Görsel 2.8)*, doğum tarihi tam olarak bilinmemekle birlikte Horasan Selçuklularının son zamanlarında (12. yy.) Nişabur'da doğmuş ve anne babasını genç yaşta kaybetmiştir. Asıl adı Muhammed olan şair, mesleğinden dolayı doktor ve eczacı anlamında kullanılan "attar" lakabını almıştır. Gençliğinde bir taraftan mesleği ile iştigal ederken diğer taraftan da ilim tahsil etmiş ve tasavvufi bilgiler edinmiştir. Tasavvufu bir yaşam biçimi olarak benimseyen Attar; Irak, Şam, Mısır, Mekke, Medine, Hindistan ve Türkistan'a seyahat etmiştir. Bu yolculuklardan sonra Nişabur'a dönmüş ve burada uzun yıllar inzivaya çekilmiştir. Bir asırdan fazla yaşadığı bilinen Ferîdüddin Attâr, 1221'de Nişabur'da vefat etmiştir.

Ferîdüddin Attâr; döneminde birçok mutasavvıfla dost olmuş, onların eserlerini okumuş, tasavvuf yolundaki merhaleleri aşarak irşat makamına ulaşmış bir âlimdir. Uzun yıllar pek çok dinî eser okumuş, tasavvufla ilgili hikâye ve şiirler toplamıştır. Eserleriyle büyük bir şöhret kazanmış, döneminin din bilginleri arasında önemli bir isim olarak öne çıkmıştır. Kendisinden sonra gelen pek çok şaire öncülük etmiştir; Mevlana, Mahmûd-ı Şebüsterî, Sadi, Hafız ve Molla Câmî bunlardan bazılarıdır.

Ferîdüddin Attâr, eserlerinde tasavvufi hikâyelere en çok yer veren şair olarak bilinmektedir. Halkın anlayacağı bir dille yazdığı hikâyelerinde şiire ve edebî sanatlara hâkim olduğu görülmektedir. Tasavvufi konuları anlatırken temsillere yer vermesi, belli bir plana göre iç içe hikâyeler anlatarak konuyu anlaşılır hâle getirmesi, anlatılanları ana hikâye ile birleştirmesi Ferîdüddin Attâr'a ait özelliklerden bazılarıdır. Bununla beraber genellikle kısa olan, bazen üç beş beyitle biten hikâyenin ardından konuyla ilgili kendi fikirlerine yer vermektedir. *Pendnâme (Görsel 2.9)*, *İlâhînâme, Esrârnâme*, *Musîbetnâme*, *Hüsrevnâme*, *Muhtârnâme*, *Mantıku't-Tayr, Dîvân, Tezkiretü'l-Evliyâ* Ferîdüddin Attâr'ın günümüze kadar gelen eserleridir.

Görsel 2.9
Pendnâme

Farsçada "öğüt kitabı" anlamına gelen *Pendnâme*; pratik ahlak kurallarını, insanlara ait duyguları, yaşam tarzlarını topluma anlatmak amacıyla yazılmış bir eserdir. Kısa hikâyeler ve özlü sözlerden oluşan eser, yüzyıllar boyunca Fars ve Türk edebiyatında büyük ilgi görmüştür. Öyle ki Ferîdüddin Attâr'ın *Pendnâme*'sinden sonra öğüt konusunda yazılan eserler Türk edebiyatında pendname olarak adlandırılmıştır.

Pendnâme'de, gençlerin hayat boyu uyması gereken kurallar ve edinmesi gereken alışkanlıklar belirli başlıklar altında ele alınmaktadır. Ahlaklı insan ve erdemli bir toplum için önemli görülen konular ayet ve hadislere, geleneklere dayandırılarak anlatılmaktadır. Yaklaşık dokuz yüz beytin bulunduğu ve

mesnevi nazım şeklinde yazılan eserde insanın yaratılışı, peygamberlerin ve sahabelerin hayatları, görgü kuralları gibi konulara da yer verilmiştir. Eserde insanın mutluluğa ve kurtuluşa nasıl ulaşabileceğine dair sorulara öğütler şeklinde cevaplar, çeşitli kişilik tipleri üzerinden olumlu ve olumsuz davranışlara örnekler verilmektedir. Bütün bu özellikleri ile *Pendnâme*, ahlak kitapları arasında yer almaktadır.

Mevlana, Sadi Şirazi gibi birçok şairin eserlerinin oluşumundaki etkisi bakımından önemli olan *Pendnâme*, Türk edebiyatında nasihatname geleneğinin başlangıcı kabul edilmektedir. Medrese ve tekkelerde ahlak kitabı olarak okutulan bu eserin etkisiyle birçok Türk şair öğütler içeren eserler yazmıştır. Türk edebiyatında yazılan pendnameler, Fars edebiyatındakilerin bir taklidi olmaktan ziyade atasözleri, deyimler, fıkralar ve masalların yer aldığı yerli özelliklere sahip öğüt kitabı niteliğindedir. *Kutadgu Bilig*, *Atabetü'l-Hakâyık*, *Risâletü'n-Nushiyye* bunlardan bazılarıdır.

PENDNÂME

Güzel Huylara Dair

Dört şey büyüklüğe delildir. Bu meziyetlere sahip olan büyük adam olur. İlme karşı hesapsız saygı göstermek, halka doğru cevap vermek. İrfan ve akıl sahipleri, ilim ve akıl ehli olanları değerli görür.

Ey Kardeş: Tam akıllı bir insan isen halka karşı tatlı dilli ol. Ekşi yüzlü acı sözlü kimselerden dostları yüz çevirirler. Düşmandan sakınmayan sonunda ondan cefa ve zarar görür. Düşmanı yanına yaklaştırma, ondan uzak bulunmak daha hayırlıdır. Daima dostlarla birlikte bulun, elinden gelirse düşmanın yüzünü görmemeye çalış.

Dostlar arasında neşeli yaşa, aklın varsa düşmandan uzak kaç. Ey Oğul: Azık yolunu ara, dedikoduları bir yana bırak.

Ahmakların Vasıfları

Ahmaklığın dört alâmeti vardır. Sana söyleyeyim de öğrenesin.

Kendi ayıbını görmeyip de başkalarının kusurunu aramak. Gönlüne cimrilik tohumu saçtığı halde cömertlik ummak. Huyu ile halkı hoşnut etmeyen kimsenin Tanrı kapısında hiçbir değeri yoktur. Âdeti huysuzluk olanın işi daima nefret kazanmaktır. Kötü huy, tende canın belâsıdır. Huysuz kişi insandan sayılmaz.

Cimrilik cehennem ağacından bir daldır. (...) Cimri nerede cennet yüzü görsün? O fil'in ayakları altına düşmüş bir sivrisinektir. Cimriliğin pintiliğinden kendini bir tarafa çek ki ahmaklar zümresinden sayılmayasın.

Afiyet Bahsi

Ey aziz, belâdan kurtulmak için iki şeyden el çekmek gerektir. Git, dünya ve nefisten elini uzak tut ki belâların seninle bir işi olmasın.

Hırs ve tamah hastalıklarına tutuldunsa sana her taraftan belâ yüz gösterir. Para sevdasında olmayan kişi her nerede olursa olsun selâmettedir. Ey oğul, nefis ve dünya kaydından kurtul ki belâdan da tehlikeden de uzak kalasın. Nice kimseler var ki zavallı nefisleri yüzünden belâya uğramış, arıklaşmıştır. O nefis belâsından değil midir ki, zavallı muratsız kuş gelip avcının tuzağına düşer.

Ey oğul, gönül hoşluğu ile yaşamak istiyorsan cihanın varıyle yoğunu eşit say. Hakkın kahır ve azabından korkusuz yaşama, her mümini incitme sevdasını gütme. Belâda hiç kimseden yardım isteme, çünkü Allah'tan başka feryatlara yetişen bir yardımcı yoktur. İncittiğin kimselerden özür dile ki hesap yerinde sana düşman kesilmesinler. Nimetler ıssı (sahibi) Tanrı'dan zenginlik dileyenler, o zenginliği kanaatte bulabilirler.

Kurtuluşa Dair

Ey aziz: Şüphe yok ki kurtuluşun üç yolu vardır. Bunları sana söyleyeyim de aklında tut.

Birincisi Tanrı'dan korkmak, ikincisi helâl rızık aramaktır. Üçüncüsü de doğru yolda yürümektir. Bu üç meziyete sahip olan kendini kurtarmıştır. Ey delikanlı, alçak gönüllülüğü âdet edinirsen bütün cihan seni sever. Zenginler ve kuvvetliler önünde baş eğme, eğer onlara kulluk edersen şüphesiz dinin elden gider.

(…)

Olgun Aklın Delilleri

Dört şey herkes için iyidir. Sana söyleyeyim de aklında tut ey aziz. Birincisi iyilik yapmaklığın, ikincisi aklını başına toplamandır. (...) sonuncusu da halka saygı göstermek ödevini yerine getirmektir.

Kötü Huylar

Ey güzel huylu: Başka dört tabiat daha vardır ki bütün yaratılmışlardan daha çirkindir. O dörtten birincisi hasettir ki, bir nevi kindir. Bundan sonra da ucup (kendini beğenme) gelir.

Üçüncüsü hışım (öfkesini yenememek), dördüncüsü de kıskançlıktır. Ey oğul: Bu huyların tozlarından silkin, çünkü bu hareketler çirkindir. İçindeki katkıları at da altın gibi saf ol, toprak olmadan önce toprak gibi alçak gönüllü ol. Hırsı bırak da kanaata alış. Nihayet bir gün ölümü düşün. (...)

Rüsvaylıktan Doğan Şeyler

Ey Oğul: Herkeste olan dört şeyden dört şey daha meydana gelir. İnatçılıktan rüsvaylık doğar. Öfkeye de pişmanlık ilâcı fayda vermez. Şüphesiz kibirden düşmanlık, tembellikten de düşkünlük hâsıl olur. Ortada bir inatçı peyda olursa halk onun uğursuzluğundan kepaze olur. Öfkesine uyan cahilin kazancı pişmanlıktan başka bir şey olamaz.

Kibirden başı havada olan kimsenin dostları, sonunda kendisine düşman olurlar. Her kim tenbelliği âdet edinirse horlukla baltayı ayağına vurur. Öfkesini yenemeyen kimse sonunda çok pişmanlık çeker.

(…)

Ferîdüddin Attâr, *Pendnâme*
(çev.: M. Nuri Gençosman)
(Metin, aslına sadık kalınarak kısaltılmıştır.)

METİN ANALİZİ

1. Metinde yer alan aşağıdaki kelimelerin anlamını bağlamdan hareketle tahmin ediniz. Tahminlerinizin doğruluğunu TDK *Güncel Türkçe Sözlük*'ten kontrol ediniz. Bu kelimeleri bağlama uygun şekilde kullanarak ilgili boşluklara birer cümle yazınız.

meziyet: .....
Cümle: .....

alamet: .....
Cümle: .....

tamah: .....
Cümle: .....

arık: .....
Cümle: .....

afiyet: .....
Cümle: .....

2. Okuduğunuz metinden alınan aşağıdaki ifadelerde anlatılmak istenenleri açıklayınız.

Ekşi yüzlü acı sözlü kimselerden dostları yüz çevirirler.

.....

.....

.....

Gönlüne cimrilik tohumu saçtığı hâlde cömertlik ummak.

.....

.....

.....

Zenginler ve kuvvetliler önünde baş eğme, eğer onlara kulluk edersen şüphesiz dinin elden gider.

.....

.....

.....

Dört şey herkes için iyidir. Sana söyleyeyim de aklında tut ey aziz. Birincisi iyilik yapmaklığın, ikincisi aklını başına toplamandır. (...) sonuncusu da halka saygı göstermek ödevini yerine getirmektir.

.....

.....

.....

Her kim tembelliği âdet edinirse horlukla baltayı ayağına vurur.

.....

.....

.....

3. Aşağıdaki cümleleri metinden yararlanarak kendi ifadelerinizle tamamlayınız.

Âdeti huysuzluk olanın işi daima nefret kazanmaktır çünkü .....

.....

Kötü huy, tende canın belâsıdır çünkü .....

.....

Cimrilik cehennem ağacından bir daldır çünkü .....

.....

4. Ferîdüddin Attâr metinde hiçbir kişinin incitilmemesini, incitilen kimselerden özür dilenmesi gerektiğini öğütlemektedir. Özür dileyen kişi sözlerinin ya da davranışlarının doğru olmadığını kabul eder. Özür dilemek; kişiyi dürüst olmaya, kendini kimseden üstün görmemeye, insanlara değer vermeye, saygılı olmaya ve aynı hataları yapmamaya yönlendirir.

Buna göre özür dilemenin ahlaki bir değer olması ile ilgili düşüncelerinizi açıklayınız.

5. "Ey delikanlı, alçak gönüllülüğü âdet edinirsen bütün cihan seni sever." **öğüdüne göre alçak gönüllü insanların toplumda daha çok sevilmelerinin nedenleri nelerdir? Açıklayınız.**

6. Yazar metinde sabırlı insanlarla birlikte olmanın herkes için iyi olduğunu belirtmektedir.

Buna göre yazarın bu öğüdünün yerine getirilmesinin bireysel ve toplumsal yansımaları neler olabilir? Açıklayınız.

7. Yazarın "bütün yaratılmışlardan daha çirkin" **olarak tanımladığı dört kötü huyu belirleyiniz. İnsan bu huylardan kurtulmak için neler yapabilir?**

8. Ferîdüddin Attâr anlatılanları pekiştirmek, etkileyiciliği artırmak için metinde kısa ve anlamı derin cümleler kurmuş, çeşitli benzetmelere yer vermiştir. Bu tür cümlelerin sonrasında genellikle bir nasihatte bulunmuştur. Örneğin "Öfkeye pişmanlık ilacı fayda vermez." cümlesinde yazar öfkeyi hastalığa, pişmanlığı da ilaca benzetmiştir.

Buna göre öfke kontrolü sağlayamayan insanların davranışları toplumsal yaşamda hangi sorunlara neden olur? Örneklerle açıklayınız.

9. Türklerin İslamiyet'i kabul etmesi ve Anadolu'ya yerleşmesinden sonra Ferîdüddin Attâr'ın *Pendnâme*'sinin etkisiyle 13. yüzyılda Anadolu'da pendname türündeki eserlerin yazımında artış görülmektedir. Toplumların geçiş dönemlerinde yoğunluk kazanan ve asırlar boyu kaleme alınan bu tür eserlerde amaç, ideal insan tipinin oluşturulması ve toplumlara belli bir dünya görüşünün kazandırılmasıdır.

Buna göre ahlaki öğütlerin verildiği bu tür eserleri kaleme alan yazarların yaşanmaya değer gördüğü hayat tarzı nasıl olabilir? Açıklayınız.

10. Aşağıdaki tabloda metinde belirtilen kötü huy ve erdemsiz davranışlar yer almaktadır. Bu kötü huy ve erdemsiz davranışların toplum huzuruna ve düzenine etkisini verilen örnekten hareketle yazınız.

Kötü Huy ve Erdemsiz Davranışlar	Toplum Huzuruna ve Düzenine Etkisi
dedikodu	
başkalarının kusurunu aramak	
cimrilik	
huysuzluk	
hırs ve tamah	
öfkesini yenememek	
kıskançlık	Toplumda güvensizlik, huzursuzluk duygusunun oluşması; kargaşa, düzensizlik ve suç işleme oranlarının artması
inatçılık	
kibir	
tembellik	

◀ *"Ferîdüdin Attâr'dan Nasihatler" adlı metne bu karekoddan ulaşabilirsiniz.*

2.2.3. *Ahlâk-ı Nâsırî*'de Sevgi Erdemi

Konuya Başlarken

Çok sevdiğiniz bir arkadaşınızın hatalarını görmezden gelir misiniz? Böyle bir durumda sevgi ile ahlak arasında nasıl bir denge kurulmalıdır? Düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

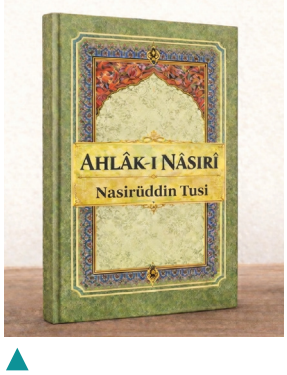
Filozof, kelamcı, matematikçi, astronom gibi sıfatlarıyla İslam bilim ve düşünce tarihinin en önemli isimlerinden biri olan Nasirüddin Tusi *(Görsel 2.10)*, 1201 yılında, bugünkü İran sınırları içinde yer alan Tus şehrinde doğmuştur. Dinî ve felsefi bilimleri tahsil etmek için farklı şehirlere gitmiş, yazdığı eserler ve ilmî birikimi sayesinde genç yaşta tanınmıştır. Felsefe ve kelam konularını ele alma yöntemiyle İslam düşünce tarihinde kendisinden sonraki düşünürler üzerinde etkili olmuştur. Tusi, özellikle matematik ve astronomi çalışmalarıyla da ön plana çıkmıştır. Nitekim Moğol hükümdarı Hülagu Han da ona çok değer vermiş, maddi destekte bulunmuştur. Tusi, bu güven ve destek sayesinde 1259 yılında Azerbaycan'ın Meraga şehrinde İslam coğrafyasındaki en büyük rasathaneyi yaptırmış ve bilim tarihine önemli katkıları olan bu rasathanedeki çalışmaları on beş yıl yönetmiştir. Kelam, mantık, matematik, astronomi gibi alanlarda birçok eser kaleme alan Tusi, Bağdat'a seyahati sırasında 1274 yılında vefat etmiş ve Bağdat'ta defnedilmiştir.

Görsel 2.10
Nasirüddin Tusi (Temsilîdir.)

Ahlâk-ı Nâsırî (Görsel 2.11) Nasirüddin Tusi'nin ahlak ve ahlak felsefesiyle ilgili temel konuları ele aldığı Farsça eseridir ve Farsça olarak bu alanda yazılan ilk kitaptır. Tusi; eserinde başta İbn Miskeveyh olmak üzere Kindi, Farabi, İbni Sina, İbnülmukaffâ, Aristoteles, Platon gibi isimlerin eserlerinden faydalanmış ve onlardan alıntılar yapmıştır. Eser, İslam dünyasında kendinden sonra ahlak alanında yazılan kitaplara da örnek olmuştur.

Ahlak ilminin manevi tıp olarak kabul edildiği *Ahlâk-ı Nâsırî*'de amaç, faziletleri geliştirme ve reziletlerden korunma yollarını göstermektir. Felsefi olarak insanın ahlaki kişiliğini oluşturan alışkanlıkların, fazilet ve reziletlerin nasıl meydana geldiği ve bunların sonuçları eserde ele alınan konulardır. *Ahlâk-ı Nâsırî*, bir mukaddimeyle başlar ve yazarın "makale" adını verdiği üç bölümle devam eder. On yedi fasıldan oluşan birinci makale ahlak terbiyesini ve birey ahlakını güzelleştirmeyi, beş fasıldan oluşan ikinci makale aile ahlakını ve ev idaresini, sekiz fasıldan oluşan üçüncü makale ise devlet yönetimi başlığı altında siyasi ve sosyal ahlakı ele alır.

Görsel 2.11
Ahlâk-ı Nâsırî

Eserden diğer sayfada sevgi erdemi ile ilgili alıntı yapılan bölüm, devlet yönetimi başlığı altında siyasi ve sosyal ahlak konularının ele alındığı üçüncü makalenin ikinci faslıdır. Tusi, bu fasılda toplumun bir araya gelmesini sağlayan sevgi erdemini ve onun kısımlarını ele alır. O, İbn Miskeveyh'i takip ederek sevgi erdemini toplum hayatının ve siyasetin temeline oturtur. Ona göre bir toplumu oluşturan bireyler arasında sevgi erdemi varsa o toplumda düzen ve ortak bir iyilik oluşur. Ancak bireyler arasındaki sevginin devamını mümkün kılan şey de adalettir. Dolayısıyla adalet bozulursa sevgi erdemi de zayıflamaya başlar ve toplumsal nizam da ortadan kalkar.

AHLÂK-I NÂSIRÎ

Üçüncü Makale (Devlet Yönetimi) İkinci Fasıl:

Sevginin Erdem Oluşu ve Onun Kısımları

Mademki insanlar birbirlerine muhtaçtırlar, her birinin yetkinlik ve tamlığı kendi türünün diğer bireyleri nezdindedir ve zaruret yardım istemeyi gerektirir -çünkü açıklandığı gibi hiçbir birey tek başına yetkinliğe ulaşamaz-, o halde, bütün bireyleri yardım (konusun)da tek bireyin uzuvları konumuna getirecek bir biraradalığa ihtiyaç zorunlu olur. Yine, mademki onlar (insanlar) doğaları itibarıyla yetkinliğe yönelik yaratılmışlardır, o zaman doğaları itibarıyla bu biraradalığı (teellüf) arzulamaktadırlar. Biraradalığa (olan bu) arzu (iştiyâk) "sevgi"dir. Bundan önce biz "sevgi"nin "adalet"e yeğlendiğine işaret etmiştik. Bu düşüncenin nedeni, adaletin yapay bir birleşimin (ittihâd-ı sınâî), sevgininse, doğal bir birleşimin (ittihâd-ı tabîî) gereği olduğudur; aynı zamanda, yapay doğal olana nispetle zorlamalı (kasrî) gibidir ve yapaylık doğallığa tabidir.

Böylece bilinmiş oldu ki, türün düzeni koruma hususunda onun (insanın) erdemlerinin en yetkini olan adalete ihtiyaç, sevgi yoksunluğu yüzündendir; çünkü eğer bireyler arasında sevgi hasıl olsaydı, hakkını verme (insâf) ve hakkını almaya (intisâf) ihtiyaç olmazdı.

(…)

İyilik çabuk bağlanan ve geç çözülen bir sevginin nedenidir: İyilik ehli arasındaki zati benzerlikten (müşâkelet) dolayı çabuk bağlanır; iyiliğin mahiyeti için lazım olan ve ayrılığı imkânsız kılan gerçek birleşimden dolayı da geç çözülür.

(...)

İyilik ehlinin arkadaşlığının sebebiyse, sırf iyilik olduğu için ve iyilik sâbit, değişmez bir şey olduğundan, onun (iyilik) sahiplerinin sevecenlikleri (meveddât) değişim ve zevalden korunmuştur.

(…)

Bu tür sevginin, yani iyilik ehlinin birbirlerine olan sevgisinin erdemlerinden birisi şudur: Ne eksiklik ona yol bulabilir, ne iftiranın onda bir tesiri görünür; ne bıkkınlığın onun türüne bir müdahale imkânı olur, ne de kötülerin (eşrâr) onda bir payı ve nasibi olur. Yarar veya lezzet hatırına olan bir sevgi, kötüler için hem kötülerle, hem iyilerle (söz konusu) olabilir, bununla birlikte yararı ve lezzetli şey, zati değil, arazi olarak talep edildiğinden dolayı çabuk geçer ve çözülür. Çoğu zaman bu (tür) sevgilere yol açan (şey), gemi, yolculuklar vesaire gibi garip yerlerde bu (tür) sevgilerin ehli arasında meydana gelen bir toplanmadır (cem'iyyet). Bunun sebebi insan doğasında kök salmış olan karşılıklı ünsiyet (hissi)dir. Gerçekten, edep sanatında ifade edildiği gibi insanın kendisine bu sebepten "insan" denilmiştir. (…) Doğal ünsiyet, insanın özelliklerinden olduğu için ve birkaç yerde tekrar ettiğimiz gibi herhangi bir şeyin yetkinliği, kendi özelliğini göstermede olduğu için, dolayısıyla bu türün yetkinliği de kendi türünden olanlara bu özelliği göstermede olur. Çünkü bu özellik, toplumsallaşmaya (temeddün) ve biraradalığa yol açan bir sevginin ilkesidir.

(…)

İyilerin (ahyâr) sevgisiyse, yarar ve lezzet beklentisinden meydana gelmediği için; bilakis bunun sebebi cevher ilişkisi olduğundan ve onların maksadı da "sırf iyilik" ve erdem arayışı

olduğundan, uyuşmazlık ve çekişme lekesinden temiz kalır; karşılıklı danışma ve birleşimin gereği olan karşılıklı ilişkide adalet, buna tabi olarak meydana gelir. Bilgelerin arkadaşın tanımı hakkında söyledikleri şeyin anlamı da budur: "Senin arkadaşın, kişi olarak senden başkası olduğu halde gerçekte sen olan kişidir". Böyle arkadaşlığın az bulunurluğu, sıradan insanlar (avâm) arasında olmayışı ve de gençlerin arkadaşlıklarındaki güvensizlik, işte bu sebepten gerekli olmuştur; çünkü iyiliğe vakıf olmayan ve doğru amaçtan gafil olan kişinin sevgisi, bir lezzet veya yarar beklentisine sebep olabilir.

(…)

İyilik eden (ihsanda bulunan) ile kendisine iyilik edilen arasında olan sevgi ise farklıdır: Yani iyilik edenin, kendisine iyilik edilene olan sevgisi, kendisine iyilik edilenin ona olan sevgisinden daha fazladır. (…) İyilik eden ise, iyilik göreni ondan hiçbir yarar ummasa da sever; sebebi ise şudur: Övülmüş bir fiil işleyen kişi, kendi yaptığını sever, yaptığı şey dosdoğru olduğundan, sevgisi gayeye ulaşır. Kendisine iyilik edilene gelince, onun eğilimi iyilik edene değil, iyiliğedir (ihsanadır); dolayısıyla, iyilik eden onun (sadece) arazi olarak sevdiğidir. Bundan başka, iyilikle kazanılan ve zamanla devamlılaştırılan bir sevgi, çok yorgunluk ve meşakkatle elde edilen yararlar gibidir: Yani, nasıl ki mirasçı gibi malı kolaylıkla elde eden bir kimsenin aksine, güçlüklere katlanma ve yolculuk yorgunluğuyla mal kazanan bir kişi, onu harcamada tutumlu davranmayı gözetir ve (hatta) cimrilik yapar, bir sevgiyi bir zahmete katlanarak kazanmış olan bir kimse de ona, onu kazanmada fazladan zahmete ihtiyacı olmamış birisinden daha müşfik olur ve onun sona ermesinden daha çok korkar.

(…)

Bununla birlikte, sevginin sebepleri ya iyilik ya lezzet ya da yarar olduğuna göre bu kısımlar arasında üstünlük görmeyen ve birinin diğerine üstünlüğünün farkında olmayan bir kişi, kendi nefsine nasıl iyilik etmesi gerektiğini bilmez. Bu sebeple, bazı insanlar nefis için lezzet yolunu, bazıları yarar yolunu, bazıları da üstünlük yolunu tercih ederler; çünkü iyilik yolunun doğasından haberdar olmazlar, dolayısıyla da hata ederler. İyiliğin lezzetinin farkında olan bir kişi ise, gelip geçici dış lezzetlere razı olmaz; bilakis lezzet türlerinin en yükseğini, en tamını ve en yücesini tercih eder.

(...)

Sevgi hakkında konuştuğumuzdan ve bu bahse hikmet ve iyilik sevgisi de dahil olduğundan, burada onlara da bir işarette bulunmak gerekir. Buna göre biz deriz ki: Hikmet sevgisi, kendini akli işlere verme ve ilâhî görüşlerin kullanılması, insanda bulunan İlâhî parçaya özgüdür; (bunlar,) diğer sevgilere yol bulan afetlerden korunmuştur. Ne iftiranın onlara bir yolu olur, ne de kötülük sever (kişi) buna (herhangi) bir müdahelede bulunabilir; çünkü onların sebebi "mahza iyilik"tir, "mahza iyilik" ise madde ve maddenin kötülüklerinden münezzehtir. İnsanlar beşerî ahlak ve erdemleri kullandıkları sürece, bu "iyilik"in hakikatinden menedilmiş ve "ilâhî mutluluk"tan perdelenmişlerdir. Bu erdemi (iyilik ve ilâhî mutluluk) elde etmede tabi ki onun (diğer) erdemlere ihtiyacı vardır; o erdemleri elde ettikten sonra (insan) "ilâhî erdem"le meşgul olduğu zaman, gerçekte kendi zatıyla meşgul olmuş, doğa mücadelesi ve onun elemlerinden ve nefis mücadelesi ve onun kuvvelerini eğitmekten (riyazetten) boşta kalmış ve "pak ruhlar" ve "yakın melekler" ile karışmış olur. Nihayet fâni varlıktan baki varlığa geçtiği zaman ebedi bolluğa ve daimi sevince erişir.

(…)

Nasîruddin Tûsî, *Ahlâk-ı Nâsırî*
(çev.: Anar Gafarov, Zaur Şükürov)
(Metin, aslına sadık kalınarak kısaltılmıştır.)

METİN ANALİZİ

1. **Metne göre insanların bir arada yaşamaya ihtiyaç duymalarının sebepleri nelerdir? Açıklayınız.**

2. **Nasirüddin Tusi'ye göre toplum hayatında sevginin adaletten daha önemli olmasının sebebi nedir? Yazınız.**

3. **Metne göre hangi tür sevgi bir erdem olarak kabul edilmektedir? Bu sevgi bağının diğer sevgi bağlarına göre daha güçlü olmasının nedenleri nelerdir? Açıklayınız.**

4. **Metinde sevgi ve iyilik ilişkisi nasıl açıklanmaktadır? Bu düşüncelere katılıp katılmadığınızı gerekçeleriyle açıklayınız.**

5. **Tusi, hikmet sevgisine niçin çok değer vermektedir? Açıklayınız.**

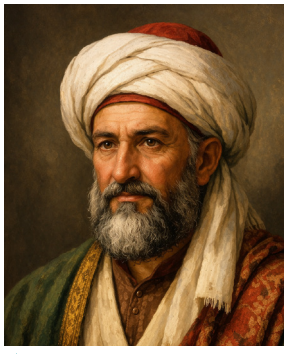
6. "Fani varlıktan baki varlığa geçmek" **ifadesinden anladıklarınızı hikmet sevgisi bağlamında değerlendiriniz.**

2.2.4. *Ahlâk-ı Celâlî*'de Güzel ve Kötü Ahlak

Konuya Başlarken

Çevrenizdeki insanların davranışlarının iyi ya da kötü olduğuna nasıl karar veriyorsunuz? Düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

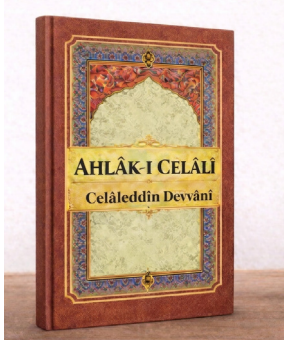
Celâleddîn Devvânî İslam düşüncesinin en önemli âlimlerinden biridir *(Görsel 2.12)*. Kaynaklara göre Karakoyunlu Devleti ve Akkoyunlu Devleti dönemlerinde yaşamış ve bu devletlerde önemli görevlerde bulunmuştur. Devvânî'nin, bugünkü İran sınırları içindeki Kazerun şehrinin Devvân köyünde 1420'li yıllarda doğduğu tahmin edilmektedir. Soylu bir aileye mensup olan Devvânî'nin babası da bir din âlimidir. Devvânî, eğitimine Kazerun'da babasının öğrencisi olarak başlar, daha sonra çeşitli ilim merkezlerini dolaşarak öğrenciliğine devam eder ve buralarda hem dinî ilimleri hem de felsefi ilimleri tahsil eder. İlk müderrislik görevine de Tebriz'de başlar. Bu süreçte üstün zekâsı, ilmi ve faziletiyle öne çıkan Devvânî, devlet adamları tarafından da fark edilir ve Karakoyunlu Hükümdarı Cihan Şah'ın oğlu Ebu Yusuf tarafından sadaret görevine getirilir. Akkoyunlu Devleti ile Karakoyunlu Devleti arasındaki mücadelelere tanıklık eden Devvânî, Akkoyunluların Tebriz'i ele geçirmesi üzerine gittiği Şiraz şehrinde uzun süre yaşar. Eserlerini ithaf ettiği kişilerden anlaşıldığına göre Akkoyunlu hükümdarları da kendisine saygı duyar ve itibar gösterir. Siyasi karışıklıklar durulunca doğduğu köye doğru yola çıkan Devvânî, 12 Ekim 1502 tarihinde köyüne yaklaştığı sırada vefat eder ve köyüne defnedilir.

Görsel 2.12
Celâleddîn Devvânî (Temsilîdir.)

Başta tefsir, kelam, felsefe ve mantık olmak üzere hem dinî hem de felsefi alanda birçok eser kaleme alan Devvânî, hayattayken İslam coğrafyasında adından bahsedilen bir düşünür olmuştur. Hatta Osmanlı Padişahı II. Bayezid ile mektuplaşmış, Sultan tarafından kendisine hediye gönderilmiş ve iltifat edilmiştir. Devvânî'nin İslam düşünce tarihindeki etkilerinden biri de öğrencilerinin "Devvânî Ekolü"nü oluşturmasıdır. Bu öğrencilerden biri II. Bayezid Dönemi'nde Anadolu ve Rumeli kazaskerliği yapan Müeyyedzâde Abdurrahman Efendi'dir. Müeyyedzâde, talebelik yıllarında Şiraz'a giderek Devvânî'den yedi yıl eğitim görmüştür. Sonrasında İstanbul'a dönerek hocasının eser ve görüşlerinin yaygınlaşmasında önemli rol oynamıştır. Böylece Devvânî'nin bazı eserleri Osmanlı medreselerinde ders kitabı olarak okutulmuş, bu eserler üzerine şerh ve haşiyeler yazılmıştır.

Ahlâk-ı Celâlî (Görsel 2.13), Nasirüddin Tusi'nin *Ahlâk-ı Nâsırî* adlı eserinden sonra en çok bilinen Farsça ahlak kitabıdır. Eser, Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ın isteği üzerine oğlu Sultan Halil için kaleme alınmıştır. Devvânî'nin diğer eserlerinde görülen kelam, felsefe ve tasavvuf ekolleri arasındaki birleştirici anlayış *Ahlâk-ı Celâlî*'deki ahlak ve siyaset düşüncesine de yansımıştır. Devvânî, *Ahlâk-ı Celâlî*'de dinî ahlakla felsefi ahlakın terimlerini ve konularını birleştirmeye çalışmıştır. Örneğin felsefi düşünceden gelen itidal (denge) teorisini dinî bir kavram olan sıratımüstakim (dosdoğru yol) ile özdeşleştirmiştir. Bu düşüncenin bir yansıması olarak ahlak meselelerini ele alırken ayet ve hadislerin yanında din büyükleri ve filozofların görüşlerinden faydalanmıştır.

Görsel 2.13
Ahlâk-ı Celâlî

Onun ahlak düşüncesinde önem verdiği diğer bir konu da insanın yeryüzünde Allah'ın halifesi oluşudur. Siyaset düşüncesi konularını işlerken de kendisinden önce yazılan nasihatname ve siyasetname türündeki kitaplarda işlenen meseleleri siyaset felsefesinin içinde ele almıştır. Eser, şekil ve içerik bakımından Nasirüddin Tusi'nin *Ahlâk-ı Nâsırî*'sine çok benzemektedir. Bu sebeple eserde ahlak düşüncesi bakımından büyük ölçüde İbn Miskeveyh'in, tasavvufi düşünceler açısından Gazali'nin, devlet ve siyaset ahlakı konularında Farabi'nin izleri görülmektedir.

Eser, bir mukaddime ile üç bölümden oluşur. Birinci bölümde ahlakın güzelleştirilmesi ve düzeltilmesi, ikinci bölümde aile ahlakı ve idaresi, üçüncü bölümde siyasi ve sosyal ahlak konuları ele alınmaktadır. Devvânî, her bir bölüme parıldayan, aydınlatan, ışık veren anlamlarındaki "lâmi" ismini verirken her bölümün alt başlıklarına da parıltı, parıldama, ışık, aydınlık anlamlarına gelen "lem'a" adını vermiştir. Eserden alıntı yapılan bölüm, ahlak ilmi ve ahlakı güzelleştirme adını taşıyan birinci lâmidendir.

AHLÂK-I CELÂLÎ

Birinci Lâmi': Ahlak İlmi ve Ahlakı Güzelleştirme

(...)

2. Lem'a: Dört Erdem

Hikmet, Cesaret, İffet ve Adalet

Bu erdemlerle ilgili kurallarda şöyle demişlerdir: Hikmet (felsefe), varlıkların durumlarını insanın gücü yettiği ölçüde gerçekte oldukları şekilde bilmekle ilgili bir ilimden ibarettir. Varlıkların durumlarına gelince; varlıklar ya insanî kudret ve ihtiyara bağlı değildir, ki bununla ilgili ilim, nazarî hikmettir (teorik felsefe), ya da insanın kudret ve ihtiyarına bağlıdır ki bununla ilgili ilim, amelî hikmettir (pratik felsefe).

Cesaret, öfke gücü kontrolü ve eğitimidir. Cesaret erdemi, düşünen nefsin korkunç ve tehlikeli durumlarda sabit kalmasını; kaymaya, yoldan çıkmaya yol vermemesini ve doğru görüşün gereği neyse ona göre davranmasını sağlar.

İffet, şehevî gücün düşünen nefse itaat etmesidir. İffet erdemi, şehevî gücün düşünen nefse itaat etmesiyle, düşünen nefsin, aklî görüşün gereği neyse ona göre tasarrufta bulunmasını ve nefsin hevasına tapmaya düçar olmamasını sağlar.

(…)

Adalet ise; bu kuvvelerin, yani hikmet, cesaret ve iffetin bir araya gelmesi, birbiriyle ittifak yapması ve böylece mümeyyiz kuvveye bağlı kalıp itaat etmesiyle kendini gösterir. Bu üç gücün bir araya gelmesiyle oluşan adalet sayesinde, hevanın ihtilafı ve kuvvelerin birbirini çekmesi, kişiyi şaşkınlık kuyusuna düşüremez ve kişide insaf ile intisaf, yani hakkını alma duygusu oluşur.

(…)

5. Lem'a: Erdemsizliklerin Cinsleri

Bilmek gerekir ki, erdemlerin her birinin karşısında, onun zıddı bir erdemsizlik vardır. Daha önce geçtiği üzere erdemlerin cinslerinin dört olması gibi parlak düşünce sahibinin hemen

fark edeceği üzere bunların zıddı ve karşıtı olan erdemsizlikler de dörttür. Evvela hikmetin karşıtı bilgisizliktir, ikincisi cesaretin karşıtı korkaklık, üçüncüsü iffetin karşıtı fücur ve dördüncüsü adaletin karşıtı zulümdür. Dakik araştırma ve bakışla ortaya çıkan şey şudur: Her erdemin aşılmayacak, gerek ifratla, gerekse tefritle asla rezilliğe, erdemsizliğe meyledilmeyecek bir sınırı vardır. O halde erdemler, merkezler mesabesinde iken erdemsizlikler etraf, kenarlar mesabesindedir.

(...)

Hakiki merkezi, hakiki ortayı bulmak ve tutmak, nihai derecede zor olduğuna göre, bulduktan sonra onda sebat etmek daha da zordur. Çünkü itidal ve denge üzere istikamet tutturmak gâyet zordur. Bunun için Hz. Hâdî (...), "Hûd sûresi beni ihtiyarlattı." buyurmuştur. Burada mevzu edilen husus, istikamet ile ilgili olarak varit olmuştur. Hûd suresine ihtiyarlatma nispet edilmesi, Hûd suresinin "Emrolunduğun gibi istikamet üzere dosdoğru ol!" buyruğuyla ilgilidir. Bu yüzden sırat-ı müstakimi nübüvvet dilinde "kıldan ince, kılıçtan keskin" olarak nitelendirmiş ve tasvir etmişlerdir. Nitekim kerim Fatiha sûresinin "Bizi dosdoğru yola ilet!" âyetinde kendisine hidâyet talebini içeren sırat-ı müstakîm, bu anlama gelebilir.

(…)

Ruhânî tıp kuralları cismanî tıp kurallarına kıyasla olmalıdır. Şüphe yok ki bu manada itidal de her ne kadar belli bir kolaylık ve genişliğe sahip ise de zorluktan hali değildir. (…) Vasattan sapma, ya ifrat tarafına ya da tefrit yönüne olur; o halde her erdemin karşısında iki erdemsizlik vardır ve her erdem, zıddı olan bu iki erdemsizlik arasında vasat konumdadır. Açıklandığı ve açık olduğu üzere erdemin cinsleri dört, erdemsizliğin cinsleri ise sekizdir.

O taraftan ikisi hikmete nispet olur ve o da sefihlikle eblehlik olur. Sefihlik ifrat tarafı olup fikir kuvvetini vâcip olmayan bir konu veya durumda kullanmak veya vâcip durumlarda vâcip olandan daha fazla kullanmaktır. Buna kurnazlık denir. Eblehlik ise tefrit tarafı olup fikir kuvvetini bırakma ve vâcip durumlarda kullanmama veya vâcip olandan daha az kullanma demektir.

İkisi ise cesaret tarafından olup biri ansızın harekete geçme veya öfkelenme, diğeri ise cübün, yani anormal veya gereksiz korkudur. Bunlardan birincisi ifrat tarafı olup tehlikeli işlere girişimdir, akıl bu tutumu güzel görmez. İkincisi ise tefrit tarafı olup çekinme ve kaçmanın tasvip edilmediği ve güzel olmadığı bir şeyden çekinip kaçmadır.

O taraftan ikisi iffetle ilgilidir: Biri tamah ve açgözlülük, diğeri ise sönmüşlüktür. Tamah ve açgözlülük, ifrat olup nefsin şehvetlere, aşırı istek ve arzulara olması gereken miktardan fazla meyletmesidir. Sönmüşlük ise iffetin tefrit tarafı olup nefsin, şeriat ve aklın mubah görüp ruhsat verdiği lezzet ve şehvetleri isteme yönünde hareketten uzak olması, durağanlığı tercih etmesidir. Nefis bunu irade ve seçimle yapar, yaratılıştan bir zorunlulukla değil.

Adaletin ifrat ve tefritine gelince; onlardan biri zulüm, diğeri ise inzilam, yani zulme boyun eğmedir. Zulüm, adalet erdeminin ifratı olup insanların haklarına ve mallarına tasarrufta bulunma, el koymadır. Zulme boyun eğme ise adalette tefrit olup zalimin zulmüne sessiz kalmak, zalim zulüm ve haksızlık yaptığında, ona zilletle boyun eğmektir. Bazıları adaletin iki aşırı ucunu da zulüm olarak adlandırırlar. Çünkü zulüm ya kendi nefsine ya da başkasına yapılır. Adaletin bütün yetkinlikleri kendisinde toplaması gibi onun karşıtı olan zulüm de bütün eksiklikleri kendisinde toplar.

(…)

Celâleddîn Devvânî, *Ahlâk-ı Celâlî*
(çev.: Ejder Okumuş)
(Metin, aslına sadık kalınarak kısaltılmıştır.)

METİN ANALİZİ

1. **Metinde geçen dört erdemi belirleyiniz. Yazarın bu erdemleri karşıtları ile anlatmasının sebepleri neler olabilir? Yorumlayınız.**

2. **Sıratımüstakimin** "kıldan ince, kılıçtan keskin" **olarak nitelendirilmesinin sebepleri neler olabilir? Açıklayınız.**

3. **İnsanın kendine iyilik yapması ya da zulmetmesi ne demektir? Metinden yola çıkarak yorumlayınız.**

4. Yazara göre adalet erdeminin ifratı zulümdür ve zulüm insanların haklarını ihlal etmektir. Bu erdemin tefriti ise zulme boyun eğmek ve sessiz kalmaktır.

   Buna göre adaletin dengede tutulabilmesi için neler yapılabilir? Düşüncelerinizi açıklayınız.

5. **Metinde erdem kabul edilen güzel ahlak ile erdemsizlik kabul edilen kötü ahlakı birbirinden ayıran ölçütün önemi ile ilgili düşüncelerinizi yazınız.**

2.2.5. *Hayriyye*'de Ölçülü Yaşamın Değeri

Konuya Başlarken

"Ölçüyü kaçırmak" **deyimi size neleri çağrıştırıyor? Ölçüyü kaçırmanın sonuçları hakkındaki düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.**

Asıl adı Yusuf olan Nâbî *(Görsel 2.14)*, 1642 yılında Urfa'da doğmuştur. Köklü, kültürlü ve asil bir aileye mensuptur. Kaynaklarda gençlik dönemi ile ilgili fazla bilgi olmasa da hayatının bu dönemini ilim tahsili ile geçirdiği tahmin edilmektedir. Yirmili yaşlarda iken İstanbul'a gelmiştir ve Musahip Mustafa Paşa'nın himayesinde divan kâtipliği görevine başlamıştır. Zamanla sanat ve edebiyat çevrelerinde adını duyurmuş, devlet büyükleri için kasideler yazmıştır. İstanbul ve Edirne'de otuz yıl yaşadıktan sonra 1685 yılında Musahip Mustafa Paşa'nın ölümünün ardından Halep'e yerleşmiştir. Şairin eski dostlarından olan ve Halep'e vali olarak gönderilen Baltacı Mehmet Paşa, İstanbul'a dönerken Nâbî'yi de beraberinde götürmüştür; şair İstanbul'da sevgi ve saygı ile karşılanmıştır. Devrinin şairlerine öncülük eden Nâbî, 1712'de İstanbul'da vefat etmiştir. Mezarı Üsküdar'daki Karacaahmet'te Miskinler Kabristanı'ndadır.

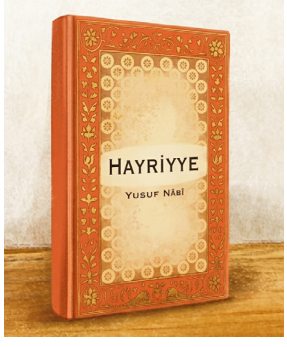
Görsel 2.14
Yusuf Nâbî (Temsilîdir.)

Divan şiirinde hikemî tarzın öncülüğünü yapan Nâbî, Halep'te yaşadığı dönemde yedi yaşındaki oğlu Ebülhayr Mehmet Çelebi için bir öğüt kitabı yazıp adını *Hayri-nâme* koymuştur. Şöhretini de daha çok *Hayriyye (Görsel 2.15)* adıyla bilinen bu eserle elde etmiştir. Mesnevi tarzında yazılmış bir öğüt kitabı olan *Hayriyye*, divan edebiyatında önemli bir yere sahiptir. Her dönemde geçerli olan öğütler içeren bu eserde şair, oğluna ve tüm insanlara bir hayat felsefesi sunmuştur. *Hayriyye*'nin çocuk edebiyatı ve eğitim alanında verilen ilk eserlerden olması Türk kültür tarihinde ayrı bir önem arz etmektedir. Eser, her ne kadar ahlaki bir öğüt kitabı gibi görünse de Türk-İslam felsefesinin ana hatlarını yansıtır. Döneminin sosyal hayatını yansıtması açısından önemli bir yere sahip olan ve yazıldığı dönemde çok beğenilen *Hayriyye*'nin Süleymaniye Kütüphanesi, Millet Kütüphanesi gibi el yazması eserlerin bulunduğu kütüphanelerde çok sayıda nüshası vardır.

Bilgi Kutusu

Hikemî şiir:
Düşünceye ağırlık veren; okuyucuyu uyarmak, düşündürmek ve aydınlatmak amacıyla yazılan; insana doğruyu, güzeli göstermeye yönelik görüş bildiren didaktik şiirlerdir.

Nâbî, *Hayriyye*'yi yazma sebebini eserin başlarında oğluna hitaben şöyle açıklamaktadır: "Sen âlim bir ailenin çocuğusun. Sende kötü huylardan eser yoktur. Bende olan bütün özellikler ve güzellikler sende de vardır. Sende edep ve görgü yaratılıştandır. Babanın nefesi evlat üzerinde etkilidir. Kulağına küpe olsun diye gönül madeninden çıkardığım incileri nazım ipliğine dizdim."

Görsel 2.15
Hayriyye

Nâbî, uzun hayat tecrübesine dayanan eserinde konuları sistemli bir şekilde sıralayarak ele almıştır. Yaşadığı dönemin şartları içinde ideal sayılabilecek insan tipini anlatmış, oğlunu ve tüm gençleri dönemin gidişatındaki aksaklıklar ile ilgili uyarmıştır. Örnek insanın tutumlarını anlaşılır bir dil, etkili bir üslup ve ince bir mizahla anlatmış; zevkle okunabilir bir eser ortaya koymuştur. Diğer sayfada *Hayriyye*'den okuyacağınız metin, Nâbî'nin oğluna ve tüm gençlere sunduğu ideal yaşamı ve örnek insan modelinin tutum ve davranışlarını anlatan bölümlerden derlenmiştir.

HAYRİYYE

(...)

94 …Gönül madeninden çıkardığım taze cevherleri şiir ipliğine boydan boya dizerek…

95 …Bir nasihat manzumesi yazdım ki gönül gözümü sevdirsin.

98 Ey babasının canı! İstediğim, bunların her zaman kulağında küpe olmasıdır.

105 Dünya meşgalesinden önce insan için önemli ve gerekli olan şey budur ki…

106 …İşlediklerinin daima sonunu düşün ve böylece din evin onarılmış olsun.

107 İslâm yapısının beş temeli hikmet ölçüsü ile yükseldi.

113 Allah'ın emirlerinden başını çevirir olma. O ne emrettiyse yalnızca onu işle.

119 Ey temiz huylu oğul! Bu beş emre uy ve beş mübarek görev ne imiş öğren.

121 Şahadet et ki benliğini bulasın. Ancak o zaman var ile yoğu seçebilirsin.

128 Allah yolunun anahtarı bu şehadettir ki Allah'ın rızasına kavuşma kapısı bununla açılır.

132 Vakti geldiği zaman hemen abdestini al. Yani dünya ile ilgili şeylerden elini ve ağzını yıka (dünyayı unut).

134 Çünkü müminin miracı namazdır. Sen de bu miraç konusunda gözünü aç.

135 Namazı sakın bir külfet gibi görüp zahmetli bir işle kıyas etme ki ona Allah tarafından bir şeref verilmiştir.

148 Eğer İslâm'ın değerini gerçekten anlayabilseydin namazı kılmak için bir an bile gecikmezdin.

156 Hasta olmadıktan ve vücudun hâlsiz kalmadıktan sonra Ramazan orucunu sakın geçirme.

162 Oruç cennet nimetlerinin yol göstericisidir. Böylece oruçta yeme içmeyi terk etmek bir rahmet sebebi olur.

168 Oruçlu olduğun için bedeninde bir ağırlık (rahatsızlık) kalmaz ve güzellik nuru olan vücuduna bir parlaklık, bir esenlik gelir.

171 Yola çıkacaksan mutlaka Kâbe yoluna git. Gayesiz (boşuna) yapılmış bir yolculuk cehennem ateşine götürür.

172 Kâbe şeref bakımından en büyük olan kutlu evdir. Orası dünya yuvarlağının merkezinde olan noktadır.

211 Zekât fakirlerin hakkıdır. Ondan elini çekme (vermemezlik yapma) ki temiz olan malını kirletmeyesin.

212 Zekâtını verdikçe Allah'ın emri üzerinesin ve Allah senin o malının birine on verir.

232 Malını muhtaçlardan esirgeme. Allah'ın sana verdiği nimetten açlara ve yoksullara yedir.

237 Senin yüzünden ihtiyaç sahiplerinin sevinmesi ne büyük saadet, ne büyük yücelik, ne büyük devlettir.

242 İhsanda bulunarak çocukları sevindir. Gönüllerini alarak kalplerini mamur et.

251 Evine gelen misafir kim olursa olsun elinde bulunan her şeyle sofranı donat.

282 Çalışma olmadan ilim var olamaz. Biri gitti mi öteki kendiliğinden yok olur.

283 İlim Allah'ın sıfatlarındandır ve dolayısıyla tüm sıfatların en yücesi ilim sıfatıdır (ilim her şeyin üstündedir).

284 İlim öğrenmeye çalış ve bilgililerin bilgilisi ol. Resûl-i Ekrem efendimiz ilim öğrenmenin farz olduğunu söyledi.

285 Yine o ilim sahibi Peygamber dedi ki "Beşikten mezara kadar ilim öğreniniz!"

295 Çeşitli ilimler ile kendini donat, zihnini doldur. Belki bir gün ona ihtiyacın olur da kullanman gerekir.

297 Peygamber Efendimiz'in insanlara telkini "İlim Çin'de de olsa gidip alınız." hadisidir.

480 Hırs ve tama sahibi olan kişi rezildir; şereflilik kimyası (özü), tok gözlülüktür.

482 Sana takdir olunmamış rızık ele geçmez; sana ayrılmış olan da asla başkasına gitmez.

495 Rızık veren Allah'ın sana ayırdığına gönlünü bağla (razı ol) ve her ne verdiyse ona kanaat et.

517 Söylediğin az, manası çok olsun ve asla kimsenin gönlünü incitmesin.

523 Kimseyi kötüleyip dedikodusunu yapma. Bunu yapmak akıllı kişiler için bir ayıptır.

524 Dedikoduculuk ve başkasını kötülemenin zevki, gereği ve lezzeti yok. Üstelik günahı, diğer suçlardan da fazla.

525 Bunları yaparsan dostların senden emin olamazlar ve adın anıldıkça senden nefret ederler.

530 Konu komşuyla iyi geçinerek onların hakkını gözet! Kimse senden incinmesin!

531 Tek başına bir lokmaya ağız açma, yediklerinden onları da faydalandır!

533 Kimseye kin ve düşmanlık gütme! İyi geçinmeyi terk etmeyi de âdet edinme!

544 İnsanlarla kavga ve çekişme hâlinde olanın eline rahatsızlık ve sıkıntıdan başka bir şey girmez!

553 Yumuşaklık, terbiye ve iyi yolda olmak, hür olanları bile zarurî olarak sana köle eder (iyilikle onları kendine çekmiş olursun).

554 Çatık kaş ve kırışık alın (suratını buruşturmak), iyi ahlâka hiç de uygun düşmez.

567 Büyüklük ve ululuk, Allah'a aittir, kullarda bu sıfatlar bulunmamalı.

576 Sakın kimseye büyüklük ve kibir satma ki kimse de seni saymamazlık yapmasın.

609 Sözünü mümkün olduğu kadar kısa tut ki, inci ve mercan gibi değerli olsun.

610 Söz söylerken sana "söylediği az mânâsı çok" hikmetinin mânâsı bir gidiş yolu olsun.

611 İnsanda bir dil, iki kulak vardır. Öyleyse sen de bir söyle, iki sus.

613 Sözü ne kısa, ne de uzun söyle. Sözün ne zaman söylenmesi gerektiğini iyi ayarla ve sözünde ne hafif ol, ne ağır.

619 Kimsenin ayıbını yüzüne vurma; bir kişi ayıplı da olsa onun sözünü sonuna kadar dinle.

620 Asla kimseyi cahillikle suçlayıp da Allah'ın yarattığı bir insanı ayıplandırma.

626 Cancağızım! Hele ne yaparsan yap da, tek kalp kırıcı ve keskin dilli olma.

627 Hatır yıkmak günahların en büyüklerindendir, hatta bütün günahların en kötüsüdür.

836 Er olan kişi, yalana tenezzül etmediği gibi yalanın kötü sonucuna da tahammül etmez.

839 Bütün işlerin bozukluğunun aslı, yalandır. Akıl sahibi kişiler onu yapmaz.

849 Allah yolunda ilim yapmış uğurlu kişiler, can verirler ama yine de Allah adı vererek yemin etmezler.

1032 İşlerinde acele etme, sabret. Sabır kapı üzerinde duran, sıkıntılardan sonraki sevinç anahtarıdır.

1035 Sabr Allah'ın isimlerinden biridir. Sabır sonsuz hikmetlerden bir hikmettir.

1109 Gelirini giderin ile tart (teraziye çek) da ailen ve evlâtların ile rahat içinde ol.

1110 Allah sana verir de hâlin vaktin yerinde olursa, malını biraz biriktir.

1111 Heybeni bir defada boşaltmamaya bak ki dünyanın nice oyunları vardır.

1485 Sakın ha, söz taşıyıcılık yapma ve koğucunun sözüne postacı olma.

1489 Bir meclisten başka bir meclise söz getirme ve ağzını emanet sandığı yap.

1491 O mana sultanı Peygamber Efendimiz "Lüzumsuz ve malayani (boş) söz söylemeyi terk etmek dinin güzelliğidir." dedi.

1492 Sohbeti başkalarına nakletmek bozgunculuk çıkarır. Samimi dostlukların sebeplerine kıtlık verir.

1589 Hazreti Allah seni her bakımdan mamur etsin ve gönlünü kederden uzak eylesin.

1592 Allah sana uzun ömürler versin de ilim ve ibadette seçkin biri olasın.

(...)

Yusuf Nâbî, *Hayriyye*
(haz.: İskender Pala)
(Metin, aslına sadık kalınarak kısaltılmıştır.)

METİN ANALİZİ

1. Aşağıdaki cümlelerde bulunan altı çizili kelimelerin anlamlarını tahmin edip ilgili boşluklara yazınız. Tahminlerinizin doğruluğunu TDK *Güncel Türkçe Sözlük*'ten kontrol ediniz.

Bir nasihat manzumesi yazdım ki gönül gözümü sevdirsin.

.....

.....

Dünya meşgalesinden önce insan için önemli ve gerekli olan şey budur ki…

.....

.....

İhsanda bulunarak çocukları sevindir. Gönüllerini alarak kalplerini mamur et.

.....

.....

Hatır yıkmak günahların en büyüklerindendir.

.....

.....

2. Nâbî, oğluna yazdığı nasihatler kitabında insanın hem kendisi hem de çevresiyle ilişkilerinde duygu, düşünce ve davranışlarını biçimlendiren değerlere geniş yer vermiştir.

Buna göre aşağıdaki tabloda verilen cümlelerde değinilen değerleri belirleyiniz. Belirlediğiniz değerleri ilgili cümlenin karşısına örnekteki gibi yazınız.

CÜMLELER	DEĞERLER
Evine gelen misafir kim olursa olsun elinde bulunan her şeyle sofranı donat.	
Çalışma olmadan ilim var olamaz. Biri gitti mi öteki kendiliğinden yok olur.	
Rızık veren Allah'ın sana ayırdığına gönlünü bağla (razı ol) ve her ne verdiyse ona kanaat et.	
Konu komşu ile iyi geçinerek onların hakkını gözet! Kimse senden incinmesin.	
Çatık kaş ve kırışık alın (suratını buruşturmak) iyi ahlaka hiç de uygun düşmez.	
Sakın kimseye büyüklük ve kibir satma ki kimse de seni saymamazlık yapmasın.	
Heybeni bir defada boşaltmamaya bak ki dünyanın nice oyunları vardır.	
Bir meclisten başka bir meclise söz getirme ve ağzını emanet sandığı yap.	Mahremiyet

3. Nâbî'nin "İslam yapısının temeli" **ve** "beş mübarek görev" **olarak belirttiği Allah'ın emirleri nelerdir? İnsanın bu emirlere uyması neden önemlidir? Açıklayınız.**

4. Nâbî, tokgözlü olmanın gerekliliğini rızkın Allah'tan gelmesine bağlamaktadır.

Şair, bu düşünceyi benimseyen bireylerin hangi doğru davranışa yönelmesini beklemektedir? Düşüncelerinizi açıklayınız.

5. Nâbî tasarrufla ilgili hangi öğütleri vermektedir? Bu öğütlerin dikkate alınmaması durumunda yaşanabilecek olumsuzluklar neler olabilir? Açıklayınız.

6. " İnsanda bir dil, iki kulak vardır. Öyleyse sen de bir söyle, iki sus." **cümlesinde verilmek istenen mesajı açıklayınız. Bu öğüdün dikkate alınması insan ilişkilerini nasıl etkiler? Açıklayınız.**

7. Sağlıklı bir toplumun oluşması için metinde verilen öğütlerden öncelikli gördüğünüz üç tanesini verilen boşluklara yazınız. Bu öğütleri seçmenizin gerekçelerini açıklayınız.

8. Nâbî'nin öğütlerinden biri de "Sözü ne kısa ne de uzun söyle. Sözün ne zaman söylenmesi gerektiğini iyi ayarla ve sözünde ne hafif ol ne ağır." cümlesidir.

Buna göre kişinin sözlerinde, tutum ve davranışlarında ölçülü olması sizin için ne anlam ifade etmektedir? Günlük yaşamınızdan örnekler vererek açıklayınız.

9. *Hayriyye*'deki öğütlerden günümüzde önemini kaybettiğini düşündüğünüz var mıdır? Varsa örneklerle açıklayınız.

10. Nâbî'nin oğlu için yazdığı eser, yazıldığı dönem için olduğu kadar her dönem için geçerliliğini koruyan öğütlerle doludur. Hayriyye yazıldığı zamanda çok beğenilmiştir. Şair, eserinde insanlara bir hayat felsefesi vermeye çalışmış, herkes için yaşamı güzelleştirmek istemiştir.

Buna göre *Hayriyye*'de okuduğunuz tüm öğütlerin dikkate alındığı bir toplumda yaşanabilecek durumlarla ilgili düşünceleriniz nelerdir? Açıklayınız.

Bu karekodda bağlantısı verilen "Tutum ve Davranışlarda Ölçülü Olmak" adlı videoyu dinleyerek/izleyerek öğrendiklerinizi pekiştiriniz.

2.2.6. *Safahat*'ta Görev Ahlakı, Yardımlaşma ve Sorumluluk

Konuya Başlarken

1. Edebi eserlerde toplumların millî ve manevi değerlerine yer verilmesi hakkındaki düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

2. Görev ahlakı gelişmemiş bir toplumda ne tür sorunlarla karşılaşılabilir? Sorumluluk bilincinin bu bağlamda önemi ne olabilir? Düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

1873 yılının Aralık ayında İstanbul'da dünyaya gelen Mehmet Âkif Ersoy'un *(Görsel 2.16)* annesi Emine Şerife Hanım, babası Mehmet Tahir Efendi'dir. Babası Mehmet Tahir Efendi çocuk yaşta Arnavutluk'tan İstanbul'a gelmiş, Fatih Medresesi müderrisliğine (profesörlük) kadar yükselmiş, âlim ve arif bir kişidir. Mehmet Âkif Ersoy, İstanbul'da bir mahalle mektebinde başladığı tahsil hayatını, Baytar Mektebinin (Veterinerlik Fakültesi) ilk mezunu ve birincisi olarak tamamlamıştır.

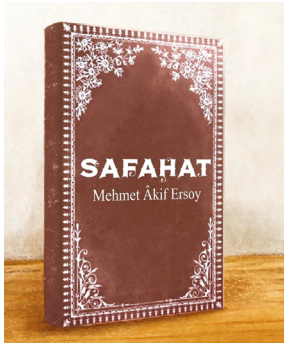

Görsel 2.16
Mehmet Âkif Ersoy (Temsilîdir.)

Arapça, Farsça ve Fransızcayı tercüme yapabilecek kadar iyi öğrenen Mehmet Âkif Ersoy resmî tahsili dışında babasından ve birçok âlimden dersler alarak kendini yetiştirmiştir. Yirmi yıl yapmış olduğu baytarlık mesleğinden başka birine yapılan haksızlık nedeniyle istifa etmiştir. Baytarlık dışında öğretmenlik, başkâtiplik, milletvekilliği gibi mesleklerde çalışmış; yazar ve şair olarak da ömrünü okumaya, okutmaya, öğrenmeye ve öğretmeye adamıştır.

Şiirlerinin çoğu başyazarı olduğu *Sebîlürreşâd* dergisinde yayımlanmıştır. Şiirleri akıcı, sade, halkın hayatını anlatan ve duygularını dile getiren millî şiirlerdir. Gözlem gücü çok yüksek olan Mehmet Âkif Ersoy, eserlerinde yaşadığı döneme ayna tutmuş ve toplumda gözlemlediği olumsuzluklar için öneriler sunmuştur. Yazılarıyla, şiirleriyle ve camilerde verdiği vaazlarıyla Millî Mücadele'ye destek olmuştur. Bir İslam büyüğü ve manevi önder olarak halk tarafından çok sevilen ve sayılan Mehmet Âkif Ersoy'un Kuvayımilliyeye katılması da halka yol göstericiliği bakımından önemli bir yere sahiptir.

Millî Mücadele'nin önemini anlatmak, halka ve askere heyecan vermek amacıyla dönemin Millî Eğitim Bakanlığı tarafından açılan millî marş müsabakasına (şiir yarışması) ödüllü olması sebebiyle katılmak istememiştir. Onun görüşüne göre vatan ve millet adına yapılan her işte gönüllülük esas olmalıdır. Sonunda para ödülünü almamak şartıyla şiirini yazmaya razı olmuştur. Millet ve asker için yazdığı şiirini, Türk milletinin millî marşını büyük bir içtenlik, coşku ve samimiyetle kaleme almıştır. Yazdığı şiir 12 Mart 1921'de Meclis kararıyla *İstiklâl Marşı* olarak seçilmiştir. Mehmet Âkif, ödül için ayrılan parayı da Hilâl-i Ahmer (Kızılay) Cemiyetine ve Dârülmesâî Vakfına (fakir kadın ve çocuklara meslek öğreten ve cepheye kıyafet gönderen dernek) bağışlamıştır. *İstiklâl Marşı*; Türk milletinin bütün değerlerini, yüceliklerini ve güzelliklerini sergileyen, toplumun yaşama amacını dile getiren yönleriyle bir marşın çok ötesindedir. *İstiklâl Marşı*, Türk milletinin artan bir sevgi ve saygıyla okuduğu eser olma özelliğini her daim korumaktadır.

Görsel 2.17
Safahat

Büyük şairin safhalar, dönemler, manzaralar, görüşler anlamına gelen *Safahat (Görsel 2.17)* adlı eserinin tamamı aruz ölçüsüyle yazılmıştır. Mehmet Âkif Ersoy, *İstiklâl Marşı*'nın sahibinin millet olduğunu belirterek onu kitabına almamıştır. Sağlığında yedi ayrı kitap, ölümünden sonra da tek cilt hâlinde basılan *Safahat* 11.240 dizeden oluşmaktadır. *Safahat*'ı oluşturan yedi kitaplık külliyatın bölümleri şunlardır:

- *Safahat*
- *Süleymâniye Kürsüsünde*
- *Hakkın Sesleri*
- *Fâtih Kürsüsünde*
- *Hâtıralar*
- *Âsım*
- *Gölgeler*

Safahat'ta yer alan şiirlerde bireysel ve toplumsal sorunları etkileyici bir şekilde ele alan Mehmet Âkif Ersoy, bu yolla okuyucunun dikkatini çekip düşünmesini ve sorunlara çözüm aramasını istemektedir. Fakirlik, hastalık, cahillik gibi durumları; yardım, iyilik, çalışmak gibi durumlarla iç içe vererek kişileri iyiliğe, doğruya yönlendirmeyi amaçlamaktadır. Kur'an-ı Kerim ve hadislerden ilham alan Mehmet Âkif Ersoy, çağdaş medeniyetin güzelliklerinden yararlanmak gerektiğini de eserlerinde dile getirir. Bütün felaketlerin cehaletten, kötülükten ve tembellikten kaynaklandığını şiirlerinde gerçekçi bir şekilde ele alan şair, toplumun istiklali ve ümitvar bir gelecek için herkesin bu hususlarda gayret göstermesi gerektiğine dikkat çeker.

Aşağıda Mehmet Âkif Ersoy'un *Safahat* adlı eserindeki *Asım, Âtiyi Karanlık Görerek, Vaiz Kürsüde, Kocakarı ile Ömer, Uyan, Acem Şahı, Bana Sor Sevgili Kâri, Durmayalım, Amin Alayı, Hasbıhal, Küfe, Süleymaniye Kürsüsünde, Çalışmak Sonra Dinlenmek, Umar mıydın?, Köse İmam, Tevhid yahut Feryad, Hasta, Seyfi Baba* adlı şiirlerden bazı değerleri içeren dizelere yer verilmiştir:

SAFAHAT

(…)
Kanayan bir yara gördüm mü yanar tâ ciğerim,
Onu dindirmek için kamçı yerim, çifte yerim.
Adam aldırma da geç git, diyemem, aldırırım.
Çiğnerim, çiğnenirim, hakkı tutar kaldırırım.
Zâlimin hasmıyım amma severim mazlûmu...
(…)
Sahipsiz, olan memleketin batması haktır;
Sen sahip olursan bu vatan batmıyacaktır.
(…)
Cemaat, elverir artık, bu uykudan uyanın,
Hüda rızası için, dünkü hâdisâtı anın!
Kımıldamaz yine gelmezsek intibaha bugün,

İkinci uyku ne dehşetli bir ölüm, düşünün!
Ölüm kolay... Diyebilsek sonunda: "Kurtulduk!"
(…)
Hüsrana rıza verme... Çalış... Azmi bırakma;
Kendin yanacaksan bile, evlâdını yakma!
(…)
Kenar-ı Dicle'de bir kurt aşırsa bir koyunu.
Gelir de adl-i İlâhî sorar Ömer'den onu!
Bir ihtiyar karı bikes kalır, Ömer mes'ûl!
Yetimi girye-i hüsran alır, Ömer mes'ûl!
(…)
Karşı durulmaz, cereyan sîne-çâk...
Varsa duranlar olur elbet helâk.
Dalgaların anlamadan seyrini,
Göz göre girdâba nedir inhimâk?
(…)
Nasibin yok mudur bir parça olsun âdemiyyetten?
Nasıl aldırmıyorsun yükselen feryada milletten?
(…)
Aczimin giryesidir bence bütün âsârım!
Ağlarım, ağlatamam; hissederim, söyliyemem;
Dili yok kalbimin, ondan ne kadar bîzârım!
Oku, şâyet sana bir hisli yürek lâzımsa;
Oku, zira onu yazdım iki söz yazdımsa.
(…)
Varmak istersen diyor Sadi eğer bir maksada,
Tuttuğun yollar tükenmekten muarrâ olsa da;
Şedd-i rahl et, durmayıp git, yolda kalmaktan sakın!
Merd-i sâhib-azm için neymiş uzak, neymiş yakın?
(…)
Âsumâni, hâkdânî cümle mevcudat için
Kurtuluş yok sa'y-i dâimden, terakkiden bugün.
Yer çalışsın, gök çalışsın, sen sıkılmazsan otur!
Bunların hakkında bilmem bir bahanen var mı? Dur!
(…)
Evet, ilerlemek isterse kârbân-ı şebâb,
Yolunda durmaya gelmez. O çünkü durmıyarak
Sabah-ı sermed-i atiye eylemekte şitâb;
O çünkü isteyemez hale katlanıp durmak!
(…)
Atalet fıtratın ahkâmına madem ki isyandır;
Çalışsın, durmasın her kim ki davâsında insandır.
(…)
Şimdi kurtarmak için azmedelim, kurtarırız:
Verelim gel de şunun kalbine bir canlı ümîd.
(…)
Oturup dil dökecek yerde gidip döksene ter!
Bin çalış gayen için, bir kazan ömründe yeter.

(…)
Hak zelîl oldu mu millet de, hükümet de zelil.
“Hangi ümmette ki müşkildir edilmek tahsil,
Acizin hakkı kavilerden... O, kuvvetlenemez.”
(…)
Kuzum ayıp mı çalışmak, günah mı yük taşımak?
Ayıp Dilencilik, işlerken el, yürürken ayak.
(…)
Bırakın matemi yahu! Bırakın feryadı;
Ağlamak faide verseydi, babam kalkardı!
Göz yaşından ne çıkarmış? Niye ter dökmediniz?
Bari müstakbeli kurtarmaya bir azmediniz,
Ye’se hiç düşmeyecek zerrece imanı olan;
Sade siz derdi bulun, sonra kolaydır derman.
(…)
Atiyi karanlık görerek azmi bırakmak...
Alçak bir ölüm varsa, emimim, budur ancak.
(…)
Davransana... Eller de senin, baş da senindir!
(…)
Ümmide sarıl sımsıkı, seyret ne olursun!
Azmiyle, ümidiyle yaşar hep yaşayanlar;
(…)
“Bekayı hak tanıyan sây’i bir vazife bilir
Çalış çalış ki beka, sây olursa hakedilir.”
(…)
Beden hazzeyler amma, ruh zevk almaz atâletten
Çalışmak sonra dinlenmektir, ancak kârı dünyanın
Eğer eğlence iş olmaz da, iş eğlence olmuşsa
Güzâr etmiş demektir zevk içinde ömrü insanın
(…)
Hülâsa, hepsi çalışmak, yorulmak istiyecek.
Fakat çalışmak için önce şart olan: İstek.
O yoksa, hangi vesileyle biz ilerleyelim?
Sıkıntısız mütefennin, üzüntüsüz âlim,
Ne tatlı şey! Buna bir çare yok mu? Hah! Bulduk:
(…)
Neden vezâifi taksime hiç yanaşmıyoruz.?
Olursa bir kişinin koltuğunda on karpuz,
Öbür gelişte de mümkün değil selâmetimiz!
Yazık, yazık ki, bu yüzden bütün felâketimiz..
(…)
Çalışmak.... Başka yol yok, hem nasıl? Canlarla başlarla.
Alınlar terlesin, derhal iner mev’ûd olan rahmet,
(…)
Üç sınıf halka içim parçalanır, hem ne kadar!
İhtiyarlar, karılar, bir de küçükler; bunlar

Merhamet görmeli, yüz görmeli insanlardan;
Yoksa insanlığı bilmem nasıl anlar insan?
(…)
Müminlere imdada yetiş merhametinle,
Mülhidlere lâkin daha çok merhamet eyle:
(…)
Bana sor sevgili kâri, sana ben söyliyeyim,
Ne hüviyette şu karşında duran eş'ârım:
Bir yığın söz ki, samimiyyeti ancak hüneri;
Ne tasannu bilirim, çünkü, ne sanatkârım.
Şi'r için "gözyaşı" derler; onu bilmem, yalnız,
Aczimin giryesidir bence bütün âsârım!
(…)
Getirin Mağrib-i Aksa'daki bir müslümanı;
Bir de Çin surunun altında uzanmış yatanı;
Dinleyin her birinin ruhunu: Mutlak gelecek,
"Böyle gördük dedemizden!" sesi titrek, titrek!
(…)
Bu kemik külçesinin dinlenecek bir ciheti
Yoktu. Zannımca tabibin coşarak merhameti,
"Bakmasak hastayı nevmîd ederiz belki" diye;
Çocuğun göğsüne yaklaştı biraz dinlemeye:
– Öksür oğlum... Nefes al... Alma nefes... Oldu giyin;
Bakayım nabzına... âlâ... Sana yavrum kodein
Yazayım; öksürüyorsun, o keser, pek iyidir...
(…)
İhtiyarlık mı nedir, şaşkınım oğlum bu sene.
Hadi aktarmayayım... Kim getirir ekmeğimi?
Oturup kör gibi nâmerde el açmak iyi mi?
Kim kazanmazsa bu dünyada bir ekmek parası:
Dostunun yüz karası; düşmanının maskarası!
Yoksa yetmiş beşi geçmiş bir adam iş yapamaz.;
Ona ancak yapacak: Beş vakit abdestle namaz..
(…)
İhtiyar terliye dursun gömülüp yorganına...
Atarak ben de geniş bir kebe mangal yanına,
Başladım uyku taharrisine, lâkin ne gezer!
Sızmışım bir aralık neyse yorulmuş da meğer.
Ortalık açmış uyandım. Dedim artık gideyim,
Önce amma şu fakir âdemi memnun edeyim.
Bir de baktım ki: Tek onluk bile yokmuş kesede;
Mühürüm boynunu bükmüş duruyormuş sade!
O zaman koptu içimden şu tehassür ebedî:
Ya hamiyyetsiz olaydım, ya param olsa idi!

Mehmet Âkif Ersoy, *Safahat*
(haz.: Necmettin Turinay)
(Metin, aslına sadık kalınarak kısaltılmıştır.)

METİN ANALİZİ

1. Sorumluluk, görev ahlakı ve yardımlaşma temalarının ele alındığı dizelerde şairin bu kavramları yansıtmak için seçtiği kelimeler hangileridir? Bu temaları vurgulamak için siz hangi kelimeleri seçerdiniz? Aşağıda verilen ilgili boşluklara yazınız.

Temalar	Şairin Seçtiği Kelimeler	Benim Seçtiğim Kelimeler
Sorumluluk		
Görev ahlakı		
Yardımlaşma		

2. Şair kendini bir vatandaş ve şair olarak kimlerden, nelerden sorumlu hissediyor? Sorumluluk hissettiği konularda şaire katılıp katılmadığınızı gerekçeleriyle açıklayınız.

3. "Hüsrana rıza verme... Çalış... Azmi bırakma;
Kendin yanacaksan bile, evlâdını yakma!"

Bu dizelerde şair, bireylerin kendinden sonraki nesle karşı nasıl bir sorumluluğu olduğunu dile getirmektedir? Bireyler geçmişten veya gelecekten sorumlu tutulmalı mıdır? Düşüncelerinizi yazınız ve yazdıklarınızı arkadaşlarınızla paylaşınız.

4. Mehmet Âkif, vatan ve milletin iyiliği için gençlere hangi görev ve sorumlulukları almaları gerektiğini öğütlemektedir? Günümüzde bu sorumluluklar ve görevler geçerliliğini koruyor mu? Düşüncelerinizi açıklayınız.

5. "Yer çalışsın, gök çalışsın, sen sıkılmazsan otur!" **dizesiyle şair neyi vurgulamak istemiştir? Açıklayınız.**

6. "Atiyi karanlık görerek azmi bırakmak…
Alçak bir ölüm varsa, eminim, budur ancak."
"Kuzum ayıp mı çalışmak, günah mı yük taşımak?
Ayıp dilencilik, işlerken el, yürürken ayak." dizelerinde olduğu gibi Mehmet Âkif Ersoy'un birçok şiirinde özlü söz veya hayat dersi sayılabilecek nitelikte dizeler yazdığı görülmektedir.

Bu tarz söylemlerin şairin şiirlerine ve vermek istediği mesajlara katkısı hakkındaki düşüncelerinizi açıklayınız.

7. Görev ahlakı ile ilgili örnek dizelerinden hareketle Mehmet Âkif Ersoy'un yaşadığı dönemle ilgili hangi çıkarımlarda bulunabilirsiniz? Düşüncelerinizi günümüzle karşılaştırarak açıklayınız.

8. Mehmet Âkif, bazı insanların neden daha çok yardıma ihtiyacı olduğunu düşünmektedir? Yardım edilecek kişi veya toplumla ilgili bir öncelik olmalı mıdır? Düşüncelerinizi açıklayınız.

9. Mehmet Âkif Ersoy şiirleriyle topluma yardım etmeyi ve toplumu yardıma yöneltmeyi amaç edinmiştir.

Şair, yardımseverliği ve yardımlaşmanın önemini şiirlerinde kimler aracılığıyla aktarmaya çalışmıştır? Şairin vermek istediği mesajlara şiirlerinde kullandığı kişilerin katkısını açıklayınız.

10. "Adam aldırma da geç git, diyemem, aldırırım." **dizesinde vurgulanan tema nedir? Açıklayınız.**

11. Mehmet Âkif Ersoy günümüzde yaşıyor olsaydı onun hangi konularda şiir yazmasını isterdiniz? Gerekçeleriyle açıklayınız.

"Mehmet Âkif Ersoy'un Şiirlerinden Seçmeler" adlı metne bu karekoddan ulaşabilirsiniz.

2.3. BİREY-TOPLUM AHLAKI ÜZERİNE GÖRÜŞ VE ARGÜMANLAR

Ahlak, toplumsal düzeni sağlayan en önemli unsurlardan biridir. Bir toplum düzeninin sağlanması, toplumu oluşturan bireylerin ahlaki sorumluluğa sahip olmalarına bağlıdır. Ahlaki değerlere saygı gösteren, bu değerlere önem veren bireylerin oluşturduğu toplumlarda sağlıklı bir işleyişten bahsedilebilir. Ahlak; eğitim, din gibi unsurlarla geliştirilebilir ancak bireylerin ahlaki kurallara uymaları için toplumsal sorumluluk duymaları da gerekmektedir. Toplumsal düzenin sağlanması, korunması ve geliştirilmesi o toplumu oluşturan bireylerin kendi ahlaki sorumluluklarını yerine getirmelerine bağlıdır.

Kişilerin ahlaki özellikleri kazanmasında toplumun büyük bir etkisi vardır. Çünkü toplumu oluşturan bireyler aynı zamanda toplumun diğer bireyleri ile etkileşim hâlindedir. Bu etkileşim neticesinde toplumu oluşturan fertler birbirine karşı sorumlu hâle gelir. Toplumu oluşturan ve birbirine karşı sorumluluk taşıyan bireyler arasındaki bağ, ahlaki davranışları da etkiler. İnsanların ahlaki olarak birbirlerine karşı sorumluluk hissederek davranması toplumsal dayanışmaya olumlu bir zemin hazırlar.

Günümüzde gelişen iletişim imkânları birey ve toplum bazında yeni ahlaki sorumlulukları gündeme getirmiştir. Sosyal medyanın günlük hayatın bir parçası hâline gelmesi, geniş kitlelere ulaşabilmeyi sağlaması, bilgi aktarımını hızlandırması gibi olumlu yönlerinin yanında mahremiyet ihlalleri, kişisel bilgilerin ticari amaçlar için kulllanılması gibi olumsuz yönleri de bulunmaktadır. Dolayısıyla sosyal medya kullanımı birey ve toplum bazında birtakım ahlaki sorumlulukları dikkate almayı gerektirmektedir.

2.3.1. Sosyal Medya ve Mahremiyet

Konuya Başlarken

Sosyal medya paylaşımlarınızda nelere dikkat edersiniz? Dikkat ettiğiniz hususları arkadaşlarınızla paylaşınız.

Mahremiyet, bireyin sınırlarını kendisinin belirlediği ve başkaları ile ne ölçüde paylaşacağına karar verebildiği özel yaşam alanıdır. Aynı zamanda bireyin kişisel bilgilerinin ya da özel yaşamının gizliliğinin ihlal edilmesine karşı korunma hakkını da kapsamaktadır. Mahremiyet hakkı, temel insan haklarından biridir ve yasalar tarafından güvence altına alınmıştır. 6698 sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu'na göre her birey, özel hayatını gizli tutma, ve kişisel bilgilerinin korunmasını isteme hakkına sahiptir. Bir kişinin kişisel verilerinin toplanması, saklanması veya kullanılabilmesi ancak ilgili kişinin bu işlemler için açık rızasını beyan etmesi hâlinde mümkündür.

Mahremiyet zamana, topluma ya da bireye göre anlam kazanan ve sınırları değişen bir kavramdır. Mahremiyete yönelik tutum ve davranışlar ekonomik, sosyokültürel, bilimsel ve teknolojik alanda yaşanan gelişmelere bağlı olarak çeşitlenmektedir. Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerle birlikte

Görsel 2.18
Kişisel verilerin veri merkezlerinde arşivlenmesi

mahremiyete yüklenen anlamlar değişmekte ve mahrem alanın sınırları bazen belirsiz hâle gelebilmektedir. Özellikle genel ağ kullanımının artmasıyla sosyal medya ortamları oluşmuş ve kişiler günlük yaşam pratiklerini sosyal ağlar çerçevesinde şekillendirmeye başlamıştır.

Sosyal medya ortamları; sosyal ağlarda görünür olma, beğenilme, fark edilme, takip edilme gibi motivasyonları ön plana çıkararak yaşanılan her anın paylaşılması gerektiğine dair bir sosyal medya kültürü geliştirmiştir. İzleme ya da izlenmeye dayalı iletişim biçimleri sosyal medya kültürünün bir parçası olarak normalleştirilebilmektedir. Bu bağlamda bazı bireylerin sosyal medyada kişisel bilgilerini paylaşması, günlük yaşamlarını ve özel hayatlarını sergilemesi olağan bir hâl almaktadır. Bireyler; bazen mahrem olan ev ortamlarını, aile içi ilişkilerini, aile üyelerini, mutluluklarını ve sorunlarını sosyal ağlarda paylaşmakla aile mahremiyetinin sınırlarını da aşabilmektedir. Dolayısıyla sosyal medya, kişilere kendilerini özgür hissedebilecekleri yeni bir alan sunarken aynı zamanda kişisel verilerin herkes tarafından erişilebilir olmasına sebebiyet vermektedir. Sosyal medya platformları, kullanıcılarına hizmet koşullarını ve kişisel verilerinin nasıl kullanılacağını açıklayan gizlilik sözleşmeleri sunmaktadır. Kullanıcılar, bu sözleşmeleri onaylamak suretiyle paylaştıkları verilerin belirli ölçüde platform yöneticileri tarafından işlenmesine ve kullanılmasına izin vermektedir. Zira sosyal medyaya yüklenen veriler silinmemekte ve büyük veri merkezlerinde arşivlenebilmektedir *(Görsel 2.18)*. Bu verilerden bireylerin tüketim tercihi, giyim tarzı, günlük rutini gibi birçok kişisel bilgiye ulaşılabilmektedir. Aynı zamanda bu bilgiler başka kişi ya da kurumların eline geçebilmekte ve ticari amaçlarla kullanılabilmektedir. Bu nedenle bireylerin mahremiyet alanının farkında olması, diğer bireylerin kişisel alanlarına saygı göstermesi ve mahremiyetlerini korumak için gerekli önlemleri alması oldukça önemlidir.

Bireyler, sosyal medya aracılığıyla tanıdığı veya tanımadığı bireylerin gün içerisinde neler yaptıklarını ve özel hayatlarındaki gelişmeleri takip edebilmektedir. Bireylerin başkalarına ait mahrem bilgileri öğrenmeye çalışmaktan kaçınmaları hususunda Kur'an-ı Kerim'de "Ey iman edenler! Zannın çoğundan sakının; çünkü bazı zanlar günahtır. Gizlilikleri araştırmayın, birbirinizin gıybetini yapmayın…" (Hucurat suresi, 12) buyrulmuş ve bu uyarılarla kişinin yaşam hakkı ve saygınlığı güvence altına alınarak mahremiyet ihlallerinin önüne geçilmek istenmiştir. Ayrıca sosyal medyada diğer bireylerle ilgili paylaşılan haber ya da bilgilerin güvenilir kaynaklardan teyit edilmeden paylaşılması gerçek dışı haberlerin hızlı bir şekilde yayılmasına ve bilgi kirliliğine yol açmaktadır. Zira bu platformlarda herhangi bir denetim mekanizmasının olmaması bilginin değiştirilmesini ya da çarpıtılmasını mümkün hâle getirmektedir. Bilgilerin teyit edilmeden paylaşılması, yanıltıcı bilgilerin hızlı biçimde yayılmasına ve kamuoyunun yanlış şekilde yönlendirilmesine yol açmaktadır. Kamuoyunu yanıltmak amacıyla herhangi bir konu hakkında bilinçli hareket edilerek yanıltıcı bilgi ya da haberlerin oluşturulması ve yayılması dezenformasyon (bilgi çarpıtması) olarak adlandırılmaktadır. Dezenformasyon, kişilere maddi ya da manevi zararlar verebilmekte; toplumda ahlaki, sosyal ve hukuki açıdan bazı sorunlara yol açabilmektedir. Bu nedenle hem

gerçek hayatta hem de sanal ortamlarda güvenilir olmayan kaynaklardan gelen haberlerin doğruluğunun araştırılması gerekmektedir. Cumhurbaşkanlığı İletişim Merkezi bünyesinde oluşturulan "Dezenformasyon Bildirim Servisi" uygulaması *(Görsel 2.19)* ile bireyler güncel gerçek dışı haberleri takip edebilmekte, yayımlanan dezenformasyon bültenlerine erişebilmekte, şüpheli ya da gerçek dışı olduğunu düşündüğü haber ve paylaşımları bildirebilmektedir.

Görsel 2.19
Dezenformasyon Bildirim Servisi

Kişilerin sosyal medyada başkalarına zarar verebilecek, gerçeği yansıtmayan paylaşımlara destek vermesi ya da haberlerin yayılmasına neden olması o kişilere dinî, ahlaki ve hukuki sorumluluk yüklemektedir. Kişinin sosyal medya kullanımı konusunda ahlaki ilkeleri gözetmesi, sorumluluk bilinciyle hareket etmesi, diğer bireylere ve topluma zarar verebilecek paylaşımlardan sakınması büyük önem taşımaktadır. Bu konuda bireylerin sorumlu davranması gerektiği ile ilgili olarak Kur'an-ı Kerim'de "Ey iman edenler! Bilmeden birilerine zarar verip de sonra yaptığınıza pişman olmamanız için, yoldan çıkmış biri size bir haber getirdiğinde doğruluğunu araştırın." (Hucurat suresi, 6) buyrulmaktadır. Hz. Peygamber'in "Sizden biriniz kendisi için istediğini mümin kardeşi için de istemedikçe iman etmiş olmaz." (Tirmizî, Sıfatü'l-kıyâme, 59) hadisinde de belirttiği gibi kişinin çevrim içi ortamlarda da diğer bireylerle empati yaparak sağduyulu hareket etmesi ve kendine nasıl davranılmasını istiyorsa başkalarına da öyle davranmayı prensip edinmesi gerekmektedir.

KONUYU ANLAMA VE ÇÖZÜMLEME

1. Sosyal medya kullanımı kişilerin mahremiyet anlayışlarında ne gibi değişikliklere neden olmaktadır? Açıklayınız.

2. **Sosyal medya ortamlarında yanıltıcı içeriklerin hızlı yayılmasının nedenleri neler olabilir? Yorumlayınız.**

3. **Sosyal medyada kişilerin aile içi mahrem alanlarını paylaşmasının nedenleri neler olabilir? Bu durumun ne gibi sorunlara yol açacağını düşünüyorsunuz? Örneklerle açıklayınız.**

4. **Güvenilir olmayan bilgilerin sosyal medyada yayılması hangi ahlaki sorunların ortaya çıkmasına neden olabilir?**

5. **Sosyal medyadaki gerçeği yansıtmayan içeriklere karşı bireylerin ve toplumların üstlenmesi gereken ahlaki sorumluluklar nelerdir? Açıklayınız.**

6. **Kişisel bilgilerinizin sosyal medya ortamları tarafından depolanmasının ve farklı amaçlar için paylaşılmasının ortaya çıkaracağı sorunlar hakkındaki düşünceleriniz nelerdir? Açıklayınız.**

UYGULAMA

Hazırlık

- Aşağıda verilen konulardan birini seçiniz ve seçtiğiniz konuyla ilgili genel ağ üzerinden bir araştırma yapınız.
- Araştırmanızla ilgili bir rapor hazırlayınız.

Araştırma Konuları
Sosyal medyadaki yanıltıcı bilgilerin "Dezenformasyon Bildirim Servisi" uygulamasında ya da haber doğrulama platformlarında yayımlanan örnekleri
Sosyal medya platformlarının veri gizlilik politikaları ve bu politikaların kullanıcıların mahremiyetine etkileri

Aşağıdaki adımları takip ederek verilen çalışmayı tamamlayınız.

1. Adım

- Öğretmeninizin rehberliğinde sizinle aynı konuyu seçen arkadaşlarınızla onar kişilik gruplar oluşturunuz.
- Grup sözcülerinizi belirleyiniz.
- Hazırladığınız raporları grup arkadaşlarınızla paylaşınız.
- Araştırmanlarınızdan edindiğiniz bilgileri tek bir rapor hâline getiriniz.
- Grup sözcüleri aracılığıyla raporunuzu sınıfta paylaşınız.

2. Adım

- Araştırmanızdan hareketle sosyal medyada yayımlanan yanıltıcı içeriklerin ya da sosyal medyadaki mahremiyet ihlallerinin birey, aile ve toplum ahlakı üzerindeki etkilerini tartışınız.

3. Adım

- Bu çalışmadan edindiğiniz bilgilerle ilgili kişisel çıkarımlarınızı aşağıda boş bırakılan alana yazınız.

YAZILI ÜRETİM

Toplumsal kurallar insanların güven içinde yaşayabilmeleri, haklarını koruyabilmeleri için belirlenmiştir ve insanların davranışlarına yön vermektedir. Hukuk, ahlak, din, örf, âdet ve görgü kuralları başlıca toplumsal kurallardır. Hukuk kuralları devlet eliyle yaptırım gücüne sahipken ahlak, din ve görgü kurallarının yaptırımı bireyin ve toplumun vicdanına dayanmaktadır. Bu nedenle devlet tarafından hukuk kuralları oluşturulurken düşünürler de nesiller boyu insanlara evrensel ahlaki ilke ve değerlere göre yaşamayı öğütlemişlerdir.

Buna göre ahlaki açıdan kurgulanmış bir toplumun kural ve değerleri hakkında günlük hayatınızdan vereceğiniz örneklerden yararlanarak bir deneme yazınız.

Denemenizi yazarken aşağıdaki yönergeleri dikkate alınız.

- Denemenizin konusunu ve sınırlarını belirleyiniz.
- Denemenizde konu ve temel düşünceyi destekleyen yardımcı düşüncelere yer veriniz.
- Duygu ve düşüncelerinizi tutarlı bir şekilde ve kendinize özgü bir üslupla ifade ediniz.
- Denemenizde konu ve amaca uygun söz varlığı unsurlarından, anlatım biçimlerinden ve düşünceyi geliştirme yollarından yararlanınız.
- Denemenizde yazım kurallarına ve noktalama işaretlerine dikkat ediniz.
- Yazdığınız denemeleri öğretmeniniz rehberliğinde değerlendirerek sınıf arkadaşlarınızla paylaşınız.

Ünite Sonu Ölçme ve Değerlendirme Soruları

1-5. cümlelerde boş bırakılan yerleri aşağıdaki kutucuklarda verilen uygun kelime veya kelime gruplarıyla tamamlayınız.

karakter	yüce	eksik	ruhi	öğüt
Safahat	Pendnâme	Hayriyye	Nâbî	Ferîdüddin Attâr

1. İnsan ya bedenî şeyler mertebesinde ya da ..... şeyler mertebesinde mutlu olur.

2. Hikemî tarzın öncüsü olan ..... *Hayriyye* adlı eserinde oğluna hikmetli sözlerle nasihatler vermektedir.

3. Ferîdüddin Attâr'ın eserinden sonra ..... amacıyla yazılan eserler edebiyatımızda pendname olarak adlandırılmıştır.

4. Safhalar, dönemler, manzaralar, görüşler anlamına gelen ..... bireysel ve toplumsal sorunları etkileyici bir anlatımla ele alan önemli bir eserdir.

5. Kişiliğin sosyal ve ahlaki yönünü oluşturan ....., kişinin yaşantıları yoluyla edindiği davranışlardaki kalıcı eğilimlerdir.

6-10. cümlelerdeki ifadeler doğru ise "D" harfini, yanlış ise "Y" harfini işaretleyiniz. Yanlış olduğunu düşündüğünüz ifadenin karşısına doğrusunu yazınız.

İfadeler	Karar	Doğrusu
6. Nasirüddin Tusi'nin en önemli özelliği tefsir âlimi olmasıdır.	( ) D ( ) Y	
7. İbn Miskeveyh'e göre mesleğinde yetkin olan bir kimse mesleğini icra etmekten mutlu olur fakat bu gerçek mutluluk değildir.	( ) D ( ) Y	
8. Devvânî, *Ahlâk-ı Celâlî* adlı eserinde büyük ölçüde *Ahlâk-ı Nâsırî* adlı eseri örnek almıştır.	( ) D ( ) Y	
9. Bireylerin deneyimlerine bağlı olarak karakterleri zaman içinde değişebilir.	( ) D ( ) Y	
10. Türk edebiyatında yazılan pendnameler, Fars edebiyatındakilerin bir taklididir.	( ) D ( ) Y	

11-15. cümlelerde bazı kavramların özellikleri verilmiştir. Bu özellikleri ait oldukları kavramlar ile eşleştiriniz.

	Kavramların Özellikleri	Kavramlar
11. ( )	Kişinin sınırlarını kendisinin belirlediği özel yaşam alanıdır.	a. karakter
12. ( )	Eserin adı Farsçada "öğüt kitabı" anlamına gelmektedir.	b. *Hâtıralar*
13. ( )	İbn Miskeveyh'in İslam düşünce tarihinde ahlak konularını ele aldığı ilk sistematik çalışmasıdır.	c. *Pendnâme*
14. ( )	*Safahat*'ı oluşturan yedi kitaplık külliyatın bölümlerinden biridir.	ç. *Tehzîbu'l-Ahlak*
15. ( )	Kur'an-ı Kerim'de özellikle Hz. Peygamber'in güzel ahlak örneği olmasını ifade eden kavramdır.	d. mahremiyet
		e. üsveihasene

16-20. açık uçlu soruların cevaplarını boş bırakılan alanlara yazınız.

16. Güçlü karakter sahibi bir bireyin her zaman ve her koşulda ahlaka uygun tutum ve davranışlar sergilemesi mümkün müdür? Yorumlarınızı yazınız.

17. "Biz, en yüce mutluluğa ulaştığımız zaman ona bir şey eklemek için ihtiyaç duymayız."

Buna göre sürekli değişim ve dönüşüm hâlinde olan bu âlemde insan en yüce mutluluğa ulaşabilir mi? Düşüncelerinizi açıklayınız.

18. Nezaket kurallarının gözetildiği, iyiliğin ve sevginin egemen olduğu, sevinç ve üzüntülerin paylaşıldığı toplumlarla ilgili düşünceleriniz nelerdir? Örneklerle açıklayınız.

19. Türk-İslam düşünürlerinin ahlakla ilgili çok sayıda eser kaleme almalarının nedenleri neler olabilir? Düşüncelerinizi açıklayınız.

20. İslam'a göre peygamberlerin temsil görevi niçin önemlidir? Yorumlarınızı yazınız.

21-25. çoktan seçmeli soruları okuyunuz ve doğru seçeneği işaretleyiniz.

21. Hayatına dair bilgiler oldukça sınırlıdır. O, Büveyhiler Hanedanlığı (932-1055) zamanında yaşamış ünlü düşünürlerden biridir. Hayatı Rey, Bağdat, Şiraz ve İsfahan şehirlerinde geçmiştir. İyi bir eğitim aldığı, sözü, sohbeti ve bilgisi yerinde olduğu için Büveyhi vezirleri onu kendilerine nedim (sohbet arkadaşı) olarak kabul etmişlerdir.

Hakkında bilgi verilen düşünür aşağıdakilerden hangisidir?

A) Devvânî B) Ferîdüddin Attâr
C) İbn Miskeveyh D) Nâbî
E) Nasirüddin Tusi

22. "Kanayan bir yara gördüm mü yanar tâ ciğerim,
Onu dindirmek için kamçı yerim, çifte yerim.
Adam aldırma da geç git, diyemem, aldırırım.
Çiğnerim, çiğnenirim, hakkı tutar kaldırırım.
Zâlimin hasmıyım amma severim mazlûmu...
Sahipsiz olan memleketin batması haktır;
Sen sahip olursan bu vatan batmıyacaktır."

Mehmet Âkif Ersoy'a ait bu dizelerde aşağıdakilerden hangisine değinilmemiştir?

A) Başkalarının üzüntüsüne karşı duyarlı olmaya
B) Bağımsızlığın milletin duyarlılığına bağlı olduğuna
C) Koşullar ne olursa olsun doğrunun yanında olmaya
D) Mazlumları korumanın yolunun savaşmak olduğuna
E) Yardıma muhtaçlar için her türlü sıkıntıyı göze almaya

23. Aşağıdakilerden hangisi doğruluğu teyit edilmeden paylaşılan ve yayılan sosyal medya içeriklerinin yol açtığı sorunlardan biri değildir?

A) Bireylerin itibarsızlaştırılması
B) Doğru bilgiye erişimin kolaylaşması
C) Toplumda kutuplaşmanın artması
D) Kamuoyunun yanlış yönlendirilmesi
E) Komplo teorilerinin ortaya çıkması

24. Aşağıdakilerden hangisi Devvânî'nin *Ahlâk-ı Celâlî*'de itidal ve denge kavramlarını açıklamak için kullandığı dinî kavramdır?

A) Adabımuaşeret B) Eşrefimahlukat
C) İnsanıkâmil D) Seyrüsüluk
E) Sıratımüstakim

25. Sanal bir paylaşım kültürünün de tetiklediği, gündelik hayatın içerisinde yapılan her türlü edimi sosyal medya üzerinden görünür kılma alışkanlığı, kullanıcıların diğerleri tarafından daha çok görünür olmasını sağlamaktadır. Özellikle gençler arasında ilgi odağı olmak kaygısıyla yapılan ölçüsüz paylaşımların sayısı artmaktadır. Daha çok beğenilme arzusuyla kendi hayatını sosyal medya üzerinden bir nesne gibi gözler önüne sunan birey, aynı zamanda diğerlerinin nesne olarak sunulan hayatını da bu mecralar aracılığıyla gözetlemektedir.

Paragrafta anlatılan durum sosyal medyada hangi ahlaki soruna yol açabilmektedir?

A) Ahlaka aykırı içeriklerin yayılması
B) Dezenformasyonun yaygınlaşması
C) Sosyal medya bağımlılığının artması
D) Mahremiyet ihlallerinin ortaya çıkması
E) Bireylerin ticari bir meta olarak görülmesi

Üniteyle ilgili daha fazla soruya karekoddan ulaşabilirsiniz.

SÖZLÜK

A

adabımuaşeret: Görgü kuralları.

ahkâm: Hükümler.

ahmak: Aklını gereği gibi kullanamayan, anlama ve kavrama yetenekleri gelişmemiş (kimse).

Akabe: 1. Tehlikeli ve dar geçit. 2. Birinci ve İkinci Akabe Biatlarının yapıldığı, Kâbe'ye üç kilometre uzaklıkta olan ve Mina sınırları içinde kalan kayalık bir yer.

Arafat: Hacıların Kurban Bayramı'nın arife günü toplandıkları Mekke'nin doğusundaki tepe.

araz: 1. Bir nesnenin özünde bulunmayan, sonradan eklenen nitelik; ilinek. 2. Belirti.

arazi (arızi): Sonradan olan, dıştan gelen, ilineksel, geçici, giderilmesi mümkün olan nitelik.

arife (arefe): Belirli bir günün, olayın bir önceki günü veya ona yakın günler; ön gün, arife günü.

asar: Eserler.

asuman: Gökyüzü.

atalet: Tembellik; işsiz olma, işsiz kalma.

azık: Gereken yiyecek ve içecek şeyler; nevale; kumanya.

B

bedbaht: Bahtsız; mutsuz.

beka: Kalıcılık; ölümsüzlük.

bikes: Kimsesiz; kimsesiz bir biçimde.

birey: Kendine özgü nitelikleri yitirmeden bölünemeyen tek varlık, fert; bir türün kapsamı içerisine giren somut varlık.

bizar: Tedirgin, bezmiş, usanmış, bezginlik getirmiş bir biçimde.

bozuluş: Bozulmak işi.

bütünleşme: Bütünleşmek işi; entegrasyon.

C-Ç

cefa: Bir başkasına verilen aşırı eziyet veya sıkıntı.

celp: Getirtme, kendi üzerine çekme.

cismani: Cisimle, bedenle ilgili.

cömertlik: Cömert olma durumu; açık ellilik, ahilik, alicenaplık, bonkörlük, eli açıklık, seleklik, kerem, semahat, mürüvvet.

Çalap: Allah.

D

def: Savma.

değişme: Bir zaman dilimi içerisindeki değişimlerin bütünü.

diğerkâmlık: Kişisel yarar gözetmeksizin başkasına yararlı olmaya çalışma durumu; özgecilik.

düçar olmak: Uğramak, yakalanmak, tutulmak.

düzen: Belli yöntem, ilke veya yasalara göre kurulmuş olan durum; nizam, sistem.

E

eblehlik: Akılsızlık, budalalık, alık olma.

ehlibeyit: Hz. Muhammed'in (sav) kızı, damadı ve torunlarından oluşan ailesi.

esenlik: Esen olma durumu; selamet, hastalık karşıtı.

eş'âr: Vezinli ve kafiyeli sözler.

etki: Bir kimse veya nesnenin başka bir kişi veya şey üzerindeki etkileme gücü, tesir.

F

feraset: Anlayış; zekâ.

fücur: İsyan, günah, günahları açıktan işleme; dince çirkin sayılan davranışlar, ahlaksızlık, edepsizlik.

G

gayur: Gayreti olan, gayretli, çok çalışkan.

gıybet: Dedikodu, çekiştirme, yerme, kötü sözlerle anma.

girye: Gözyaşı.

görgü: Bir toplum içinde var olan ve uyulması gereken saygı ve incelik davranışları; terbiye.

götürü: Fiyatı veya ücreti toptan belirlenen.

güven: Korku, çekinme ve kuşku duymadan inanma ve bağlanma duygusu; emniyet, itimat.

güzâr (güzar): Geçme, geçiş.

H

hâkdânî: Allah'ın yarattığı.

hamiyet: 1. Aile,namus, şeref, din, vatan gibi üstün değerlere yönelik saldırılar karşısında öfkelenme. 2. Bir insanın kendi yurdunu, ulusunu ve ailesini koruma çabası. 3. Utanç verici işleri yapmaktan kaçınma ve Allah'ın koyduğu yasak sınırlarına riayet etme.

hasım: 1. Düşman. 2. Bir oyun, dava veya yarışta karşı taraf.

haslet: İnsanın yaradılışından gelen özellik, huy.

havf: 1. Korku, kaygı, endişe. 2. Allah'a onun istediği gibi ibadet edememekten, işlenen günahları çokça hatırlamaktan, ahiret hâllerini düşünmekten ve bunlara bağlı olarak Allah'ın rızasını kaybetme endişesiyle duyulan korku.

haz: 1. Bir şeyin insanda uyandırdığı hoşlanma duygusu. 2. Bir şeyden duyusal veya manevi sevinç duyma.

heva: Arzu, istek, meyletme.

hırs: Bir şeyi elde etmek için duyulan, önüne geçilmez derecede kuvvetli istek, aşırı tutku; öfke.

hışım: Öfke.

hissî: Duygusal.

hor: Değersiz, önemi olmayan, aşağı.

hukuk: Toplumu düzenleyen ve devletin yaptırım gücünü belirleyen yasaların bütünü; yasaları konu alan bilim; haklar.

hülasa: 1. Özet; öz. 2. Kısaca.

hüviyet: Kimlik.

I-İ-J

ifrat: Herhangi bir konuda çok ileri gitme, ölçüyü aşma, aşırı davranma, taşkınlık, tefrit karşıtı.

ihsan: İyilik etme, iyi davranma; bağışlama, bağışta bulunma; lütuf, iyilik.

ihtilaf: 1. Anlaşmazlık. 2. Bir konudaki farklı görüş ve düşünüş, fikir ayrılığı.

ihtiyar: Seçme.

ilahi: Tanrı ile ilgili olan, Tanrı'ya özgü olan; tanrısal, lahuti, rahmani.

iletişim: Duygu, düşünce veya bilgilerin akla gelebilecek her türlü yolla başkalarına aktarılması; bildirişim, haberleşme, komünikasyon.

infak: Karşılıksız yardım, sadaka verme; gerek akrabalardan gerekse diğer insanlardan yoksul ve muhtaç olanlara maddi yardım yaparak onların geçimini sağlamaya yardımcı olma.

inhimak: Bir şeye aşırı düşkünlük gösterme.

intibah: Uyanma; uyanış.

inziva: 1. Toplum hayatından kaçıp tek başına yaşama. 2. Kendini Allah'a adayıp dünya işlerinden el çekme.

irfan: Bilme, anlama, sezme; gerçeğe ulaştırıcı güçlü seziş.

irşat: Doğru yolu gösterme, uyarma.

istikamet: 1. Hak yolda olma, hak yola girme, doğruluk, dürüstlük, adalet, denge, dürüstçe yaşama. 2. İslam'ı kabul edip, Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmadan inanç, düşünce ve niyette, tutum ve davranışta sürekli olarak Allah'ın rızasına uygun hareket etme. 3. Yeme, içme, giyinme gibi davranışlar başta olmak üzere dinî ve ahlaki hükümlere uygun bir hayat sürme, orta yolu takip edip aşırılıktan kaçınma.

istikrar: Aynı kararda olma, aynı biçimde sürme, bir düzende devam etme.

iştiyak: Güçlü istek, güçlü arzu.

itidal: 1.Aşırı olmama, ılımlılık, ölçülülük, dengelilik, soğukkanlılık. 2. Duygu, düşünce, inanç, ibadet, ahlak ve davranışlardaki denge.

itminan: Gönül rahatlığı.

K

kahır: Yok etme, ezme, perişan etme, mahvetme; derin üzüntü veya acı, sıkıntı.

kanıksamak: Çok tekrarlama sebebiyle yadırgamaz olmak; alışmak.

kârbân-ı şebâb: Gençlerin kervanı.

kari: Okuyucu.

kavi: Dayanıklı, güçlü, zorlu olan; sıkıca.

kepaze: Niteliksiz olan, değersiz olan.

koğucu (kovcu): Dedikoducu.

kurum: Evlilik, aile, ortaklık, mülkiyet gibi köklü bir yapıyı içeren, genellikle devletle ilişkisi olan yapı veya birlik; müessese.

kuvve: 1. Yeti. 2. Düşünce, niyet; tasavvur ve düşüncede olup henüz gerçekleşmemiş olma durumu.

M-N

mağrur: Gururlu, kibirli, kendini beğenmiş.

mahza: Yalnız, ancak, sadece.

meleke: Tekrarlama sonucu kazanılan yatkınlık, alışkanlık; yeti.

merd-i sâhib-azm: Azim sahibi, yiğit.

mesul: Sorumlu.

mevut: Vadolunmuş, söz verilmiş.

mezbaha: Kesimevi.

Mina: Hz. Peygamber'in Akabe Sözleşmeleri'nde Medinelilerle görüşme yaptığı ve onları İslam'a davet ettiği yer.

muarrâ: Temiz, pak; temizlenmiş, arınmış.

murat: Dilek; amaç.

mutasavvıf: Tasavvuf inançlarını benimseyerek kendini Tanrı'ya adamış kimse.

mutluluk: 1. Mutlu olma durumu, ongunluk, kut, devlet, saadet, bahtiyarlık, saadetlilik. 2. Anlık bir duruma bağlı olarak duyulan sevinç veya alınan zevk.

mübah: Dinî bakımdan yapılmasında sakınca olmayan, yapılması günah veya sevap olmayan; yapılmasında sakınca görülmeyen.

mücehhez: Bir işin olması için hazır duruma getirilmiş, hazırlanmış.
mülhid: Allah'ı inkâr eden.
mümeyyiz: İyiyi, kötüyü, doğru ve yanlışı ayıran, seçen.
müşfik: Şefkatli, sevecen.
müşkül: Zor; zorluk; sorun.
mütefennin: Bilim veya teknik alanında bilgili kimse.
nefis: 1. Kişi, zat, varlığın kendisi; ruh, can. 2. Arzu, istek, tutku; kötü huy ve çirkin davranışların kaynağı.
nefsani: Nefsî, nefse ait, nefisle ilgili olan.
nevmit: Umutsuz.
nübüvvet: Allah'ın gönderdiği vahiyleri, emir ve yasakları alıp insanlara dinin gerçeklerini duyurma; söz, tutum ve davranışlarıyla açıklama makamı olan peygamberlik, nebilik, elçilik, risalet.

O-Ö

oluş: Olmak işi; vuku; oluşma işi; tekevvün.
oluşum : Oluşmak işi, teşekkül, teşkil.
ötürü: Bir şeyden dolayı, bir şey yüzünden.

P-R

pintilik: Cimrilik, cimri olma durumu.
rahmet: Birinin suçunu bağışlama, yarlıgama, merhamet etme.
recâ: 1. İnsanın olmasını istediği şeyleri umması, arzu etmesi. 2. Müminlerin günahlarının affedilip cennete gireceklerine dair Allah'a karşı besledikleri duygu, hüsnüzan, Allah'ın bağış ve affını umma.
riba: Bir akitte karşılıksız olan herhangi bir fazlalık, faiz.
risalet: Peygamberlik, nebilik, elçi olma, elçilik; Allah'ın gönderdiği vahiyleri, emir ve yasakları alıp insanlara dinin gerçeklerini duyurma.
ruhani: 1. Ruhla ilgili, ruha ait olan. 2. Gözle görülmeyen, elle tutulmayan varlıklar.
rüsvaylık (rüsvalık): Rüsva olma, rezil olma durumu.

S

sadaret: Osmanlı Devleti'nde sadrazamlık makamı, sadrazamın işi ve makamı.
sadef (sedef): Midye, istiridye vb. deniz hayvanlarının kabuğunda bulunan sedefçilikte kullanılan, pırıltılı, beyaz, sert bir madde.
say: Çalışıp çabalama, gayret gösterme.
sebat: Sözünden veya kararlarından dönmeme; direşme.
sefih: 1. Akılsız, beyinsiz, bilgisiz, cahil, kıt görüşlü, düşüncesiz. 2. Uçarı.
selamet: Esenlik; her türlü korku, tasa ve tehlikeden uzak, güvende olma durumu; kurtuluş.
sena: Övme, övüş.
sermed: Sonsuz, ebedi, daimî, sürekli; sonsuz olma, ebedîlik.
sevi: Sevgi, aşk.
sıdk: Doğruluk, gerçeklik; içten bağlılık.
sîne-çâk: Yürek parçalayan.
süluk: Bir yola girme, bir yol tutma; bir tarikata girme.

Ş

şedd-i rahl etmek: Durmayıp gitmek.
şitap: Çabukluk, acele.

T

taharri: Arama, bir şeyi bulmaya çalışma.

tahassür: 1. Özlem. 2. Kavuşmak istenen şey veya kimse için üzülme, yanıp yakılma.

takva: Allah korkusu ile O'nun yasakladığı şeylerden, günah ve haram olması ihtimali bulunan şüpheli durumlardan, gereksiz şeylerden korunma; züht.

tam: Eksiksiz, eksiksiz olarak, bütün olarak, ehliyetli, yetkin.

tama (tamah): Açgözlülük, doymazlık.

tasannu: Bir şeyi olduğundan daha değerli göstermek için doğallıktan uzaklaşma.

tasavvuf: Tanrı'nın niteliğini ve evrenin oluşumunu varlık birliği anlayışıyla açıklayan dinî ve felsefi akım.

tasdik: Doğrulama, onay.

tebliğ: 1. Bildirme, haber verme, ulaştırma, duyurma, açıklama. 2. Peygamberlerin Allah'ın kendilerine indirmiş olduğu vahiyleri insanlara eksiksiz olarak bildirmesi.

tefrit: Herhangi bir konuda çok geride kalma, yeterli ölçüde olmama durumu, ifrat karşıtı.

tekke: Tarikattan olanların barındıkları, ibadet ve tören yaptıkları yer; dergâh.

temeddün: Uygarlaşma, medenileşme, medeniyette ilerleme.

tenezzül: Kendi durumundan daha aşağıdaki bir işi, bir durumu kabul etme.

terakki: İlerleme, yükselme.

teşri: Yasama, yasa koyma, yasa yapma.

tezahür: Ortaya çıkma.

tolerans: Hoşgörü, yapılan yanlış veya kötü davranışları anlayışla karşılayarak affetme, sert ve katı hükümlü olmama; müsamaha.

toplumsal değişme: Toplumun siyasal, sosyal ve ekonomik gelişme ve değişmelere paralel olarak gösterdiği eğilim.

U-Ü

uyum: Bir bütünün parçaları arasında bulunan uygunluk; ahenk, armoni, imtizaç.

V-Y

vacip: Yapılması gerekli olan.

Vedud: Çok seven, çok sevilen anlamında Allah'ın ismi, sıfatı.

vezaif: Vazifeler, görevler.

yakin: Sağlam, kesin bilgi; bir şeyi iyice, kesinlikle bilme.

yetkin: Gerekli olgunluğa erişmiş, kemale ermiş, kâmil.

yetkinlik: 1. Olgunluk. 2. Yetkin olma durumu, kemal.

yüce: Nicelik, nitelik, erdem vb. bakımlardan en üstün olan.

ye's (yeis): Umutsuzluktan doğan karamsarlık, üzüntü.

Z

zaruri: Zorunlu; gerekli.

zatî: Kişisel, özel, özünlü.

zelil: Hor görülen, aşağılanan.

zevk: Hoşa giden veya çekici bir şeyin elde edilmesinin veya düşünülmesinin insanda uyandırdığı hoş duygu.

KAYNAKÇA*

Acar, A. G. (2000). *Etik değerlerin kurumsallaştırılması üzerine bir araştırma* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Yönetimi ve Organizasyon Yüksek Lisans Programı, İstanbul.

Ağbuğa, F. (2016). *Çevre sorunlarına etik bir yaklaşım: felsefi bir sorgulama* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı Sistematik Felsefe ve Mantık Bilim Dalı, Denizli.

Akar, H., Akar, F. (2021). Sosyal medyada mahremiyet algısı: üniversite öğrencileri araştırması. *İnönü Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi* (İNİF E-Dergi), 6(1), 285-297.

Akdeniz, M. (2023). Ahlak eğitiminde ailenin rolü. *Balıkesir İlahiyat Dergisi*, (18), 209-226.

Akkor, Ö. (2018). *Sürdürülebilir yaşama yönelik çevre eğitimi aracı olarak ekolojik ayak izinin uygulanması ve değerlendirilmesi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). KKTC Yakın Doğu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Çevre Eğitimi ve Yönetimi Anabilim Dalı, Lefkoşa.

Aktan, C. C. (2011). Toplam ahlak felsefesi ve toplam ahlak yönetimi. *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 65-78.

Aktan, C. C. (2013). Meslek ahlakının temelleri ve boyutları. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi, 5*(2), 151-164.

Aktepe, V., Gündüz, M. (Ed). (2019). *Karakter ve değer eğitimi*. Ankara: Pegem Akademi.

Alparslan, A., Demir, A. (2019). Ahlak ve etik: toplumsal değişim ve etkileri. *Sosyoloji Dergisi, 4*(2), 33-50.

Araz, R. (2007). *Yunus'ta gördüğümüz insan sevgisi ve hoşgörü yaklaşımları. Mürekkep, Kültür Sanat Edebiyat Serisi, 4*(1), 3-6.

Arslan H. (2010). Ahlakın evrenselliği açısından İslam ve modernizm. *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (Mesned İlahiyat Araştırmaları Dergisi = Journal of Mesned Divinity Researches)*, 1(2), 41-60.

Arslan, F. (2015). Hukuk ve ahlak ilişkisi: normatif yaklaşımlar. *Adalet ve Hukuk Dergisi, 7*(1), 22-35.

Arslan, F. (2021). Ahlak ve hukuk: toplumsal normların kesişimi. *Sosyoloji ve Hukuk Dergisi, 10*(2), 110-126.

Arslan, F. (2021). Sevgi ve empatinin sosyal ilişkilere etkisi. *Sosyal Psikoloji Dergisi, 6*(2), 41-57.

Arslan, M. (2018). *Meslek etiği ve öğretmenlik meslek etiğine ilişkin öğretmen görüşlerinin belirlenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Akdeniz Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Eğitim Yönetimi ve Denetimi Tezli Yüksek Lisans Programı, Antalya.

Arslan, M. (2019). Dürüstlük ve güven: toplumsal ilişkilerin temel taşları. *Sosyal Bilimler Dergisi, 15*(2), 45-60.

Atar, B., Şener, E. (2021). Çalışma hayatında ahlak ve etik üzerine bibliyometrik bir çözümleme. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* 13(1), 29-42.

Ateş, N. (2016). Öğretmenlikte meslek ahlâkı ve mesleki değerler. *Eğitim ve İnsani Bilimler Dergisi: Teori ve Uygulama, (6)*, 3-18.

Avcı, M. (2018). Tehzîbu'l-Ahlak'ta sevgi erdemi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 22*(Özel Sayı 3), 3021-3033.

Avcı, M., Göksel, O. (2023). Karakter eğitiminin toplumsal temelleri. *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi, 14*(53), 1294-1306.

Aydın, M. (2020). Ahlaki değerlerin bireysel ve toplumsal boyutları. *Felsefe ve Din Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 8*(1), 55-71.

Aydın, N. (2020). Sevgi ve saygının aile içindeki rolü. *Aile ve Toplum Bilimleri Dergisi, 8*(4), 90-108.

Aydın, Z. (2020). Toplumda adalet ve eşitlik: teorik ve uygulamalı yaklaşımlar. *Adalet ve Hukuk Araştırmaları Dergisi, 12*(1), 78-94.

Aykaç, M., Keski, Y. (2014). İletişim engellerinin aile içi iletişime etkisini incelemede yaratıcı drama yönteminin kullanımına ilişkin katılımcı görüşleri. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, 183*(183), 121-144.

Bal, A. (2018). Sevgi ve empati: sosyal ilişkilerin güçlenmesi. *Toplum ve Aile Dergisi, 8*(3), 33-50.

Bal, E. (2018). Değişen ahlak kuralları ve aile yapısındaki dönüşüm. *Toplum ve Aile Araştırmaları Dergisi, 6*(1), 45-60.

Başerer, Z., Başerer, D. ve Demirkaya, P. N. (2016). Kişiler arası iletişim engelleri ölçeği geliştirme. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi, (43)*, 290-303.

Başgöz, İ. (1999). *Yunus Emre*. İstanbul: Çağdaş Matbaacılık Yayıncılık.

Bauman, Z. (2008). *Ahlaki karar ve toplum*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Bayat, E. (2021). Sosyal medya ve yapılan paylaşımlar üzerine Kur'ani bir değerlendirme. *Universal Journal of Theology 6*(2), 1-28.

Bayraktar, F. (2017). Saygı ve Hoşgörünün Toplumsal Yaşama Katkısı. *Kültür ve Sosyal Bilimler Dergisi, 6*(2), 66-82.

Bayraktar, M. (1999). *İbn Miskeveyh. Türkiye diyanet vakfı İslam ansiklopedisi* (XX. cilt), 201-208, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

Birden, B. (2016). Çevre etiğinde bireyin ahlaki sorumluluğuna kısa bir bakış. *Türkiye Biyoetik Dergisi, 3*(1), 4-14.

Bostancı, M. (2019). Dijital ebeveynlerin sosyal medyada mahremiyet algısı. *AJIT-E: Academic Journal of Information Technology, 10*(38), 115-128.

Budak, Y., Gündoğdu, Y. B. (2023). Kınalızâde'de aile ahlâkı. *Disiplinlerarası Eğitim Araştırmaları Dergisi, 7*(15), 162-173.

Ceyhan, B. (2018). *Fen bilimleri ve sınıf öğretmenlerinin teknoloji ve çevre etiğine yönelik duyarlılıkları* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü İlköğretim Eğitimi Anabilim Dalı Fen Bilgisi Eğitimi Bilim Dalı, Muğla.

Coşkun, A. (2016). Din bilim ve felsefe ilişkileri. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 18*(1), 213-229.

Çabuk, A., İşgüden, B. (2006). Meslek etiği ve meslek etiğinin meslek yaşamı üzerindeki etkileri. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9*(16), 59-86.

Çağrıcı M. (1997). *Ana hatlarıyla İslam ahlakı*. İstanbul: Ensar Neşriyat.

Çelik, S. (2019). Dijital dönüşüm ve toplum. *Teknoloji ve Toplum Dergisi, 3*(2), 45-60.

Çelik, S. (2020). Çalışma hayatında etik kurallar ve toplumsal etkileri. *İş ve Toplum Dergisi, 18*(3), 72-88.

Çelik, T. (2021). Dürüstlük ve adaletin iş hayatındaki rolü. *İş ve Sosyal Bilimler Dergisi, 9*(1), 105-122.

Çiftçi, M. E. (2019). *Üsve-i hasene olarak Hz. Peygamber (sav) ve ailesi*. A. Kartal (Ed.), *II. Uluslararası Mevlid-i Nebi Sempozyumu Tebliğler Kitabı* (ss. 401-420). Şanlıurfa: Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.

Demir, B. (2017). Hukuk ve ahlak: teorik bir inceleme. *Hukuk ve Toplum Araştırmaları Dergisi, 5*(2), 27-41.

Demir, B. (2017). Toplum ve kadın. *Toplumsal Cinsiyet Araştırmaları Dergisi, 5*(1), 23-39.

Demir, B. (2019). Toplumsal Dayanışma ve Ahlaki Değerler. *Sosyoloji ve Felsefe Dergisi, 7*(2), 90-108.

Demir, T. (2018). Türk atasözlerinin Türkiye'deki bilimsel etik eksikliğindeki yeri. *Hacettepe Üniversitesi Yabancı Dil Olarak Türkçe Araştırmaları Dergisi, (4)*, 59-71.

Devellioğlu, F. (1998). *Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.

Devvânî, C. (2020). *Ahlâk-ı Celâlî*. (E. Okumuş, Çev.) Ankara: Fecr Yayınları.

Direkci, B. (2019). Değerler eğitimi bağlamında Hızır bin Akub'un Cevahiru'l-Me'ani adlı eserinin incelenmesi. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* (45), 179-192.

Dumangöz, D. (2021). Ahlak eğitiminde ailenin rolü. *İlahiyat: akademik araştırmalar yıllığı*, (4), 107-120.

Erbaş, A. A., Başkurt, İ. (2021). Hayat bilgisi öğretim programındaki değerlerin hayat bilgisi ders kitaplarına yansıma durumu. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 23*(3), 785-813.

Erdem T. Z. (2017). İbn Miskeveyh ve Nasîruddin Tûsî'nin siyaset felsefelerinde adalet-sevgi ilişkisi. A. Kar, A. Gafarov (Ed.), *Bilime adanmış ömür: Nasîruddin Tûsî* (ss. 283-294). Ankara: Gece Kitaplığı.

Erdem, A. R., Şimşek, S. (2013). Öğretmenlik meslek etiğinin irdelenmesi. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (15), 185-203.

Erdem, R. (2018). Eğitimde Sevgi ve Saygı İlkelerinin Önemi. *Eğitim ve Toplum Araştırmaları Dergisi*, 10(3), 54-70.

Erdem, R. (2021). Ahlak ve hukuk: karşılaştırmalı bir analiz. *Felsefe ve Hukuk Dergisi, 9*(1), 55-70.

Ergün, T., Çobanoğlu, N. (2012). Sürdürülebilir kalkınma ve çevre etiği. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 3*(1), 97-123.

Erkan, E. (2019). Modern toplumlarda ahlak kurallarının değişimi. *Kültür ve Toplum Araştırmaları Dergisi, 7*(1), 72-89.

Erkan, O. (2019). Dürüstlük ve adaletin toplumsal yapıya etkisi. *Sosyoloji ve Hukuk Araştırmaları Dergisi, 5*(1), 22-39.

Erkan, O. (2019). Medya ve toplum. *Yeni Medya Araştırmaları Dergisi, 6*(4), 33-50.

Feridüddin Attar, (1993). *Pendname*, İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Gedik, Y. (2020). Sosyal, ekonomik ve çevresel boyutlarla sürdürülebilirlik ve sürdürülebilir kalkınma. *Uluslararası Ekonomi Siyaset İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi, 3*(3), 196-215.

Gezer, M. (2020). Ortaokul öğrencilerinin sosyal adalet inançlarının etik ikilem senaryolarıyla incelenmesi. *Eğitim ve Bilim, 45*(201), 335- 357.

Giddens, A. (2005). *Modernite ve bireyselcilik*. İstanbul: Kırmızı Yayınları.

Göz, K. (2011). Çevre ahlakı ve insan. *Artvin Çoruh Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi, 12*(1), 92-100.

Güloğlu, Y. (2020). Ahlak kurallarının Türk hukuk sistemine etkisi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 10*(2), 1-18.

Güngör, H. (2018). Tüketim alışkanlıklarının değişimi ve sürdürülebilirlik. *Ekonomi ve Çevre Dergisi, 4*(3), 98-112.

Güngör, H. (2019). Küreselleşme ve kültür. *Sosyal Bilimler Dergisi, 10*(2), 66-82.

Güngör, H. (2020). Dürüstlük ve toplumsal güvenin inşası. *Toplum Bilimleri Dergisi, 11*(1), 123-140.

Habermas, J. (2014). *İletişimsel eylem kuramı*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Heyet (2014). *Hadislerle İslam (I. cilt)*. İstanbul: T.C. Diyanet İşleri Başkanlığı.

Heyet (2014). *Hadislerle İslam (II. cilt)*. İstanbul: T.C. Diyanet İşleri Başkanlığı.

Heyet (2014). *Hadislerle İslam (III.cilt)*. İstanbul: T.C. Diyanet İşleri Başkanlığı.

Heyet (2014). *Hadislerle İslam (VII. cilt)*. İstanbul: T.C. Diyanet İşleri Başkanlığı.

Heyet (2017). *Kur'ân-ı Kerim ve Açıklamalı Meali*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.

Heyet, (2006). *Kur'an yolu, Türkçe meali ve tefsiri* (I-V. cilt). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

İbn Miskeveyh. (2017). *Tehzîbu'l-Ahlak*. (A. Şener, C.Tunç, İ. Kayaoğlu, Çev.) İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları.

İbn Miskeveyh. (2017). *Tertibu's-Sa'âdât ve Menâzilu'l-Ulûm*, (H. Özturan, Çev.), İstanbul: Klasik Yayınları.

İder, S. (2021). *Mahremiyet eğitimine ilişkin sorunlar üzerine bir araştırma* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Eğitimi Bilim Dalı, Konya.

Kaan, E. O. (2020). Fıkıh-ahlak ekseninde iletişim ilkeleri. *Diyanet İlmi Dergi, 56*(2), 275-310.

Kant, I. (2016). *Ahlak metafiziğinin temellendirilmesi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Kaplan M. (2012). *Hikmet şairi Yûsuf Nâbî*. Ankara: T.C. Şanlıurfa Valiliği İl Kültür Turizm Müdürlüğü Yayınları.

Kapan, E. (2019). Yunus Emre'nin ahlaki güzellikleriyle insan görüşü. *Uluslararası Sosyal Bilgiler Eğitimi Dergisi (TISSE), 1*(1), 16-40.

Karaca, A. (2019). Dürüstlük ve ahlak: sosyal ilişkilerde temel ilkeler. *Sosyal Bilimler ve Etik Dergisi, 11(*2), 45-60.

Karaca, B. (2019). Ahlak kuralları ve toplumsal düzen. *Toplum Bilimleri Dergisi, 3*(1), 23-39.

Karaca, C. (2007). Çevre, insan ve etik çerçevesinde çevre sorunlarına ve çözümlerine yönelik yaklaşımlar. *Çukurova Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 11(*1), 1-19.

Karataş, Ş. (2021). Kur'ân'a göre aileyi ayakta tutan bazı kavramlar ve bu bağlamda Hz. İbrâhîm'in örnekliği. *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi, 7*(1), 344-371.

Kasapoğlu A., (2006). Kur'an'da "üsve-i hasene" kavramı -model alma yoluyla öğrenme. *Diyanet İlmî Dergi, 42*(3), 33-48.

Katipoğlu, B. (2012). Din psikolojisi açısından kişilik ve karakter analizi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 5*(23), 341-348.

Kaya, B. H. (2021). *Aile içi sorun ve suçların önlemesinde dini-ahlâkî değerlerin etkisi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Konya.

Kaya, D. (2017). Adalet ve toplumsal barış: tarihsel perspektifler. *Adalet ve Barış Dergisi, 5*(1), 22-39.

Kaya, D. (2019). Teknoloji ve dijital etik: toplumsal yansımalar. *Yeni Medya ve Toplum Dergisi, 7*(2), 33-47.

Kaya, D. (2021). Çevre ve toplum. *Ekoloji ve Çevre Dergisi, 4*(1), 22-39.

Kayan, M. F. (2022). Yükselen bir değer: karakter eğitimi. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (40), 256-280.

Kayıkçı, K., Uygur, Ö. (2012). İlköğretim okullarının denetiminde mesleki etik (bir durum çalışması). *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi, 1*(1), 65-94.

Kılıç, E. (2020). Eşitlik ve adalet. *Sosyal Adalet Araştırmaları Dergisi, 7*(3), 41-57.

Kılıç, E. (2020). Toplumsal güven ve dürüstlük. *Toplum ve Kültür Araştırmaları Dergisi, 9*(3), 66-82.

Kılıç, R. (2018). Toplumsal etik ve ahlak: tarihsel bir bakış. *Tarih ve Toplum Dergisi, 6*(3), 41-57.

Kohlberg, L. (1981). *Ahlaki gelişim teorisi*. İstanbul: Metis Yayınları.

Komisyon. (2023). *Ortaöğretim klasik ahlak metinleri dersi (I-II-II) öğretim programı*. Ankara: T.C. Millî Eğitim Bakanlığı.

Korkmaz, İ. (2015). Öğrencilerin dürüstlük ve doğruluk değerlerinin senaryo temelli ölçülmesi. *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi, 5*(4), 445-454.

Koyuncu, İ., Demir, İ., Debik, E. ve Karan, H. (Ed.). (2020). *Çevre ve ahlak*. İstanbul: Çevre Vakfı.

Köç, A., Demirkaya, H. ve Ünal, O. (2020). Sosyal bilgiler eğitiminde değerler eğitimi açısından Mehmet Akif ve Safahat. *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi, 7*(13), 98-118.

Kutlu, M. (2018). Sevgi ve saygı üzerine sosyolojik bir inceleme. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi, 9*(4), 41-57.

Kutlu, M. (2020). Çevre bilinci ve ahlak kuralları. *Çevre ve Toplum Araştırmaları Dergisi, 6*(1), 66-82.

MacIntyre, A. (2001). *Ahlakın kısa tarihi*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

MacIntyre, A. (2017). *Erdem peşinde*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Mehmed Âkif Ersoy. (2010). *Safahat*. (M. E. Düzdağ, Haz.) Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.

Mısırlı, Ö., Kuzu, A. (2019). Öğretmen adaylarının sosyal medya etiğine ilişkin görüşlerinin etik ikilem senaryolarıyla incelenmesi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (20), 1093-1107.

Müftüoğlu, Ö. (2005). Güven ortamının bir toplum için önemi ve bunu engelleyen faktörler. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 5(3), 143-159.

Müttakī el-Hindî. (1985). *Kenzü'l-Ummâl*. (Bekri Hayyani, Saffet Sakka, Neşr ve tashih.)

Beyrut: Müessesetü'r-Risâle. 3/17, 5225.

Nasîruddin Tûsî, (2021). *Ahlâk-ı Nâsırî*. (A. Gafarov, Z. Şükürov, Çev.) İstanbul: Litera Yayıncılık.

Öz, N. (2019). Kimlik ve karakter oluşumunda okulun rolü. *Diyanet İlmî Dergi*, (55), 197-215.

Özcan, Ş. (2018). Dünya dinlerinde altın kural: diğerkâmlık. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 7*(1), 285-308.

Özdemir, S. (2020). Dürüstlük ve adaletin demokratik toplumlarda yeri. *Demokrasi ve Hukuk Dergisi, 6*(2), 88-105.

Özdemir, S. (2020). Küreselleşme ve ahlak: bireysel ve toplumsal etkiler. *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, 9*(2), 99-115.

Özen, Y. (2011). Sorumluluk bağlamında iş ahlakı ve sosyal sorumluluk: sosyal psikolojik bir yaklaşım. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2*(4), 173-189.

Özer, N. (2015). *Fen bilgisi öğretmen adaylarının çevre etiğine yönelik farkındalık düzeylerinin belirlenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Aksaray Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı Fen Bilgisi Öğretmenliği Bilim Dalı, Aksaray.

Özsoy, C. E., Dinç, A. (2016). Sürdürülebilir kalkınma ve ekolojik ayak izi. *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar*, (619), 35-55.

Öztürk, C., Kafadar, T. (2020). 2018 sosyal bilgiler öğretim programının değerlendirilmesi. *Trakya Eğitim Dergisi, 10*(1), 112-126.

Öztürk, Ş. (2015). Sosyal medyada etik sorunlar. *Selçuk İletişim, 9*(1), 287-311.

Pala, İ. (2017). *Hayriyye*. İstanbul: Kapı Yayınları.

Paslack, R., Simon, J., Isildar, G. Y. ve Matteo, M. (2015). Yeşil (çevre) etiğinde yenilikler. Yeşil (çevre) etiği yaklaşımları-kariyer gelişimi için eğitim. *Hayat Boyu Öğrenme Programı Leonardo da Vinci Yenilik Transferi Projesi*, Ankara.

Pazarlı, O. (1972). *İslam'da ahlak*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Port, Z. (2019). *Kur'an'da aile modelleri bağlamında aile değerleri ve eğitimi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Eğitimi Bilim Dalı, Bursa.

Rachels, J. (2003). *Ahlak felsefesi*. İstanbul: İthaki Yayınları.

Rawls, J. (2013). *Adalet teorisi*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Sehrawala, F. B. (2023). Hukuk, ahlak ve etik ilişkisi. *Eskişehir Barosu Dergisi, 8*(2), 253-284.

Sepetçi, N. (2017). *Sosyal medyada mahremiyet algısının çöküşü: instagram örneği* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Ana Bilim Dalı Gazetecilik Bilim Dalı, İstanbul.

Sezer, Ö. (2007). Küresel konferanslar ve çevre sorunları: Çevre kalkınma ve etik açısından eleştirel bir değerlendirme. *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika çalışmaları kongresi* (ss 10-15). Ankara: Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu.

Sığın, İ. (2019). *Sosyal medya kullanan gençlerin mahremiyet algısının incelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeni Medya ve İletişim Yönetimi Anabilim Dalı, İstanbul.

Solmaz, M. (2022). Kur'an'da birey ve toplumun inşâsı. *Batman Akademi Dergisi, 6*(1), 28-48.

Sönmez, D. (2017). Eğitim ve öğretim alanındaki çevre etiği tez çalışmalarının incelenmesi. *Gaziantep Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi, 1(*1), 55-66.

Şahin, T. (2017). Değişen toplumsal normlar ve ahlak. *Sosyal Bilimler Dergisi, 5*(2), 88-102.

Şahin, T. (2019). Dürüstlük ve ahlaki değerler: kültürel yaklaşımlar. *Kültür ve Etik Dergisi, 8(*1), 33-50.

Şimşek, M. (2017). Ahlak ve hukukun toplumsal yapıya etkisi. *Toplum ve Hukuk Dergisi, 5*(1), 34-50.

Tatcı, M. (2021). *Yunus Emre divanı (seçmeler)*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Taylor, C. (1989). *Etik kimlikler*. İstanbul: Alfa Yayınları.

Temel, R., Göksel, T. (2019). *Meslek ahlâkı*. İstanbul: Elit Kültür Yayınları.

Tıraş, H. H. (2012). Sürdürülebilir kalkınma ve çevre: teorik bir inceleme. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2*(2), 57-73.

Tunç, S. (2011). Mesnevi'de rahmet kapısını kapatan hırs. *Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (25), 157-180.

Turan, Z. (2018). Ahlak ve hukuk ilişkisi: teorik ve pratik boyutlar. *Hukuk ve Toplum Dergisi, 12*(1), 45-62.

Turan, Z. (2021). Sağlık ve toplum. *Sağlık Bilimleri Dergisi, 8*(2), 99-115.

Turan, Z. (2021). Sevgi ve saygının toplumsal yaşamda önemi. *Aile ve Toplum Araştırmaları Dergisi, 7*(2), 66-82.

Turinay, N. (2021). *Mehmet Akif Ersoy'un şiir külliyatı Safahat*, Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi.

Ulum, Ş. E. (2021). *Sosyal medya kullanım alışkanlığının mahremiyet sorunlarına etkisi üzerine bir araştırma* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Psikolojisi Dalı, Bursa.

Utma, S. (2018). Mahremiyet olgusu ve sosyal medyada mahremiyetin serüveni. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 11*(59), 1193- 1204.

Üzüm, M., Avcı, M. (2020). Son Osmanlı düşünürü Ali Rıza'nın aile ahlakı. *Uluslararası Sosyal Bilimler Akademik Araştırmalar Dergisi, 4*(2), 57-66.

Yağcı, T., Uçar, M. (2018). İletişimde engeller ve etkinlik. *Al Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, 2*(3 Ek), 142-160.

Yaran, C. S. (2008). İslam çevre etiğinin 4 kuramı ve 8 ilkesi: hiyerarşik bir sınıflandırma denemesi. *Uluslararası Çevre ve Din Sempozyumu 15-16 Mayıs 2008 Bildiriler (II. cilt)* (ss 121-133). İstanbul: Yalın Yayıncılık.

Yeniterzi, E. (1997). Safahat'ta insanî değerler. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (4), 263-277.

Yıldırım, D. A., Bayer, A. (2018). Maruf ve ihsan temelli aile anlayışının aile ilişkilerine etkisi. *Socıal scıences studıes journal (SSS Journal), 4*(20),2809- 2820.

Yıldırım, S. G. (2019). *Değerler eğitimine yönelik bir model önerisi: değer içselleştirme* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Uludağ Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bursa.

Yıldız, D., Arslan, H. (2019). Blog yazarlığında etik sorunlar ve dürüstlük ilkesi. *Medya ve İletişim Çalışmaları Dergisi, 8*(2), 22-37.

Yıldız, H. (2018). Adalet ve eşitlik: toplumsal dinamikler. *Sosyal Adalet ve Hukuk Dergisi, 10*(3), 99-115.

Yıldız, H. (2021). Sosyal medya ve dijital etik. *Yeni Medya Araştırmaları Dergisi, 3*(4), 77-93.

Yıldız, İ. (2021). Hucurât sûresinin 6. âyeti bağlamında sosyal medyadaki gerçek dışı haberler. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 8*(2), 158-182.

Yıldız, Z. (2015). Aile eğitim programları ve "din/ değer merkezli" aile eğitimi ihtiyacı. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (22), 159-184.

Yılmaz, E. (2018). Şehirleşme ve sosyal değişim. *Kentleşme Araştırmaları Dergisi, 6*(3), 78-94.

Yılmaz, E. (2021). Sağlık ve beslenme alışkanlıklarının değişimi. *Sağlık ve Toplum Dergisi, 5*(3), 90-105.

Yolcu, A. (2022). Sevginin birey, aile, toplum ve eğitim üzerindeki etkileri. *Academic Platform Journal of Halal Lifestyle, 4*(2), 59-71.

Zorlu, O. (2018). Eğitimde ahlak kurallarının evrimi. *Eğitim ve Toplum Dergisi, 4*(2), 112-126.

**Kaynakça atıf sistemi, "APA 6 Yazım Kuralları ve Kaynak Gösterme" biçimine göre düzenlenmiştir.*

Cevap Anahtarı

Görsel ve Genel Ağ Kaynakçası

25°D
30°D
35°D
40°D
45°D
50°D
40°K
35°K
ROMANYA
Bükreş
UKRAYNA
RUSYA FEDERASYONU
HAZAR DENİZİ
Sofya
BULGARİSTAN
K A R A D E N İ Z
GÜRCİSTAN
Tiflis
YUNANİSTAN
Edirne
Kırklareli
Sinop
Bartın
Zonguldak
Kastamonu
ACARA Ö.C.
Artvin
Ardahan
ERMENİSTAN
AZERBAYCAN
Tekirdağ
İstanbul
Samsun
Ordu
Giresun
Trabzon
Rize
Kars
Erivan
MARMARA DENİZİ
Kocaeli
Düzce
Karabük
Sakarya
Bolu
Çankırı
Amasya
Çorum
Tokat
Gümüşhane
Bayburt
Iğdır
Gökçeada
Bozcaada
Çanakkale
Yalova
Bursa
Bilecik
Ankara
Balıkesir
Eskişehir
Kırıkkale
Yozgat
Sivas
Erzincan
Erzurum
Ağrı
NAHÇIVAN Ö.C. (AZERBAYCAN)
EGE DENİZİ
Kütahya
Kırşehir
Tunceli
Bingöl
Muş
Manisa
Afyonkarahisar
Uşak
Tuz Gölü
Elâzığ
Van
Atina
İzmir
Nevşehir
Kayseri
Malatya
Bitlis
Aydın
Aksaray
Diyarbakır
Siirt
Batman
Hakkâri
Konya
Adıyaman
Denizli
Isparta
Burdur
Niğde
Kahramanmaraş
Şırnak
Mardin
İ R A N
Muğla
Karaman
Osmaniye
Gaziantep
Şanlıurfa
Antalya
Adana
Mersin
Kilis
Hatay
KUZEY KIBRIS TÜRK CUMHURİYETİ
Erenköy
Lefkoşa
S U R İ Y E
I R A K
GÜNEY KIBRIS RUM YÖNETİMİ
Beyrut
LÜBNAN
A K D E N İ Z
Şam
Bağdat
L İ B Y A
Tel Aviv
FİLİSTİN
Batı Şeria
Doğu Kudüs
FİLİSTİN
Gazze Şeridi
İSRAİL
M I S I R
TÜRKİYE'NİN MÜLKİ İDARE BÖLÜMLERİ İLE KARA VE DENİZ KOMŞULARI HARİTASI
BAŞKENT
Ankara
İL MERKEZİ
Elâzığ
GÖL
ÜLKE SINIRI
ÖZERK BÖLGE SINIRI
AKARSU
0 50 100 200 300 400
km
Harita Genel Müdürlüğü tarafından üretilmiştir.

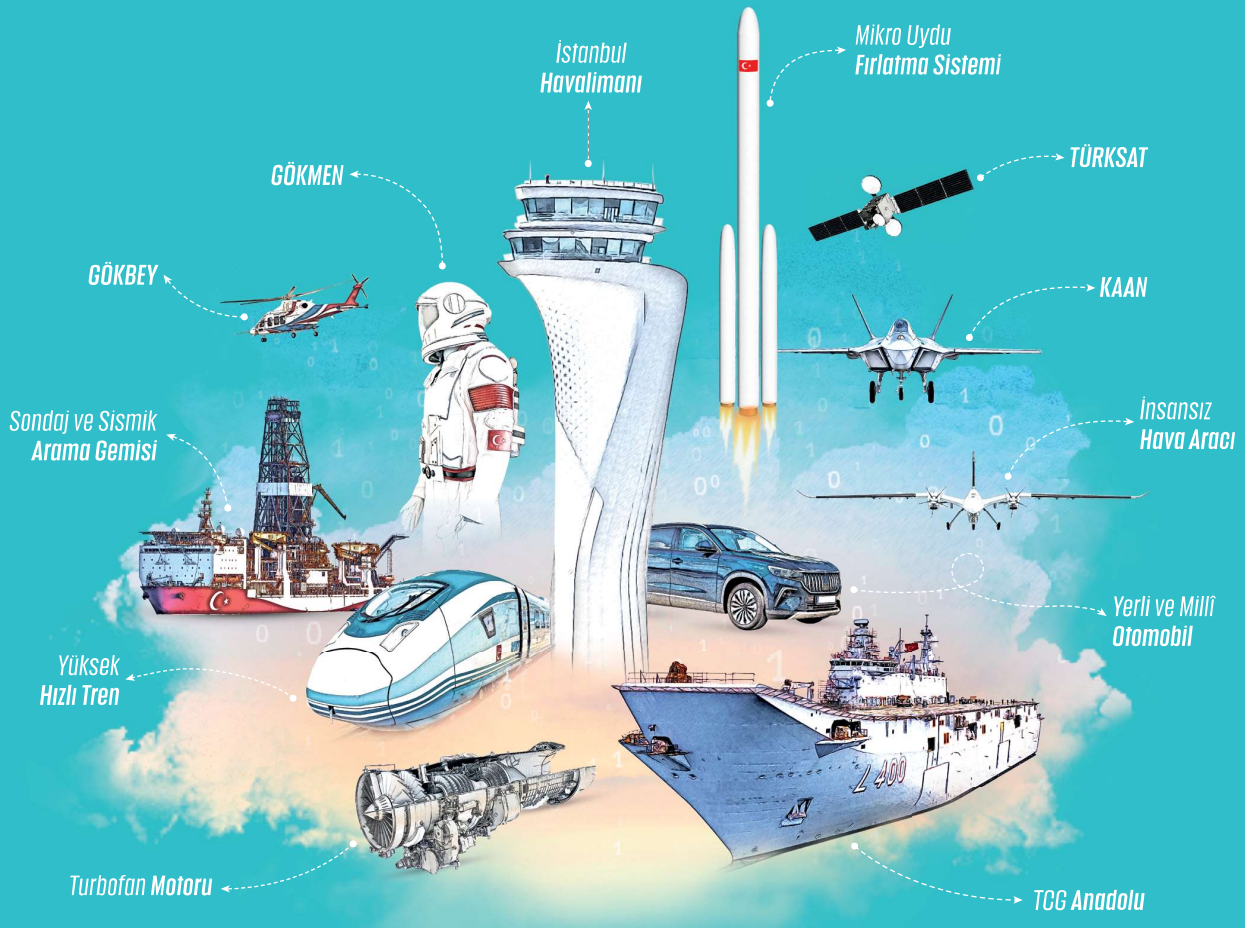

TÜRK DÜNYASI HARİTASI
Bağımsız Türk Devletleri
Türk Cumhuriyetleri, Türk Bölgeleri
Türk Toplulukları
0 250 500 1.000 1.500 2.000 km
TÜRK CUMHURİYETLERİ, TÜRK BÖLGELERİ
1 GAGAVUZ YERİ
2 KARAÇAY-ÇERKESYA
3 KABARDİN-BALKARYA C.
4 DAĞİSTAN C.
5 ÇUVAŞİSTAN C.
6 TATARİSTAN C.
7 BAŞKURT C.
8 KARAKALPAKİSTAN C.
9 ALTAY C.
10 HAKASYA C.
TÜRK TOPLULUKLARI
a Avrupa'daki Türkler
b Kosova Türkleri
c Yunanistan Türkleri
ç Bulgaristan Türkleri
d Romanya Türkleri
e Suriye Türkmenleri
f Irak Türkmenleri
g İran Türkleri
h Afganistan Türkmenleri
ı Pakistan Türkmenleri
i Hindistan Türkmenleri
j Çin H. C. Türkleri
k Moğolistan Türkleri
l Rusya Federasyonu Türkleri
ÜLKE KISALTMALARI
ARNAVUTLUK ARN
BELÇİKA BEL
BOSNA - HERSEK BH
GÜNEY KIBRIS RUM YÖNETİMİ GKRY
HIRVATİSTAN HRV
İSVİÇRE İSV
KARADAĞ KRD
KOSOVA KSV
KUZEY KIBRIS TÜRK CUMHURİYETİ KKTC
KUZEY MAKEDONYA KMKD
LİHTENŞTAYN LİH
SIRBİSTAN SRB
KAZAKİSTAN
TÜRKİYE
ÖZBEKİSTAN
TÜRKMENİSTAN
KIRGIZISTAN
TACİKİSTAN
AFGANİSTAN
PAKİSTAN
İRAN
İRAK
SURİYE
MOĞOLİSTAN
ÇİN HALK CUMHURİYETİ
HİNDİSTAN
RUSYA FEDERASYONU
SAHA (YAKUT) C.
TUVA C.
SİNCAN UYGUR ÖZERK BÖLGESİ
Akdeniz
Karadeniz
Hazar Denizi
Kara Denizi
Barents Denizi
Norveç Denizi
Kuzey Denizi
Ohotsk Denizi
Bering Denizi
Umman Denizi
Yemen Denizi
Kızıldeniz

Bu kitaba sığmayan daha neler var!

www.eba.gov.tr

Karekodu okut, bu kitapla ilgili EBA içeriklerine ulaş!

Teknoloji Yolculuğumuz

BU DERS KİTABI MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞINCA ÜCRETSİZ OLARAK VERİLMİŞTİR.
PARA İLE SATILAMAZ.

Bandrol Uygulamasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmeliğin Beşinci Maddesinin İkinci Fıkrası Çerçevesinde Bandrol Taşıması Zorunlu Değildir.